

Przedsiębiorczość młodych Małopolan

Małopolskie Obserwatorium
Rozwoju Regionalnego

Departament
Zrównoważonego Rozwoju

Przedsiębiorczość młodych Małopolan

Kraków 2022

Autorzy opracowania:

Justyna Wojtun
Joanna Jaworska
Maciej Maj

Ekspert merytoryczny:

dr Izabela Cytlak (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Wykonawca:

Openfield Sp. z o.o.
ul. Ozimska 4/7
45-057 Opole

Openfield

EDBAD Pracownia doradczo-badawcza
Maciej Mroczek
ul. Żwirki 6
90-450 Łódź

Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o.
ul. A. Ostrowskiego 9
53-238 Wrocław

Wydawca:

Małopolskie Obserwatorium Rozwoju Regionalnego
Departament Zrównoważonego Rozwoju
Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
ul. Wielicka 72B, 30-552 Kraków
tel. (+48) 12 29 90 900, fax (+48) 12 29 926

Opracowanie w wersji elektronicznej dostępne na stronie
www.obserwatorium.malopolska.pl

ISBN:

978-83-67243-00-1

Egzemplarz bezpłatny

Przy publikowaniu danych z publikacji prosimy o podawanie źródła.

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020.

SPIS TREŚCI

Streszczenie	4
Wykaz skrótów	12
Wyniki przeprowadzonych badań	17
Dotychczasowe wsparcie przedsiębiorczości w województwie małopolskim	17
Oś 3 Przedsiębiorcza Małopolska	18
Oś 8 Rynek Pracy	20
Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce	21
Przedsiębiorczość według badań	23
Cechy przedsiębiorcze młodych Małopolan	26
Oszczędzanie	29
Kompetencje przedsiębiorcze	30
Postrzeganie przedsiębiorczości i przedsiębiorców	34
Skojarzenia z przedsiębiorczością	38
Zagrożenia wynikające z własnej działalności gospodarczej	40
Doświadczenia przedsiębiorcze dzieci i młodzieży	45
Doświadczenia wyniesione z domu	46
Dodatkowe zajęcia przedsiębiorczości	49
Obecny system kształcenia i proponowane zmiany w nauczaniu przedsiębiorczości	64
System nauczania przedsiębiorczości z różnych perspektyw	66
Przygotowanie nauczycieli	73
Proponowane zmiany w nauczaniu przedsiębiorczości	78
Rola podmiotów zewnętrznych w kształtowaniu przedsiębiorczości wśród dzieci i młodzieży	87
Wnioski i rekomendacje	96
Spis tabel	112
Spis map	113
Spis rysunków	114
Spis wykresów	115
Bibliografia	116

STRESZCZENIE

W obliczu dynamicznych zmian zachodzących we wszystkich obszarach życia społecznego, zintensyfikowanie działań w obszarze edukacji przedsiębiorczości stało się koniecznością. W dobie nowoczesnego społeczeństwa, powinno się zwrócić szczególną uwagę na kształtowanie postaw przedsiębiorczych na każdym etapie nauczania, zaczynając od szkoły podstawowej.

Rozwijanie i promowanie przedsiębiorczości stanowi jeden z najważniejszych celów polityki Unii Europejskiej i państw członkowskich. Wzrasta przekonanie, że młodzi ludzie mogą zakładać i rozwijać działalność gospodarczą oraz przedsiębiorstwa społeczne, a tym samym stawać się innowatorami w obszarach, w których żyją i pracują. Nauczanie przedsiębiorczości jest niezbędne nie tylko po to, aby kształtować sposób myślenia młodzieży, lecz także, by wyposażyć ją w umiejętności, wiedzę i postawy, które są potrzebne do rozwoju kultury przedsiębiorczości.

Raport Komisji Europejskiej z 2016 roku dotyczący nauczania przedsiębiorczości w krajach europejskich, m.in. w polskich szkołach, wskazuje na ogólnie niski poziom uczestnictwa młodych osób w praktycznym nauczaniu przedsiębiorczości w szkołach i na potrzebę dalszego rozwijania ich umiejętności w tym obszarze. Jeden z wniosków z badania odnosi się bezpośrednio do kluczowego elementu edukowania: *programy nauczania i nauczyciele mają decydujący wpływ na rozwijanie umiejętności rozwiązywania problemów*¹.

Przedsiębiorczość jest pojęciem wieloznacznym, dlatego zarówno w literaturze naukowej, jak i w życiu codziennym można odnaleźć dla niego różne znaczenia. Jedna z definicji traktuje przedsiębiorczość jako *proces polegający na pozyskaniu i wykorzystaniu w ramach prowadzonej działalności gospodarczej cennych zasobów, które pozwalają osiągnąć przewagę nad konkurentami, którzy ich nie dostrzegają lub bagatelizują*². Inny z badaczy obszaru przedsiębiorczości definiuje przedsiębiorczość jako *złożony proces, który składa się z przejawiania inicjatywy przez osoby indywidualne lub przez grupy, łączenia zasobów, które razem tworzą nowe przedsiębiorstwo, czuwania nad jego prawidłowym funkcjonowaniem przy zachowaniu względnej swobody działania oraz podejmowaniu ryzyka, od którego nie można się uwolnić*³.

Powyższe definicje koncentrują się na aspekcie biznesowym przedsiębiorczości. W zakresie wyjaśniania terminu przedsiębiorczość ważne jest ukazanie cech i sposobu zachowania się osoby przedsiębiorczej zdolnej do: dostrzegania potrzeb, generowania niekonwencjonalnych pomysłów, twórczego rozwiązywania problemów, podejmowania ryzyka i elastycznego działania

¹ Szczegółowy Opis Przedmiotu Zamówienia

² A. Pawlak, *Determinanty intencji przedsiębiorczych młodzieży – studium porównawcze Polski i Finlandii*, 2018.

³ *Ibidem*.

w dynamicznie zmieniających się warunkach otoczenia oraz innowacyjnej i wyznaczającej sobie ambitne cele, gotowej do wdrażania nowatorskich pomysłów i dostrzegania szans⁴.

Sposób interpretowania pojęcia przedsiębiorczość zarówno przez dzieci, młodzież, jak i osoby dorosłe stanowiło jeden z obszarów podlegających analizie w ramach niniejszego badania. W celu właściwego zaplanowania prac badawczych nad przedsiębiorczością młodych Małopolan przyjęto następujące definicje:

1. Przedsiębiorczość jako proces – akt tworzenia i budowania czegoś nowego, nowego przedsiębiorstwa; zorganizowane działania ukierunkowane w danych warunkach na wykorzystanie nowatorskiego pomysłu w celu generowania korzyści na rynku. W procesie budowania podkreśla się: umiejętność wykorzystania pomysłów, okazji, ryzyko (niepewność).
2. Przedsiębiorczość jako zespół cech – dynamizm, aktywność, skłonność do podejmowania ryzyka, umiejętność przystosowywania się do zmieniających się warunków, dostrzeganie szans i ich wykorzystywanie, innowacyjność i motoryka⁵.

Celem opracowania niniejszego raportu było dokonanie analizy obecnej sytuacji w regionie w zakresie edukacji przedsiębiorczości wśród dzieci i młodzieży, z naciskiem na takie elementy jak:

1. zbadanie, jak uczniowie i nauczyciele postrzegają przedsiębiorczość, przedsiębiorców;
2. zbadanie, czy dostępna (i realizowana) jest dla uczniów szkół podstawowych i średnich oferta zajęć z zakresu przedsiębiorczości (wyłączając obowiązkowe zajęcia *Podstawy przedsiębiorczości* i *Wiedza o społeczeństwie*) w rozumieniu zarówno nauczania procesu jak i upowszechniania zespołu cech, m.in.: zdolności do wykorzystywania nadarzających się okazji, realizowania wspólnych projektów, rozwój kreatywności i podejmowania odważnych decyzji, gotowości do podejmowania ryzyka, umiejętności dostrzegania potrzeb i doskonalenia pomysłów;
3. zbadanie, jak powinna wyglądać oferta i zajęcia w obszarze nauczania przedsiębiorczości, zarówno wśród uczniów jak i nauczycieli;
4. zbadanie, jak zachęcić nauczycieli, aby prowadzili dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości;
5. zbadanie, jakie kompetencje powinny rozwijać zajęcia z obszaru przedsiębiorczości;
6. zbadanie, jakie podmioty – oprócz szkół – mogłyby być zaangażowane w realizację zajęć z przedsiębiorczości.

O określenie stopnia swojej przedsiębiorczości zostali poproszeni uczniowie szkół podstawowych, średnich, absolwenci szkół średnich oraz studenci. Opinie uczniów na temat tego, czy posiadają cechy przedsiębiorcze, były bardzo podzielone. Najmłodszy uczestnicy warsztatów (klasy 1–3) najczęściej odpowiadali, że nie są przedsiębiorczy, z kolei w grupie uczniów klas 4–7 zaobserwowano większą skłonność do określania się jako osoby przedsiębiorcze. **Trudności w zidentyfikowaniu u siebie cech przedsiębiorczych wynikały z problemów z ich zdefiniowaniem.** Młodzież z klas 8 szkoły podstawowej prezentowała nieco odmienny stosunek

⁴ M. Janas, *Postawy wobec przedsiębiorczości uczniów w młodszym wieku szkolnym*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2020.

⁵ Szczegółowy Opis Przedmiotu Zamówienia.

do własnej przedsiębiorczości niż młodzież z pozostałych grup wiekowych. Ich ocena odbywała się w oparciu o rozumienie przedsiębiorczości jako inwestowania, prowadzenia działań zarobkowych. W związku z tym ta grupa uczniów określała siebie jako osoby mało przedsiębiorcze. Studenci i absolwenci zapytani, czy uważają się za osoby przedsiębiorcze, odpowiedzieli, że raczej nie postrzegają siebie w ten sposób, tłumacząc to faktem, że **brakuje im odwagi do podjęcia ryzyka założenia własnej firmy**.

Przedsiębiorczość została zakwalifikowana przez Unię Europejską jako jedna z kluczowych kompetencji i definiowana jest jako kompetencja, która *pomaga obywatelom uzyskać świadomość kontekstu ich pracy i zdolność wykorzystywania szans; jest podstawą konkretnych umiejętności i wiedzy potrzebnych tym, którzy podejmują różne przedsięwzięcia lub w nich uczestniczą*⁶. Przedsiębiorczość należy postrzegać jako kompetencję przekrojową, która dotyczy ludzi we wszystkich sferach życia, od rozwoju osobistego przez aktywne uczestnictwo w społeczeństwie, do wejścia/ ponownego wejścia na rynek pracy jako pracownik lub osoba samozatrudniona, a także do rozpoczynania różnego typu przedsięwzięć⁷.

Zdaniem ekspertów uczestniczących w badaniu kompetencje obecnie pożądane przez małopolskich przedsiębiorców to znajomość języków obcych (głównie niszowych), wiedza z zakresu księgowości oraz szeroko rozumianego IT. Obok wskazanych kompetencji twardej pracodawcy oczekują od kandydatów do pracy posiadania kompetencji miękkich, w tym cech przedsiębiorczych, a wśród nich przede wszystkim: kreatywność, pomysłowość, ciekawość, umiejętność analitycznego myślenia i szybkiego uczenia się. **Aby kształtować te kompetencje konieczne jest odejście od modelu nauczania opartego na przekazywaniu wiedzy i jej odtwarzaniu, na rzecz kształcenia kompetencji**. Dostrzegają to zarówno eksperci uczestniczący w badaniu, jak i władze samorządowe województwa małopolskiego planując strategię rozwoju i programy operacyjne.

Wśród czynników wpływających na poziom przedsiębiorczości dzieci i młodzieży należy wymienić przede wszystkim wiek dziecka, miejsce zamieszkania, zamożność rodziny, wykształcenie rodziców i fakt prowadzenia przez nich działalności gospodarczej.

Z przeprowadzonego badania wynika, że uczniowie są różnie postrzegani przez nauczycieli, doradców i przedstawicieli innych instytucji zaangażowanych w nauczanie przedsiębiorczości. Zdaniem nauczycieli **małopolska młodzież przejawia liczne zainteresowania i pasje oraz potrafi zmobilizować się do działania i podejmować inicjatywy przedsiębiorcze**. Najwięcej negatywnych opinii o uczniach pojawiło się podczas rozmów z doradcami zawodowymi, którzy **postrzegają dzieci i młodzież jako osoby niechętne do podejmowania aktywności i inicjatyw wykraczających poza obowiązki szkolne**. Ich zdaniem odpowiedzialność za to spoczywa m.in. na rodzicach, którzy nie są świadomi, w jaki sposób mogą kształtować cechy i kompetencje swoich dzieci. Należy jednak podkreślić, że wśród uczestników badania pojawiały się liczne opinie, że młodzież z Małopolski cechuje się aktywnością na wielu płaszczyznach, w tym w sporcie i w obszarze artystycznym. Ponadto, **w trakcie warsztatów realizowanych**

⁶ B. Kalita, *Przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa w procesie uczenia się przez całe życie*, Zespół Szkół Nr 17 w Zabrze, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej, 2014.

⁷ T. Rachwał, *Przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa w systemie edukacji*, Zespół Szkół Nr 17 w Zabrze, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej, 2014.

w ramach badania, uczniowie mieli możliwość opowiedzenia o swoich zainteresowaniach i prezentowali liczne pasje i hobby.

Jak wynika z badania, uczniowie szkół podstawowych rozmawiają w swoich domach o pieniądzach i temat ten cieszy się wśród nich dużym zainteresowaniem. Ponadto dzieci uczestniczą w różnego rodzaju przedsięwzięciach organizowanych przez szkoły, np. w akcjach charytatywnych, festynach i kiermaszach, jednak sami nie są skłonni do organizowania tego typu wydarzeń. **Najmłodszy uczniowie zadeklarowali, że chcieliby częściej rozmawiać z rodzicami o pieniądzach.** Warto zauważyć, że dzieci nie do końca wiedzą, czym zajmują się ich rodzice – potrafili wskazać miejsce pracy rodziców, ale tylko nieliczne osoby potrafiły skonkretyzować, co robią w ramach pełnionego zawodu. Doświadczenia przedsiębiorcze młodzieży ze szkół średnich są bardziej zróżnicowane. Uczniowie zajmują się sprzedażą podręczników oraz innych rzeczy w Internecie, pracują dorywczo w wakacje, pomagają rodzicom w ich firmach oraz biorą udział w zbiórkach i akcjach charytatywnych. Młodzież zna osobiście przedsiębiorców, ale nie są chętni do podejmowania rozmów na temat ich działalności.

Wśród studentów i absolwentów szkół średnich uczestniczących w badaniu znalazły się osoby, które podjęły się prowadzenia własnego biznesu – zazwyczaj działalności jednoosobowej. Wszyscy uczestnicy, którzy zadeklarowali prowadzenie działalności, zaznaczyli, że było to zajęcie dorywcze, niepozwalające na otrzymywanie stałych dochodów. **W żadnym przypadku na podjęcie decyzji o prowadzeniu działalności nie miały wpływu zajęcia z przedsiębiorczości, w których studenci i absolwenci uczestniczyli w szkole.** Jedną z barier prowadzenia własnej działalności na jaką wskazywali młodzi ludzie jest **skomplikowany system prawny i podatkowy, który zniechęca do prowadzenia biznesu.**

Pozostałe bariery w zakładaniu własnej działalności gospodarczej zidentyfikowane w badaniu to przekonanie młodzieży, że **prowadzenie firmy wiąże się z dużym poświęceniem, stresem, odpowiedzialnością i presją konkurencji.** Uczniowie dostrzegają również ryzyko poniesienia porażki i utraty kapitału. Z kolei dla studentów i absolwentów jedną z istotnych, negatywnych stron prowadzenia działalności jest nielimitowany czas pracy, w wyniku czego przedsiębiorcy nie mogą rozdzielić czasu pracy od czasu wolnego. Prowadzenie własnego biznesu wymaga ich zdaniem dużej odwagi, której im brakuje.

W Polsce przyjęto, że *nauczanie przedsiębiorczości ma na celu rozwijanie umiejętności i postaw uczniów oraz przygotowanie ich do aktywnego życia i otwarcia na świat. Pozostałe cele to przekazanie wiedzy potrzebnej do dostosowania się do zmieniających się warunków. Przedsiębiorczość to rozwijanie takich umiejętności jak: podejmowanie inicjatywy, planowanie projektów, realizacja celów, autorealizacja, podejmowanie ryzyka, praca zespołowa, umiejętność dawania sobie rady z przeciwnościami i wyciąganie konstruktywnych wniosków. Przedsiębiorczość kształtuje również postawy mające wpływ na kreatywność, odpowiedzialność i gotowość do podejmowania inicjatywy*⁸.

⁸ *Nauczanie przedsiębiorczości w szkołach w Europie*, Raport Eurydice, Warszawa 2016.

Z badania wynika, że szkoła posiada narzędzia do nauczania przedsiębiorczości, kształtowania w młodych ludziach cech osoby przedsiębiorczej, jednak konieczne jest większe zaangażowanie ze strony uczniów, nauczycieli oraz dyrekcji. Szkoła powinna uczyć w taki sposób, aby pobudzać do działania, a nie traktować przedsiębiorczość stricte podręcznikowo. Należy podkreślić, że czynnikiem, który może przyczyniać się do niszczenia kompetencji przedsiębiorczych u dzieci i młodzieży, jest system nauczania oparty głównie na przekazywaniu teorii i utartych schematów oraz niewykorzystywanie w procesie kształcenia pracy w grupach, metod warsztatowych i projektowych. Dotyczy to nie tylko *Podstaw przedsiębiorczości*, ale wszystkich lekcji prowadzonych w szkołach. Tematyka przedsiębiorczości wchodzi w zakres wielu przedmiotów, dlatego stosowanie form nauczania dostosowanych do potrzeb uczniów powinno stać się praktyką obowiązującą na wszystkich etapach kształcenia.

Szkoła może wspomagać ten proces, jednak nie może być jedynym miejscem, gdzie dzieci i młodzież uczą się przedsiębiorczości. Ponadto (co potwierdzają badania przeprowadzone wśród uczniów) nauczyciele są zdania, że dzieci i młodzież nie traktują przedsiębiorczości jako zajęć przydatnych w dorosłym życiu, uczących podejmowania decyzji czy kreatywnego myślenia.

Główne tematy poruszane w trakcie lekcji przedsiębiorczości to m.in. obszar funkcjonowania gospodarki państwa, instytucji rynku finansowego, podatki, ubezpieczenia, rynek pracy, a także zarządzanie przedsiębiorstwem. Według nauczycieli uczniowie traktują lekcje przedsiębiorczości jako zajęcia nieciekawe i niepotrzebne. Nauczanie przedsiębiorczości nie powinno odbywać się wyłącznie na lekcjach *Wiedzy o Społeczeństwie* lub *Podstaw przedsiębiorczości*, ale powinno być obecne na każdym przedmiocie.

Tabela 1.

Wykaz słabych stron lekcji przedsiębiorczości prowadzonych w szkołach

Słabe strony lekcji przedsiębiorczości według nauczycieli	Słabe strony lekcji przedsiębiorczości według uczniów
<ul style="list-style-type: none"> o mała liczba godzin 	<ul style="list-style-type: none"> o zbyt dużo teorii
<ul style="list-style-type: none"> o zbyt teoretyczne podejście 	<ul style="list-style-type: none"> o brak wykwalifikowanych nauczycieli prowadzących zajęcia, prowadzenie przedmiotu przez osoby z nim niepowiązane
<ul style="list-style-type: none"> o obszerny materiał do zrealizowania 	<ul style="list-style-type: none"> o brak praktycznych ćwiczeń
<ul style="list-style-type: none"> o brak zajęć warsztatowych 	<ul style="list-style-type: none"> o nierozwijanie ważnych zagadnień
<ul style="list-style-type: none"> o brak wystarczających kompetencji do prowadzenia przedmiotu 	<ul style="list-style-type: none"> o brak dobrego pomysłu na przeprowadzenie zajęć
<ul style="list-style-type: none"> o brak współpracy z doradcą zawodowym 	<ul style="list-style-type: none"> o przedmiot podlega ocenie
<ul style="list-style-type: none"> o podręcznik napisany trudnym językiem 	<ul style="list-style-type: none"> o poruszanie tematów, którymi uczniowie nie są zainteresowani
<ul style="list-style-type: none"> o brak materiałów dydaktycznych i metodycznych dla nauczycieli 	<ul style="list-style-type: none"> o powtarzalny format zajęć
<ul style="list-style-type: none"> o brak współpracy z przedsiębiorcami 	<ul style="list-style-type: none"> o zakres materiału zbyt obszerny, niezgłębiony dostatecznie
<ul style="list-style-type: none"> o małe zainteresowanie uczniów tematyką przedsiębiorczości 	<ul style="list-style-type: none"> o tematy realizowane w sposób ogólny, za mało konkretnych informacji
<ul style="list-style-type: none"> o traktowanie przedmiotu jako nieważnego 	<ul style="list-style-type: none"> o przeświadczenie, że przedsiębiorczość jest przedmiotem-zapychaczem
	<ul style="list-style-type: none"> o większe skupienie na zaliczeniu zadań, niż na zdobyciu praktycznej wiedzy
	<ul style="list-style-type: none"> o brak zaangażowania w zainteresowanie całej grupy, tylko sztywne realizowanie materiału
	<ul style="list-style-type: none"> o kierowanie się schematami, testami, kierunki narzucane z góry
	<ul style="list-style-type: none"> o brak rozmów/spotkań z osobami prowadzącymi firmy

Źródło: opracowanie własne

Głównym problemem w obszarze edukacji przedsiębiorczości jest sposób nauczania oparty na przekazywaniu teorii, a nie kształceniu umiejętności praktycznych. Problem ten dostrzegają niemal wszystkie grupy uczestników badania, sugerując konieczność zaangażowania przedsiębiorców w proces kształcenia dzieci i młodzieży.

Jednym ze sposobów na ograniczenie zagadnień teoretycznych na rzecz kształcenia umiejętności praktycznych jest realizacja dodatkowych zajęć promujących postawy przedsiębiorcze. Pomimo tego, że uczestnicy badania dostrzegają potrzebę podejmowania dodatkowych działań, większość badanych szkół w roku szkolnym 2018/2019 nie organizowała dodatkowych zajęć z przedsiębiorczości. Wśród szkół średnich około 33% organizowało takie zajęcia, podczas gdy wśród szkół podstawowych odsetek ten wyniósł zaledwie 11,4%. Dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych zdecydowanie częściej były prowadzone w dużych szkołach (48,6%). W średnich szkołach organizowane były w 22,4%, a w małych szkołach jedynie w 12%. Wśród typów szkół najczęściej akcje/projekty promujące postawy przedsiębiorcze w roku szkolnym 2018/2019 organizowane były w technikach, gdzie aż 72,8% szkół zorganizowała takie akcje co najmniej pięciokrotnie. Dla badanych szkół podstawowych oraz liceów odsetek oscylował w granicach 50%.

Najczęściej realizowanymi projektami wśród szkół podstawowych były akcje wolontaryjne (90,3%) oraz kiermasze (86,9%). Najrzadziej realizowanymi akcjami były hackatony, który odbyły się jedynie w 0,5% szkół podstawowych. W badanych liceach, podobnie jak w przypadku szkół podstawowych, najpopularniejszymi akcjami okazały się wydarzenia wolontaryjne oraz kiermasze. Popularne było także organizowanie spotkań z przedsiębiorcami, który zorganizowało 59,3% liceów. Akcje wolontaryjne były niemniej popularne w technikach. Kiermasze oraz spotkania z przedsiębiorcami również cieszyły się dużym zainteresowaniem i zorganizowane były w 73,1% tych szkół. Wśród techników, najczęściej spośród wszystkich typów szkół, organizowane były hackatony (6%).

Nauczyciele uczący przedsiębiorczości to w większości osoby, które ukończyły studia podyplomowe w tym zakresie. Trudno jednoznacznie określić, czy ukończenie studiów podyplomowych z przedsiębiorczości jest wystarczające do prowadzenia lekcji w szkołach, ponieważ zdania nauczycieli były w tej kwestii podzielone. Dla niektórych uczestników badania jest to wystarczające do prowadzenia lekcji przedsiębiorczości z uczniami w zakresie, jaki przewiduje podstawa programowa, natomiast dla pozostałej grupy, studia podyplomowe to za mało, ponieważ nie dają wystarczających kwalifikacji. Niektórzy nauczyciele uważają, że studia podyplomowe z przedsiębiorczości ukończone przez nauczyciela, którego właściwa specjalizacja dotyczy innego przedmiotu, przyczyniają się do tego, że prowadzący lekcje mają ograniczoną wiedzę w tym obszarze, zajęcia prowadzone są w oparciu o podręcznik i nie wprowadza się do programu lekcji żadnych dodatkowych elementów.

W przypadku nauczania przedsiębiorczości ważne jest dodatkowe uczestnictwo w szkoleniach i kursach doskonalących. Wydają się one szczególnie ważne w przypadku nauczycieli przedmiotów innych niż *Podstawy przedsiębiorczości*, aby mieli świadomość potrzeby i umiejętność rozwijania kompetencji przedsiębiorczych uczniów w ramach różnych przedmiotów, lekcji wychowawczych i innych zajęć w szkole. Potrzeba objęcia wsparciem

nauczycieli w celu podniesienia ich kompetencji w zakresie nauczania przedsiębiorczości i wykorzystywania nowoczesnych metod nauczania w tym zakresie najczęściej zauważana jest w powiatach proszowickim (84,6%), bocheńskim (75%), a także suskim (65,5%), wielickim (65,4%) oraz myślenickim (65,1%). Potrzeba ta najrzadziej dostrzegana jest w powiecie chrzanowskim (48,3%) oraz limanowskim (46,7%). Każda szkoła, niezależnie od jej typu, w celu organizacji dodatkowych zajęć z przedsiębiorczości najczęściej potrzebuje wsparcia zewnętrznego, polegającego na dostarczaniu m.in. materiałów do prowadzenia zajęć (około 70%), wsparcia finansowego oraz zaangażowania ze strony uczniów. Jednym z pomysłów na poprawę sytuacji w nauczaniu przedsiębiorczości jest zwiększenie ilości zajęć praktycznych (warsztatowych). Zdaniem nauczycieli dzięki zastosowaniu takich metod nauczania, uczniowie są bardziej zaangażowani i lepiej zapamiętują przekazane treści. Nauczyciele uważają, że uczenie się na pamięć zniechęca uczniów i nie przynosi żadnych efektów, bo uczniowie szybko zapominają, czego się nauczyli. Dodatkowo chcieliby większej swobody w prowadzeniu lekcji z przedsiębiorczości, która dawałaby im możliwość dostosowania scenariusza zajęć do poszczególnych klas, zaangażowania uczniów i ich możliwości.

Nauczyciele zwracali również uwagę na potrzebę wciągania przedsiębiorców w proces nauczania przedsiębiorczości. Ich zdaniem pozwoli to z jednej strony na zapoznanie uczniów z praktyką funkcjonowania jakiegoś zakładu, co może stanowić uzupełnienie zajęć teoretycznych, a z drugiej może wpłynąć na przyszłe decyzje uczniów dotyczące kierunku ich drogi zawodowej. Na taką potrzebę zwracali również uwagę uczniowie, którzy chcieliby się dowiedzieć, na czym w praktyce polega wykonywanie danego zawodu, aby móc świadomie wybrać swoją ścieżkę edukacyjną i zawodową.

WYKAZ SKRÓTÓW

CAWI	Computer-Assisted Web Interview
FGI	Focus Group Interview
IDI	Individual In-depth Interview
IOB	Instytucja Otoczenia Biznesu
IT	Information Technology (Technologia Informacyjna)
M	Moderator
MŚP	Mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa
OP	Oś Priorytetowa
R	Respondent
RPO WM 2014–2020	Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020
SZOOP RPO WM 2014–2020	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020
ŚTPwM	Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce

NOTA METODOLOGICZNA

Metody i techniki zbierania danych wykorzystane w niniejszym badaniu:

Analiza desk research

Technika analizy desk research polega na zbieraniu i analizie danych wtórnych, czyli takich, które już istnieją i zostały przygotowane przez inne podmioty. Nie są więc wytwarzane przez badacza i nie wymagają prac w terenie, a tym samym obecności ankieterów czy moderatorów. Zazwyczaj jest to analiza informacji pozyskanych z ogólnodostępnych źródeł (literatury, wyników badań naukowych i ewaluacyjnych, dokumentów, baz danych) już istniejących, wymagających jedynie scalenia i uporządkowania rozproszonego materiału informacyjnego. W pierwszych etapach analizy zebrany materiał jest sprawdzany pod kątem jakości i rzetelności. Dopiero po wyselekcjonowaniu wiarygodnych danych jest przeprowadzana właściwa analiza desk research. Wśród jej głównych zalet należy wymienić łatwy dostęp do materiałów, rezygnację z procesu zbierania danych, a w konsekwencji skrócenie czasu badania, a także stosunkowo niski koszt z uwagi na brak konieczności zatrudnienia osób do zebrania danych. Wśród głównych wad należy jednak wskazać fakt, iż pozwala wykorzystać jedynie dostępne dane, które nie zawsze wystarczają do udzielenia odpowiedzi na stawiane pytania badawcze. Z tego powodu służy częściej jako uzupełnienie procesu zbierania danych i eksploracji zagadnień badawczych i zazwyczaj łączona jest z innymi technikami w celu zebrania całego niezbędnego materiału badawczego.

Analiza danych zastanych w ramach niniejszego badania została podzielona na następujące etapy:

1. przygotowanie i zgromadzenie wykazu dostępnych i aktualnych źródeł danych (w tym: dokumentów programowych, strategicznych, publikacji z obszaru badania, dotychczas zrealizowanych badań, opracowań, sprawozdań i artykułów naukowych);
2. wstępna selekcja pod kątem użyteczności zawartych w źródłach informacji;
3. odwołanie się do prac wskazanych jako odnośniki do kolejnych źródeł w danym opracowaniu (metoda kuli śniegowej);

4. ocena jakości zebranych informacji.

FGI (warsztaty stolikowe)

Zogniskowany wywiad grupowy (FGI) to swobodna dyskusja grupy respondentów na dany temat, prowadzona przez moderatora i odbywająca się zgodnie z przygotowanym wcześniej scenariuszem. Zadaniem moderatora jest ukierunkowywanie rozmowy, by nie odbiec od omawianego tematu, a także kontrola procesów grupowych – pilnowanie, by każdy badany miał szansę zabrać głos, sterowanie rozmową, utrzymywanie uwagi i zainteresowania respondentów. Jedną z największych zalet wywiadu grupowego jest wykorzystanie interakcji grupowych – wypowiedź jednej osoby często generuje wypowiedź drugiej, istnieje możliwość zajmowania stojących do siebie w opozycji stanowisk, wspólnego tworzenia pomysłów, konfrontowania różnych punktów widzenia. Przeprowadzone w ramach badania FGI miały formę warsztatów stolikowych i w tym celu zostały podzielone na dwie części: diagnostyczną oraz kreatywną. Podczas części diagnostycznej uczestnicy omówili obecną sytuację i opowiedzieli o tym, jak wygląda praktyka w obszarze *nauczanie przedsiębiorczości*. Część kreatywna była czymś w rodzaju burzy mózgów, podczas której uczestnicy dążyli z pomocą moderatora do wypracowania pomysłów w tym obszarze. Celem tej części warsztatów było opracowanie założeń dla potencjalnych rozwiązań.

W ramach badania przeprowadzono łącznie 15 warsztatów stolikowych w następujących grupach:

1. uczniowie:
 - a. szkoła podstawowa:
 - i. klasy 1–3: 1 warsztat z uczniami ze szkoły w Krakowie lub z Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (KOM), 1 warsztat z uczniami z miasta powiatowego spoza KOM-u oraz 1 warsztat z uczniami z obszaru wiejskiego,
 - ii. klasy 4–7: 1 warsztat z uczniami ze szkoły w Krakowie lub z Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (KOM), 1 warsztat z uczniami z miasta powiatowego spoza KOM-u oraz 1 warsztat z uczniami z obszaru wiejskiego,
 - iii. klasy 8: 1 warsztat z uczniami ze szkoły w Krakowie lub z Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (KOM), 1 warsztat z uczniami z miasta powiatowego spoza KOM-u oraz 1 warsztat z uczniami z obszaru wiejskiego;
 - b. szkoła średnia: 1 warsztat z uczniami ze szkoły w Krakowie lub z Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (KOM) i 1 warsztat z uczniami z miasta powiatowego spoza KOM-u;
2. absolwenci i studenci: 2 grupy warsztatowe (w tym jedna: z absolwentami szkół średnich⁹/ studentami I roku – prowadzącymi działalność gospodarczą);
3. nauczyciele szkół różnego szczebla (podstawowy i średni).

⁹ Absolwenci szkół średnich zdefiniowani na potrzeby realizacji badania to osoby, które ukończyły szkołę najwcześniej w 2018 roku, najpóźniej w 2021 roku.

Indywidualne wywiady pogłębione

Indywidualny wywiad pogłębiony (IDI) polega na prowadzeniu przez badacza indywidualnej rozmowy z respondentem, wybranym ze względu na jego powiązanie z tematyką badań. Celem wywiadu jest poznanie poglądów, opinii i oczekiwań jednostek oraz uzyskanie możliwie największej liczby ważnych dla badania szczegółów. Indywidualne wywiady pogłębione pozwalają skutecznie określić przyczyny zidentyfikowanych zjawisk, wyjaśnić obecność zaobserwowanych faktów, a to wszystko dzięki odwoływaniu się do doświadczeń respondentów, zapewnieniu im większej swobody wypowiedzi, a przede wszystkim możliwości dopytywania ich o ważne dla realizacji badania kwestie. Respondenci do badania IDI zostali wskazani w drodze celowego doboru próby, polegającego na subiektywnym, świadomym i kontrolowanym wyborze respondentów pod względem określonych cech.

Łączna liczba przeprowadzonych wywiadów wyniosła 15, w tym:

1. 5 IDI z doradcami zawodowi pracującymi z uczniami w szkołach podstawowych i średnich (przynajmniej 2 zrealizowane z doradcami oddelegowanymi do pracy w szkole podstawowej);
2. 5 IDI z przedstawicielami instytucji otoczenia biznesu;
3. 5 IDI z przedstawicielami instytucji zajmujących się tematyką wspierania przedsiębiorczości/ osobami zajmującymi się tematyką przedsiębiorczości (biblioteki, świetlice środowiskowe, domy kultury, urzędy pracy, organizacje pozarządowe, akademickie inkubatory przedsiębiorczości, anioły biznesu).

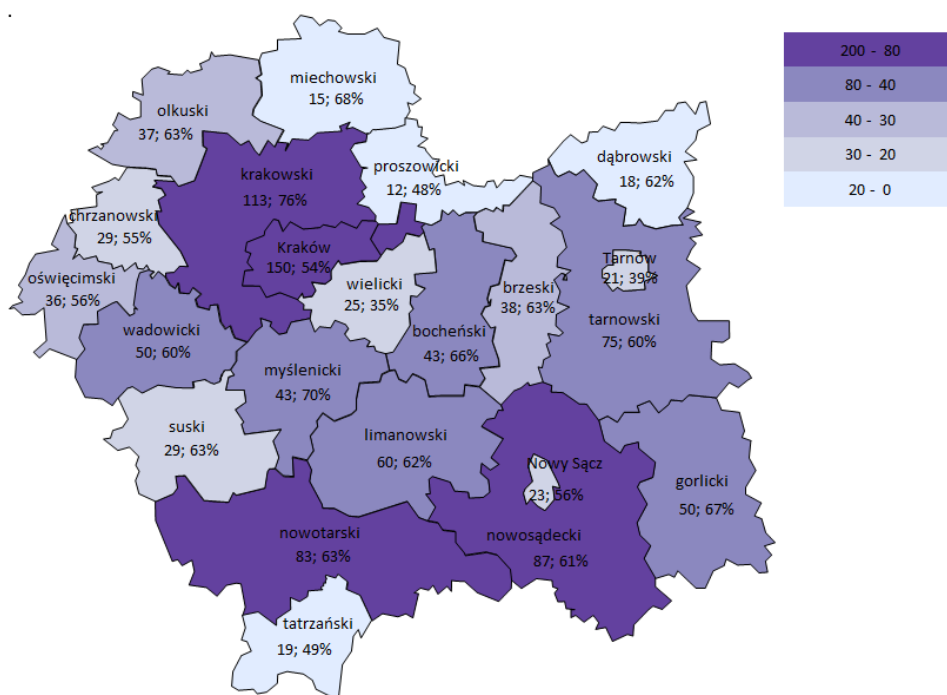
CAWI

Wywiad internetowy CAWI polega na samodzielnym wypełnieniu przez respondenta internetowej wersji kwestionariusza, który jest mu udostępniany w formie internetowego linku, przekierowującego do przygotowanych pytań. Osoba badana odpowiada kolejno na pytania, a nad poprawnością wypełnienia czuwa oprogramowanie – respondent nie ma możliwości przejścia do kolejnego pytania, jeśli nie udzielił odpowiedzi na poprzednie, zaznaczył większą liczbę odpowiedzi, niż to było wskazane, bądź też podał odpowiedzi wzajemnie się wykluczające. Dzięki temu można zachować kontrolę nad procesem zbierania danych pomimo samodzielnego wypełniania kwestionariusza przez respondenta. Po udzieleniu odpowiedzi na wszystkie pytania, dane przesyłane są do bazy danych od razu w postaci zakodowanej, co oznacza, że badacz nie musi sam przyporządkowywać odpowiedzi do odpowiednich kategorii w celu ich analizy, tylko otrzymuje je już w postaci nadającej się do analizy i wyciągania wniosków. Pozwala to zwiększyć rzetelność badania poprzez uniknięcie pomyłek, które mogą wystąpić przy kodowaniu danych samodzielnie, bez pracy komputerowej.

W ramach badania ankiety CAWI zostały rozesłane przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego do wszystkich szkół podstawowych i średnich w regionie. Liczba wypełnionych ankiet wyniosła 1060.

Mapa 1.

Liczba szkół, które wzięły udział w badaniu i udział szkół, które wzięły udział w badaniu (response rate) według powiatów

Źródło: CAWI

Badanie ilościowe miało na celu pozyskanie informacji na temat dodatkowych inicjatyw podejmowanych przez szkoły w ramach kształcenia przedsiębiorczości, z uwzględnieniem typu szkoły. Jednym z celów przeprowadzonej ankiety było także zgromadzenie informacji odnośnie współpracy szkół z przedsiębiorcami, instytucjami otoczenia biznesu i innymi podmiotami wspierającymi nauczanie przedsiębiorczości.

Analiza ilościowa zgromadzonych danych uwzględniała dane zmienne określone przez respondentów w metryczce. Odpowiedzi na pytania zostały skorelowane z takimi zmiennymi jak:

- powiat;
- podregion;
- miejsce, w którym funkcjonuje szkoła;
- typ szkoły;
- wielkość szkoły¹⁰.

W analizie nie uwzględniono rodzaju szkoły (publiczna, niepubliczna) z uwagi na niewielki udział w strukturze próby szkół niepublicznych. Łączna liczba szkół niepublicznych, które wypełniły ankietę wyniosła 49, co stanowi 4,6% próby badawczej.

¹⁰ Na potrzeby analizy ustalono następujące kategorie wielkości szkół: szkoła mała – do 300 uczniów, szkoła średnia – od 301 do 700 uczniów, szkoła duża – od 701 uczniów.

WYNIKI PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

Dotychczasowe wsparcie przedsiębiorczości w województwie małopolskim

- o zmiana podejścia do edukacji dzieci i młodzieży wymaga zaangażowania różnych środowisk i podmiotów
- o dla osiągnięcia najlepszych efektów konieczne jest zaangażowanie przedstawicieli biznesu, których praktyczna wiedza jest szczególnie przydatna dla młodych osób myślących o założeniu własnej firmy
- o w Światowym Tygodniu Przedsiębiorczości w Małopolsce (ŚTPwM) uczestniczyły głównie osoby młode do 26. roku życia
- o główną motywacją do uczestnictwa w ŚTPwM była chęć podnoszenia kompetencji w celu znalezienia interesującej pracy oraz chęć wzięcia udziału w nowych wydarzeniach

Konieczność wsparcia rozwoju przedsiębiorczości w Małopolsce została dostrzeżona przez władze województwa, co ma swoje odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych i programowych. Na potrzebę dokonania zmian w systemie edukacji zwrócono uwagę m.in. w Strategii Rozwoju Województwa *Małopolska 2030*. Wspomniana zmiana miałaby polegać na odejściu od dotychczas dominującego modelu nauczania opartego na przekazywaniu wiedzy i jej odtwarzaniu, na rzecz kształcenia kompetencji. Autorzy Strategii podkreślają, że przejście z modelu kształtowania wiedzy do kształcenia kompetencji jest procesem długotrwałym, wymagającym znacznych nakładów finansowych oraz zaangażowania różnych środowisk, jednak jest warunkiem koniecznym efektywnego kształcenia dzieci i młodzieży, przygotowania ich do funkcjonowania w dorosłym życiu, w ramach współczesnej gospodarki. W związku z tym

wskazuje się na przekształcenia na polach: dydaktycznym, kompetencyjnym, psychologiczno-wychowawczym, organizacyjnym oraz infrastrukturalnym¹¹.

Wśród kompetencji, na które należałoby zwrócić szczególną uwagę, autorzy wskazują bezpośrednio, obok takich kompetencji jak rozumienie i tworzenie informacji, umiejętność krytycznego myślenia czy adaptację do zmian, na kompetencje przedsiębiorcze oraz ekonomiczno-finansowe. Ich kształtowanie powinno zaczynać się od najmłodszych lat, najpierw w środowisku rodzinnym, a następnie w trakcie edukacji przedszkolnej i szkolnej.

Co istotne, *edukacja obejmująca zagadnienia z zakresu przedsiębiorczości powinna obejmować nie tylko obowiązkowe zajęcia szkolne, ale także być kształtowana w wyniku dodatkowych zajęć, warsztatów realizowanych w czasie wolnym.* Wynika to ze złożoności zagadnienia przedsiębiorczości, która rozumiana jest z jednej strony jako wiedza umożliwiająca prowadzenie działalności, a z drugiej jako zespół cech osobowościowych.

Jak już wspomniano, zmiana podejścia do edukacji dzieci i młodzieży wymaga zaangażowania różnych środowisk i podmiotów. W celu poprawy efektów nauczania należy wzmacniać kompetencje nauczycieli na wszystkich poziomach kształcenia oraz zachęcać ich do podnoszenia kwalifikacji

i aktualizacji wiedzy. *Dla osiągnięcia najlepszych efektów konieczne jest również zaangażowanie rodziców w zakresie kształtowania przedsiębiorczości oraz przedstawicieli biznesu, których praktyczna wiedza jest szczególnie przydatna dla młodych osób myślących o założeniu własnej firmy.*

Samorząd województwa małopolskiego dostrzega również potrzebę objęcia wsparciem młodych przedsiębiorców, założycieli startupów oraz małych innowacyjnych firm, a także takich podmiotów jak inkubatory przedsiębiorczości czy instytucje otoczenia biznesu.

Realnym wsparciem dla osób planujących rozpoczęcie działalności gospodarczej oraz przedsiębiorców są dofinansowania realizowane w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 (RPO WM 2014–2020), a także zaplanowane w ramach nowej perspektywy finansowej (2021–2027). Kwestie wsparcia przedsiębiorczości w regionie została ujęta w ramach Priorytetu Inwestycyjnego 3a (PI 3a) *Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwienie gospodarczego wykorzystania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości* oraz Priorytetu Inwestycyjnego 8 (PI 8) *Praca na własny rachunek, przedsiębiorczość i tworzenie przedsiębiorstw, w tym innowacyjnych mikro, małych i średnich przedsiębiorstw.*

Oś 3 Przedsiębiorcza Małopolska

Celem 3 osi priorytetowej, zgodnie z zapisami Szczegółowego Opisu Osi Priorytetowych RPO WM 2014–2020, jest budowanie i wzmacnianie pozycji konkurencyjnej sektora MŚP. W ramach osi wspierane jest tworzenie warunków dla bardziej elastycznego funkcjonowania na rynku

¹¹ Strategia Rozwoju Województwa *Małopolska 2030*.

podmiotów sektora MŚP oraz wzrostu ich znaczenia gospodarczego. Tworzenie warunków dla trwałego wzrostu gospodarczego w regionie wymaga w szczególności koncentracji wsparcia na działaniach mających na celu budowę otwartego na innowacje, konkurencyjnego i silnego sektora MŚP. Dzięki realizowanym przedsięwzięciom zwiększy się wyposażenie regionu w infrastrukturę sprzyjającą rozwijaniu działalności gospodarczej oraz lokowaniu inwestycji, wzmocniony zostanie system wspierania przedsiębiorczości, w szczególności w obszarach regionalnej specjalizacji, a także zwiększona zostanie rola instrumentów zwrotnych we wsparciu działalności inwestycyjnej MŚP. W ramach osi priorytetowej zaplanowano również działania mające na celu zwiększenie aktywności międzynarodowej małopolskich MŚP. Inwestycje realizowane w ramach priorytetu inwestycyjnego poprawią zaawansowane zdolności MŚP w zakresie rozwoju oferowanych produktów i usług, zwiększając ich potencjał do przekształcania posiadanych zasobów w realne efekty gospodarcze, widoczne przede wszystkim w systematycznym wzroście PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca Małopolski¹².

Od momentu uruchomienia programu do końca 2020 roku w ramach OP 3 podpisano 440 umów o dofinansowanie wartych ogółem 373,54 mln EUR¹³.

Poziom zainteresowania poszczególnymi konkursami był bardzo zróżnicowany. W przypadku działania 3.1 można mówić o niewielkim zainteresowaniu wsparciem, natomiast w poddziałaniu 3.3.2 popyt był tak duży, że po 2 miesiącach działania konkursu łączne zapotrzebowanie na środki publiczne przekroczyło prawie trzykrotnie alokację przeznaczoną na konkurs¹⁴. Wskaźniki podlegające ocenie w ramach osi to: *Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach w stosunku do PKB*, *Wartość eksportu w Małopolsce*, *Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw przemysłowych i z sektora usług*. Zgodnie z przeprowadzoną ewaluacją dotyczącą OP 3 szacuje się, że wskaźniki osiągną w 2023 roku wartości docelowe, a cele zostaną osiągnięte. Spośród wszystkich beneficjentów jedynie 2% nie osiągnęło założonych wartości wskaźników¹⁵. W ramach OP 3 nie zidentyfikowano problemu polegającego na masowym odstępowaniu wnioskodawców od podpisywania umów. Dzięki środkom z RPO WM 2014–2020 województwo małopolskie mogło kontynuować rozszerzanie swojej działalności promującej umiędzynarodowienie gospodarki regionu rozpoczęte w poprzedniej perspektywie finansowej¹⁶.

¹²Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020, https://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/szczegolowy_opisu_osi_priorytetowych_regionalnego_programu_operacyjnego_wojewodztwa_malopolskiego/2022/03/SzOOP_22022022.pdf, [dostęp: 12.02.2022].

¹³Sprawozdanie roczne z realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 (RPO WM) Sprawozdanie roczne za 2020 rok.

¹⁴Cashflow to gra edukacyjna, która uczy praktycznych aspektów inwestowania i zarządzania pieniędzmi.

¹⁵Ewaluacja mid term dotycząca postępu rzeczowego i finansowego RPO WM 2014–2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania, Raport z badań, 2019, https://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/o-programie/przeczytaj-analizy-aporty-i-podsumowania/ewaluacja/2019/05/raport_koncowy_mid-term_final-WCAG.PDF, [dostęp: 12.02.2022].

¹⁶Ewaluacja wsparcia konkurencyjności, innowacyjności i umiędzynarodowienia małopolskich MŚP w ramach 3 osi priorytetowej RPO WM na lata 2014–2020 – etap I Pierwsze Efekty Wdrażania 3 Osi Priorytetowej, Raport z badań, https://www.ewaluacja.gov.pl/media/52422/RK_RPOWMPOL_INTERMSP.pdf [dostęp: 12.02.2022].

Oś 8 Rynek Pracy

Zgodnie z zapisami SZOOP RPO WM 2014–2020 zaplanowane w ramach osi działania mają charakter komplementarny oraz realizują bezpośrednio cel szczegółowy Umowy Partnerstwa, jakim jest bardziej efektywne wykorzystanie zasobów na rynku pracy. Realizowane w ramach 8 osi priorytetowej interwencje mają na celu przede wszystkim wsparcie osób pozostających bez pracy w ich powrocie do aktywności zawodowej, umożliwianie rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej przedsiębiorczym mieszkańcom regionu, podnoszenie kompetencji i kwalifikacji kadr mikro, małych i średnich przedsiębiorstw, zapobieganie wzrostowi bezrobocia poprzez realizację programów outplacementowych, tworzenie nowych miejsc opieki nad dziećmi do lat 3, a także zapobieganie przerywaniu aktywności zawodowej z przyczyn zdrowotnych¹⁷.

W ramach OP 8 do końca 2020 roku podpisano 489 umów o dofinansowanie, których wartość wyniosła 252,48 mln EUR¹⁸.

W ramach 8 osi priorytetowej RPO WM 2014–2020 przyznawano dotacje na założenie działalności gospodarczej, które były formą wsparcia służącą aktywizacji zawodowej osób znajdujących się w trudnej sytuacji na rynku pracy. Według ewaluacji dotyczącej OP 8 firmy powstałe dzięki dotacjom na założenie działalności gospodarczej przyznanym z RPO WM 2014–2020 charakteryzują się większą przeżywalnością niż firmy powstałe w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013¹⁹. Uczestnicy bardzo pozytywnie ocenili jakość otrzymanego wsparcia. Należy podkreślić, że udział w projekcie, w ramach którego dystrybuowane były dotacje, nie obejmował wyłącznie pozyskania wsparcia finansowego, ale także wsparcia szkoleniowego i doradczego, które miało przygotować odbiorców pomocy do prowadzenia własnej działalności gospodarczej²⁰.

Wyniki ewaluacji przeprowadzonej w 2019 roku wskazują, że w przypadku OP 8 można mówić o wysokim poziomie realizacji wskaźników ujętych w ramach wykonania. Działania podjęte w celu implementacji założeń osi uznano za efektywne i nie rekomendowano wprowadzania istotnych zmian²¹. Ostateczna ocena efektywności wsparcia będzie możliwa po zakończeniu realizacji wszystkich zakontraktowanych projektów.

¹⁷Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020, https://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/szczegolowy_opisu_osi_priorytetowych_regionalnego_programu_operacyjnego_wojewodztwa_malopolskiego/2022/03/SzOOP_22022022.pdf [dostęp: 12.02.2022].

¹⁸Sprawozdanie roczne z realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 (RPO WM) Sprawozdanie roczne za 2020 rok.

¹⁹Raport z badania Komponent trzeci. Analiza skuteczności i efektywności dotacji na założenie działalności gospodarczej udzielonych w ramach 8 osi priorytetowej RPO WM, Raport z badań, 2019, https://www.ewaluacja.gov.pl/media/85138/Raport_Koncowy-dotacje_Komponent_III_ostateczny.pdf [dostęp: 12.02.2022].

²⁰Ibidem.

²¹Ewaluacja mid term dotycząca postępu rzeczowego i finansowego RPO WM 2014–2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania, Raport z badań, 2019, https://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/o-programie/przeczytaj-analzy-aporty-i-podsumowania/ewaluacja/2019/05/raport_koncowy_mid-term_final-WCAG.PDF [dostęp: 12.02.2022].

Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce

Ważną inicjatywą wspierającą przedsiębiorczość w regionie jest Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce. Wydarzenie to odbywające się od 2010 roku, a jego celem jest promocja postaw przedsiębiorczych wśród młodych ludzi. W trakcie wydarzenia organizowane są m.in. szkolenia, seminaria, spotkania z przedsiębiorcami i aniołami biznesu²², dyskusje, spotkania informacyjne, debaty, warsztaty, konkursy, konferencje, turnieje cashflow²³. Wśród głównych tematów poruszanych w trakcie wydarzenia należy wymienić m.in.:

- jak rozpocząć przygodę z biznesem;
- jak pozyskać finansowanie na otwarcie i rozwój własnej firmy;
- współpraca nauki z biznesem;
- rozwijanie własnej działalności – w tym proces internacjonalizacji;
- budowanie własnej marki;
- pozyskiwanie klientów, tworzenie sieci kontaktów.

Z badań ewaluacyjnych podsumowujących ŚTPwM w latach 2017–2021 wynika, że ankietowani doceniają wszystkie proponowane formy programu, jednak największym zainteresowaniem cieszyły się szkolenia i warsztaty rozwijające kompetencje miękkie. Znaczna część uczestników wzięła również udział w szkoleniach i warsztatach z zakresu zakładania własnej firmy oraz w spotkaniach z przedsiębiorcami²⁴. Analizując strukturę uczestników wydarzenia należy podkreślić, że w ŚTPwM uczestniczyły przede wszystkim osoby młode – uczestnicy do 26. roku życia stanowili w 2018 roku ponad 2/3 wszystkich odwiedzających. Aż 92% osób odwiedzających wydarzenie stanowili uczniowie szkół średnich, a wśród studentów dominowali (65%) przedstawiciele kierunków ekonomicznych. Podobną strukturę uczestników pokazało badanie ewaluacyjne dotyczące 2019 roku – aż 2/3 odwiedzających stanowiły osoby do 26. roku życia, a 47% uczniowie²⁵. W 2021 roku 44% uczestników wydarzenia stanowiły osoby poniżej 18. roku życia, a niemal 1/3 dorośli w wieku 18–26 lat. Oznacza to, że nastąpił spadek udziału w imprezie osób w tym przedziale wiekowym względem 2019 roku. Ponad połowa odwiedzających ŚTPwM w 2021 roku to byli uczniowie szkoły średniej²⁶. Aż 78% uczestników wzięło udział w wydarzeniu po raz pierwszy.

Główną motywacją do uczestnictwa w ŚTPwM stanowiła chęć podnoszenia kompetencji w celu znalezienia interesującej pracy oraz chęć wzięcia udziału w nowych wydarzeniach. Co trzeci uczestnik rozważał założenie własnej działalności gospodarczej.

O sukcesie można również mówić w kontekście ostatniego ŚTPwM organizowanego w 2021 roku w aż 13 miejscowościach w Małopolsce. Szacuje się, że w 215 wydarzeniach w ramach imprezy udział wzięło ponad 6 tysięcy uczestników²⁷. Tydzień przedsiębiorczości stanowił doskonałą okazję do integracji różnych środowisk i instytucji w celu wspierania przedsiębiorczości

²² Anioły biznesu to osoby prywatne, które inwestują swój kapitał w start-upy i przedsiębiorstwa.

²³ Cashflow to gra edukacyjna, która uczy praktycznych aspektów inwestowania i zarządzania pieniędzmi.

²⁴ Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2017, Raport z badania ewaluacyjnego.

²⁵ Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2019, Raport z badania ewaluacyjnego.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ www.tydzienprzedsiębiorczosci.malopolska.pl.

w regionie. W wydarzeniu udział wzięły takie instytucje jak uczelnie, urzędy, instytucje kulturalne, firmy i instytucje okołobiznesowe z regionu.

Przedsiębiorczość według badań

- o trudności w ocenie własnej przedsiębiorczości przez najmłodszych uczestników badania wynikają z niedostatecznego zrozumienia pojęcia przedsiębiorczości
- o w grupie uczniów klas 4–7 szkoły podstawowej zaobserwowano większą skłonność do określania się jako osoby przedsiębiorcze
- o młodzież z klasy 8 szkoły podstawowej postrzega przedsiębiorczość głównie jako inwestowanie i prowadzenia działań zarobkowych
- o większość uczniów nie jest chętna do podejmowania dodatkowych aktywności wykraczających poza obowiązki szkolne
- o głównym powodem występowania luk kompetencyjnych u młodych osób jest obecnie funkcjonujący system edukacji oparty o tradycyjny model nauczania

Przedsiębiorczość dzieci i młodzieży to zakres wielu badań naukowych. Badacze społeczni, zainteresowani tematem koncentrują swoją uwagę zarówno na przedsiębiorczości rozumianej jako proces, jak i rozumianej jako cechy osobowości. Na potrzeby realizacji niniejszego badania dokonano przeglądu dostępnej literatury, obejmującej dotychczas przeprowadzone analizy na temat przedsiębiorczości dzieci, młodzieży oraz dorosłych, a także weryfikujące stan ich wiedzy ekonomicznej. Poniżej zostały przytoczone najciekawsze wyniki przeprowadzonych analiz przez ekspertów.

Wyniki jednego z badań przeprowadzonych wśród dzieci w wieku lat 11–16²⁸ wskazują, że uczniów kończących edukację w szkole podstawowej oraz gimnazjum cechuje niski poziom wiedzy ekonomicznej. Zdaniem autorki badania największą trudność sprawiały dzieciom pytania dotyczące zagadnień makroekonomicznych, z którymi uczniowie mają kontakt głównie za pośrednictwem mediów. Dodatkowo z badania można wywnioskować, że wiedza uczniów jest fragmentaryczna i niespójna, zawiera przekłamania i stereotypowe sądy obecne wśród dorosłych

²⁸ S. Kołodziej, *Edukacja ekonomiczna dzieci i młodzieży w Polsce* [w:] *Polityka społeczna wobec przemian demograficznych*, red. A. Rączaszek, W. Koczur, Katowice 2014.

członków społeczeństwa, co oznacza, że *częsta obecność w środkach masowego przekazu terminów makroekonomicznych (tj. bezrobocie, podatki, PKB) sprawia, iż respondenci błędnie sądzą, że znają dane pojęcie, jednak próba ich zdefiniowania kończy się niepowodzeniem (np. budżet państwa utożsamiany był z sumą wszystkich pieniędzy w państwie)*²⁹.

W literaturze odnajdziemy również badanie, którego celem było sprawdzenie, w jaki sposób dzieci rozumieją pojęcie pieniądza. Wynika z niego, że około 90% dzieci w Polsce w wieku 8 lat osiąga poziom operacyjny, tj. rozumie wartości pieniądza w zakresie: siły nabywczej w systemie monetarnym, stałej wartości w systemie monetarnym, a także pojmuje ideę jego funkcjonowania³⁰. Badania przeprowadzone m.in. we Włoszech potwierdzają, że pełne zrozumienie istoty i funkcji pieniądza następuje u dzieci w wieku 7–8 lat.

Postrzeganie pieniędzy stanowiło temat badania przeprowadzonego w 2020 roku wśród dzieci w wieku 8–9 lat z terenu województwa śląskiego (w badaniu wzięło udział 52 trzecioklasistów). Z danych wynika, że dzieci najczęściej wskazywały, że pieniądze to środek płatniczy, dzięki któremu można kupować różnego rodzaju dobra materialne, są niezbędne do życia, aby zapewnić sobie środki pierwszej potrzeby, a także sfinansować dodatkowe wydatki, np. rozrywki³¹. Dla dzieci w wieku 8–9 lat pieniądze zyskiwały dodatkowy wymiar materialny, co oznacza, że kojarzone są również z papierem i metalem produkowanym przez człowieka. Należy podkreślić, że uczniowie zwracali także uwagę, że pieniądze stanowią zapłatę za wykonaną pracę i są dobrem, którym należy odpowiednio zarządzać. Co ciekawe, wśród dzieci pojawiły się również opinie, że z powodu pieniędzy można mieć problemy finansowe lub rodzinne. Oznacza to, że dzieci pomimo swojego młodego wieku, dostrzegają problemy dorosłych i potrafią wskazać potencjalne zagrożenia wynikające z korzystania z pieniędzy lub ich braku, co może być wynikiem własnych doświadczeń rodzinnych.

Biorąc pod uwagę cele niniejszego raportu, badacze, dokonując analizy literatury i dostępnych badań, skupili się przede wszystkim na mieszkańcach województwa małopolskiego. Przedsiębiorczość mieszkańców Małopolski została pozytywnie oceniona w ramach Strategii Rozwoju Województwa *Małopolska 2030*. Jej autorzy wskazali w analizie SWOT charakteryzującej region na *wysoki poziom przedsiębiorczości Małopolan*³². Jednym z czynników świadczących o wysokim stopniu przedsiębiorczości może być liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. W Małopolsce w 2020 roku zarejestrowano niemal 31 tys. przedsiębiorstw, co stanowi 9,4% wszystkich nowo zarejestrowanych firm w Polsce. Małopolska znajduje się na 3. miejscu wśród wszystkich województw³³.

Jednym z obszarów, który podlega ocenie uczestników Światowego Tygodnia Przedsiębiorczości w Małopolsce, jest poziom przedsiębiorczości mieszkańców regionu. W 2017 roku na wysoki poziom przedsiębiorczości Małopolan wskazało 57% ankietowanych uczestników ŚTPwM, a co trzeci badany ocenił go jako średni. Takich samych ocen dokonali uczestnicy ŚTPwM w 2018 roku – 57% wskazało na wysoki poziom przedsiębiorczości. Z badań przeprowadzonych

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ R. Raszka, *Dziecko w środowisku pieniądza: przekonania podzielane przez dzieci w wieku 8–9 lat* [w:] „Problemy wczesnej edukacji”, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, nr 3 (50)/2020.

³¹ *Ibidem*.

³² Strategia Rozwoju Województwa *Małopolska 2030*.

³³ Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego.

w 2019 roku wynika, że poziom przedsiębiorczości mieszkańców Małopolski jako wysoki określiło 52% badanych. Co ciekawe badanie ewaluacyjne dotyczące ŚTPwM organizowanego w 2021 roku wskazuje na spadek oceny poziomu przedsiębiorczości Małopolan. Zgodnie z wynikami ewaluacji odsetek osób, który określa poziom przedsiębiorczości jako wysoki spadł z 52% do 31%. Nieco ponad połowa badanych (54%) uważa, że poziom przedsiębiorczości mieszkańców regionu można określić jako średni³⁴.

Na terenie województwa małopolskiego przeprowadzone zostały w okresie grudzień 2019 – styczeń 2020 badania, mające na celu zweryfikowanie, czy uczniowie klas trzecich szkół podstawowych posiadają wiedzę o przedsiębiorczości, czy potrafią zdefiniować termin przedsiębiorczość i wskazać cechy osoby przedsiębiorczej, czy dostrzegają u siebie cechy typowe dla postawy przedsiębiorczej, a także, czy mają możliwość podejmowania w swoim szkolnym otoczeniu przedsiębiorczych inicjatyw³⁵. Badaniem objęto 110 trzecioklasistów z losowo wybranych szkół w powiecie tarnowskim, a uczniowie zostali poproszeni o wypełnienie kwestionariusza z pytaniami. Analiza zgromadzonego materiału wykazała, że dzieci posiadały cząstkową wiedzę na temat przedsiębiorczości i nie potrafiły poprawnie sformułować jej definicji. Próba wyjaśnienia tego terminu koncentrowała się na obszarze prowadzenia firmy i całkowicie pominięto przedsiębiorczość w rozumieniu postawy, procesu czy zachowania. Wśród cech osoby przedsiębiorczej wskazywanych przez trzecioklasistów na pierwszym miejscu znalazło się założenie, że jest to osoba bogata, a następnie, że jest sprytna oraz ma firmę. Zdaniem autorów badania, szkoły nie zorganizowały uczniom zajęć, w trakcie których dzieci miałyby okazję do praktycznych ćwiczeń w zakresie definiowania i rozumienia przedsiębiorczości, pomimo iż jest to jedna z kompetencji kluczowych. W efekcie wielu badanych trzecioklasistów kojarzy przedsiębiorcę wyłącznie z osobą zamożną, posiadającą firmę, a więc odnosi się jedynie do aspektu ekonomicznego przedsiębiorczości, pomijając inne kompetencje. Prawie 1/3 uczniów uważała, że typowymi cechami osoby przedsiębiorczej są umiejętności matematyczne (m.in. umiejętność liczenia)³⁶.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć wyniki badań przeprowadzonych wśród starszych uczniów z terenu Małopolski. Jedno z nich, badanie zrealizowane wśród młodzieży licealnej w Krakowie, miało na celu poznanie jej opinii dotyczącej cech osoby przedsiębiorczej, które powinny być rozwijane w procesie edukacji, w kontekście aktywizowania przedsiębiorczości i kształtowania postaw stymulujących kreatywność oraz dynamizm społeczno-ekonomiczny³⁷. W badaniu wzięło udział 102 uczniów z czterech krakowskich liceów, którzy zostali poproszeni o wypełnienie ankiety. Zdecydowana większość licealistów (68%) uznała się za osoby przedsiębiorcze. Każdy z uczestników mógł jednak w odmienny sposób rozumieć to pojęcie, ponieważ nie zostało ono wcześniej omówione i zdefiniowane. Jeśli chodzi o określenie przez młodzież swoich przyszłych planów zawodowych, to ponad 50% uczniów zamierzała podjąć pracę

³⁴ Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2017, Raport z badania ewaluacyjnego; Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2018, Raport z badania ewaluacyjnego; Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2019, Raport z badania ewaluacyjnego; Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2021, Raport z badania ewaluacyjnego.

³⁵ M. Janas, *Postawy wobec przedsiębiorczości uczniów w młodszym wieku szkolnym*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2020.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ M. Borgiasz-Stepaniuk, *Postawy przedsiębiorcze wśród młodzieży*, Przedsiębiorczość – Edukacja, 2019.

w sektorze prywatnym, 25% w instytucjach państwowych, a tylko 19% chciałoby prowadzić w przyszłości własną firmę³⁸.

Cechy przedsiębiorcze młodych Małopolan

Przedsiębiorczość młodych Małopolan została poddana ocenie przez uczestników niniejszego badania. O określenie swojej przedsiębiorczości zostali poproszeni uczniowie szkół podstawowych, średnich, absolwenci szkół średnich oraz studenci, a także nauczyciele i przedstawiciele instytucji związanych z nauczaniem przedsiębiorczości, którzy oceniali dzieci i młodzież. Poniżej w formie graficznej przedstawiono najczęściej pojawiające się cechy osoby przedsiębiorczej, na jakie wskazywali uczniowie szkół podstawowych i średnich.

Rysunek 1.

Cechy osoby przedsiębiorczej

Źródło: Opracowane własne na podstawie FGI

Z powyższego schematu wynika, że dzieci i młodzież wśród cech osoby przedsiębiorczej najczęściej wskazywały na odpowiedzialność. Na drugim miejscu pod względem częstości wskazań znalazły się takie cechy jak: kreatywna i mądra. Uczniowie wielokrotnie wskazywali, że osoba przedsiębiorcza musi być odważna i miła, przy czym to ostatnie określenie dominowało wśród młodszych uczniów (klasy 1–3 i 4–7 szkół podstawowych).

³⁸ *Ibidem*.

Opinie uczniów na temat tego, czy posiadają wskazane przez siebie cechy, były bardzo podzielone. Najmłodszy uczestnicy warsztatów (klasy 1–3) po usłyszeniu pytania najczęściej odpowiadali, że nie są przedsiębiorczy. Po przypomnieniu im cech osoby przedsiębiorczej stwierdzali, że jednak dostrzegają u siebie takie cechy jak odwaga oraz oszczędność. *Trudności w ocenie własnej przedsiębiorczości mogły wynikać zatem z niedostatecznego zrozumienia pojęcia przedsiębiorczości.* U najmłodszych dzieci można zaobserwować niechęć do wykonywania poleceń innych oraz podejmowania dodatkowego wysiłku. Uczniowie klas 1–3 szkoły podstawowej, opisując idealne z ich perspektywy lekcje, uznali, że nauczyciel nie powinien zbyt wiele od nich wymagać, a w szkole woleliby się bawić zamiast uczyć. Z drugiej jednak strony, w trakcie przeprowadzanych warsztatów można było zauważyć zaciekanie dzieci zarówno tematem przedsiębiorczości, jak i zadaniami proponowanymi przez moderatorów. *W grupie uczniów klas 4–7 zaobserwowano większą skłonność do określania się mianem osoby przedsiębiorczej.* Jako dowody na posiadanie takich cech uczniowie wskazywali na oszczędność, umiejętność planowania, pracowitość i systematyczność na poziomie obowiązków szkolnych. Młodzież z klas 8 szkoły podstawowej prezentowała nieco odmienny stosunek do własnej przedsiębiorczości. Ich ocena odbywała się w oparciu o rozumienie przedsiębiorczości jako inwestowania, prowadzenia działań zarobkowych. W związku z tym określili się jako osoby mało przedsiębiorcze.

Bo przedsiębiorcą jest osoba, która na pewno ma dużo pieniędzy i po prostu jesteśmy troszeczkę za młodzi, żebyśmy w coś inwestowali.

[FGI, szkoła podstawowa]

Wśród uczniów szkoły podstawowej można zaobserwować cechy przedsiębiorcze, jednak dzieci mają trudności w postrzeganiu siebie jako osoby odpowiedzialne i kreatywne. *Niechęć do wykonywania dodatkowych zadań wykraczających poza obowiązki szkolne może być czynnikiem hamującym rozwój ich przedsiębiorczości.* Młodzież ucząca się w szkołach średnich wskazywała na takie cechy, które dostrzega u siebie jak: oszczędność, planowanie wydatków, planowanie wolnego czasu, odpowiedzialność (wynikająca z faktu opieki nad młodszym rodzeństwem). Grupa ta dostrzega również pozytywne aspekty bycia przedsiębiorczym.

Bycie przedsiębiorczym praktycznie zawsze wychodzi na plus, można obracać swoimi dochodami, planować swoje wydatki, planować przede wszystkim swój czas, a to zawsze wyjdzie na plus.

[FGI, szkoła średnia]

Studenci i absolwenci zapytani, czy uważają się za osoby przedsiębiorcze odpowiedzieli, że raczej nie postrzegają siebie w taki sposób, tłumacząc to faktem, że brakuje im odwagi do podjęcia ryzyka założenia własnej firmy. Ich doświadczenia szkolne i zawodowe dowodzą jednak, że można określić ich jako osoby przedsiębiorcze, ponieważ uczestniczyli w szkolnych wydarzeniach

charytatywnych, kiermaszach, udzielali korepetycji, a obecnie podejmują pracę przynajmniej dorywczo. Okazuje się zatem, że niedostateczne rozumienie wieloznacznego pojęcia, jakim jest przedsiębiorczości powoduje, że młodzi ludzie nie określają się jako osoby przedsiębiorcze głównie z powodu nieprowadzenia własnego biznesu.

Ja myślę, że nie jestem w sumie [przedsiębiorczy], [...] ja nie mam takich, powiedzmy, pomysłów, jak czasami można to właśnie jakąś okazję przekuć na właśnie jakiś, czy zysk, czy jakiś pozytywny odzew.

[FGI, studenci/absolwenci]

Wydaje mi się, że jestem przedsiębiorczy, staram się, ale nie w takim sensie jak tutaj koledzy, bo nie miałem styczności z własną firmą, ani z biznesem rodziców, natomiast kiedy mogłem to próbowałem mieć jakąś pracę albo coś tam sobie dorobić raz lepiej, raz gorzej.

[FGI, studenci/absolwenci]

Mógłbym powiedzieć, że jestem przedsiębiorczy, w sensie takim, że ok, nie mam swojej działalności, ale na razie próbuję trochę rozwinąć się w tym na tyle, żebym mógł coś swojego założyć, więc jeżdżę na szkolenia, próbuję budować jakieś takie znajomości z różnymi innymi osobami, które mi potem mogą gdzieś w jakiś sposób pomóc, jakieś nawiązywać współpracę z ludźmi, którzy mogą mi pomóc w tym później.

[FGI, studenci/absolwenci]

Dowodem na przedsiębiorczość małopolskich studentów mogą być również opinie przedstawicieli akademickich biur karier, którzy uczestniczyli w badaniu. Ich zdaniem studenci, z którymi się spotykają, są pracowici, ciekawi świata i odważni, często w trakcie studiów podejmują pracę, aby móc się utrzymać, co świadczy o ich zaradności i przedsiębiorczości. Niejednokrotnie do akademickich biur karier zgłaszają się studenci pierwszych roczników studiów, którzy myślą o swojej karierze zawodowej i szukają wsparcia już na wczesnym etapie jej planowania. Zdaniem przedstawicieli biur karier absolwenci po ukończeniu szkoły średniej nie mają rozbudowanej wiedzy z zakresu finansów, ekonomii, a kształtowanie ich cech przedsiębiorczych odbywa się głównie w trakcie studiów.

[Studenci] przedsiębiorczo się zachowują. Szukają sobie możliwości kwatery, zapłacenia sobie za studia. Szukają pracy już od pierwszego roku studiów i są samowystarczalni.

[IDI, inne instytucje]

W opinii doradców zawodowych, którzy na co dzień pracują z dziećmi i młodzieżą, poziom przedsiębiorczości uczniów z Małopolski jest bardzo zróżnicowany. Część uczniów posiada cechy

przedsiębiorcze, jednak pojawiają się problemy z ich nazwaniem oraz wykorzystywaniem. Doradcy najczęściej wskazują na takie cechy uczniów jak pomysłowość, ciekawość i kreatywność, rzadziej na kompetencje związane z ekonomią i finansami. Z ich doświadczenia wynika, że czynnikiem, który negatywnie wpływa na wykorzystywanie kompetencji przez młodych ludzi jest ich mała skłonność do podejmowania wysiłku i ryzyka. Zauważają także, że młode osoby charakteryzuje ogromna chęć osiągnięcia sukcesu oraz posiadania władzy. W związku z tym prowadzenie biznesu postrzegają głównie przez pryzmat zarządzania innymi, spełniania się w roli przywódcy i czerpania z tego dużych zysków finansowych.

Ich ten sukces motywuje. Ich motywuje władza, motywuje ich przywództwo. To nie są osoby, które gdzieś tam szukają jakiegoś poczucia bezpieczeństwa bardziej i stabilizacji. Tylko one rzeczywiście chcą być aktywne, chcą być niezależne.

[IDI, doradca zawodowy]

Oszczędzanie

Trudno jednoznacznie określić, czy dzieci i młodzież z Małopolski jest oszczędna. Tematyka oszczędzania pojawiła się w trakcie prowadzenia warsztatów z uczniami wszystkich klas. Najmłodszy uczestnicy badania (uczniowie klas 1–3 szkoły podstawowej) zadeklarowali, że otrzymują kieszonkowe od rodziców, dostają pieniądze na różne okazje lub jako wynagrodzenie za wykonane obowiązki. Część uczniów odpowiedziała, że bardzo szybko wydaje swoje pieniądze, lubi kupować sobie różne rzeczy i nie myśli o oszczędzaniu. Równie liczna była grupa osób, które określiły się mianem oszczędnych uznali oni, że odłożenie większej sumy pieniędzy nie stanowi dla nich problemu.

W grupie uczniów z klas 4–7 szkoły podstawowej mieliśmy do czynienia z takim samym podejściem do oszczędzania, jak w przypadku ich młodszych kolegów. Zdania na temat odkładania pieniędzy oraz opinie, czy oszczędzanie jest trudne, były podzielone. Uczniowie klas 8 szkoły podstawowej przyznali, że w ich opinii oszczędzanie nie jest trudne, a dodatkową motywacją stanowi dla nich cel oszczędzania – chęć kupienia sobie np. nowego sprzętu elektronicznego skłania ich do oszczędzania.

Podzielone zdania na temat oszczędności były również podczas warsztatów ze studentami i absolwentami szkół średnich. Część z nich określiła się jako osoby oszczędne, potrafiące odkładać pieniądze przez dłuższy czas na konkretny cel lub podjąć się pracy w celu zarobienia pieniędzy na sfinansowanie zaplanowanego wydatku. Niektórzy uczestnicy stanowczo określili się jako osoby niepotrafiące oszczędzać i wydające dużo pieniędzy w stosunkowo krótkim czasie. Dla niektórych studentów i absolwentów kwestia oszczędzania jest zmienna i zależy od sytuacji życiowej i posiadanych w danym momencie pieniędzy. Grupa zgodnie stwierdziła, że oszczędzanie jest trudne, wymaga dużo wyrzeczeń, a przy niskiej pensji i rosnących podstawowych wydatkach jest wręcz niemożliwe.

Kompetencje przedsiębiorcze

W obliczu dynamicznie rozwijającego się świata zmieniają się również kompetencje przydatne w życiu zawodowym. Z badań przeprowadzonych przez Collegium Da Vinci w 2020 roku³⁹ wynika, że m.in. w grupie uczniów, studentów i nauczycieli najbardziej przydatne są: współpraca w zespole oraz kompetencje cyfrowe i techniczne. Zdaniem autorów wśród kompetencji kluczowych należy wymienić także umiejętność analizy danych, umiejętność rozwiązywania złożonych problemów oraz kreatywność. W perspektywie najbliższych lat duże znaczenie będzie miało połączenie różnych, czasami dość sprzecznych kompetencji i otwartość na naukę nowych umiejętności⁴⁰. Wśród kompetencji, których brakuje uczniom, studentom, wykładowcom, nauczycielom i menedżerom autorzy badania wskazują na umiejętność rozwiązywania złożonych problemów, krytyczne i logiczne myślenie. Głównym powodem występowania opisanych luk kompetencyjnych jest obecnie funkcjonujący system edukacji oparty o tradycyjny model nauczania.

Zdaniem ekspertów biorących udział w niniejszym badaniu kompetencje pożądane obecnie przez małopolskich przedsiębiorców to znajomość języków obcych (głównie niszowych), wiedza z zakresu księgowości oraz szeroko rozumianego IT. Obok wskazanych kompetencji twardych pracodawcy oczekują od kandydatów do pracy posiadania kompetencji miękkich, w tym cech przedsiębiorczych, a wśród nich przede wszystkim: kreatywność, pomysłowość, ciekawość, umiejętność analitycznego myślenia i szybkiego uczenia się.

Ja zawsze podkreślam, że umiejętności społeczne, to jest podstawa. Bo człowiek się nauczy wszystkiego. Ale jeżeli nie potrafi się kontaktować z innymi, komunikować z innymi, no to w żadnej pracy, albo w większości pracy będzie miał problem, żeby się odnaleźć.

[IDI, doradca zawodowy]

Kompetencje się zmieniają. Inne kompetencje były powiedzmy 20 lat temu oczekiwane, inne kompetencje są teraz, a inne będą jeszcze za chwilę. Kompetencje tak jak zawody się zmieniają. [...] Bardzo pożądaną kompetencją w korporacji w pracy korporacyjnej jest kompetencja wielokulturowa, czyli umiejętność współpracy z ludźmi z różnych kultur, wiadomo nie dotyczy to małych zakładów pracy tylko korporacji, w których często ci młodzi ludzie będą pracować albo chcą pracować, ponieważ zarobki są wyższe, więc kompetencja wielokulturowa czyli umiejętność współdziałania z ludźmi z różnych kultur, z różnych stron świata. Na pewno kompetencje językowe to jest teraz podstawą, język daje większe możliwości zatrudnienia. Oczywiście kompetencje komunikacyjne, dobra organizacja pracy i taka bardzo ważna wydaje mi się kompetencja jak umiejętność działania w zmiennym środowisku.

[IDI, doradca zawodowy]

³⁹ *Przyszłość edukacji. Scenariusze 2046*, Collegium Da Vinci, Gdańsk–Poznań 2021.

⁴⁰ *Ibidem*.

Z badania wynika, że **kluczowe w kontekście poszukiwania zatrudnienia jest posiadanie kompetencji społecznych**. Według doradców zawodowych uczestniczących w badaniu, na regionalnym rynku pracy potrzebne są osoby otwarte, elastyczne, chcące się uczyć, rozwijać oraz umiejące współpracować. Zdaniem części ekspertów młodym Małopolanom brakuje niektórych wymienionych cech.

Bardzo brakuje umiejętności uczenia się i zdobywania informacji. [...] młodzież jest społeczeństwem cyfrowym tylko w komunikacji czyli wykorzystywaniem źródeł takich jak Tiktok, YouTube, Messenger. Natomiast już umiejętność wyszukiwania potrzebnych informacji nie jest właściwa. Na różnych forach, gdzie ja czasami sobie jestem, ludzie pytają o coś, co, jeżeli wpiszą frazę do Google, pojawi im się od razu wynik. Nie muszą ludzi pytać, bo Internet by im to wskazał. To pokazuje, że oni nie umieją szukać – dorośli ludzie, młodzież tym bardziej. Zadanie czegoś z podręcznika wymaga wielu minut tłumaczenie albo rozdanie sprawdzianów, gdzie zadania są takie same od wielu lat, wymaga kolejnego tłumaczenia, na czym polega zadanie. [...] Oni [młodzież] nie czytają, książkę przeczytać to jest rzadkość.

[IDI, doradca zawodowy]

M: Jakich kompetencji brakuje dzieciom i młodzieży?

R: Pokory, cierpliwości, szacunku.

[IDI, doradca zawodowy]

Należy zwrócić uwagę, że wśród doradców biorących udział w badaniu są również osoby, które w swojej pracy zawodowej spotykają młodzież, u której dostrzegają wiele cech przedsiębiorczych i kompetencji twardych przydatnych na rynku pracy. Zwracają uwagę np. na ich bardzo dobrą znajomość języków obcych czy umiejętności informatyczne.

Jeżeli chodzi o wskazanie luk kompetencyjnych wśród młodych Małopolan to z przeprowadzonego badania wynika, że **kandydatom do podjęcia zatrudnienia na terenie województwa małopolskiego brakuje głównie kompetencji miękkich, takich jak umiejętność uczenia się i zdobywania informacji**, czego przyczyną może być w dużej mierze niski odsetek osób czytających książki oraz dominacja mediów społecznościowych w życiu młodych ludzi. Zdaniem ekspertów nadmierne korzystanie z Internetu zubaża język młodych osób oraz ogranicza ich kompetencje społeczne. Wśród kompetencji, na których brak wskazują uczestnicy badania, należy wymienić także brak wiary w siebie, niechęć do podejmowania ryzyka, obawę przed porażką oraz brak cierpliwości. Zdaniem jednego z doradców zawodowych kluczem do sukcesu w znalezieniu pracy jest chęć uczenia się.

Mam kontakt z pracodawcami. I bardzo często właśnie słyszę to zdanie. My ich nauczymy wszystkiego, byleby byli chętni do pracy. Naprawdę ja zawsze to powtarzam swoim osobom jak jesteście chętni do pracy, chętni do rozwoju, to można się nauczyć wszystkiego.

[IDI, doradca zawodowy]

Myslę, że odwaga, bo tego brakuje młodym ludziom, może jakieś przełamanie lęku przed zmianami, bo często tak jest, że jak pracujemy na umowie o pracę to boimy się założyć działalności, bo może nam się nie udać.

[IDI, inne instytucje]

Warto zwrócić uwagę na kompetencje społeczne uczniów, którzy w wyniku pandemii COVID-19 byli zmuszeni do spędzenia większości czasu w domach. Zdaniem doradcy zawodowego uczniowie ostatnich klas szkół średnich, którzy po pandemii rozpoczną pracę lub studia, mogą w największym stopniu odczuwać skutki ograniczenia kontaktów społecznych, co może rzutować na braki w umiejętnościach nawiązywania nowych znajomości, prowadzenia rozmów i dyskusji.

Wymienione powyżej kompetencje, których brakuje młodym Małopolanom, to cechy i umiejętności, które mogą być wspierane przez różne podmioty. Z przeprowadzonego badania wynika, że szkoła posiada narzędzia do wspierania przedsiębiorczości młodych ludzi, jednak nie do końca wykorzystuje swój potencjał.

Nie powiedziałbym, że szkoła je kształtuje [kompetencje przedsiębiorcze]. Nie chcę może generalizować, bo na pewno niektóre szkoły potrafią to jakoś kształtować, natomiast uważam, że większość nie.

[IDI, IOB]

Szkoła za mało pokazuje kompetencje miękkie, mało jest warsztatów psychologicznych komunikacji, powinno być więcej przedmiotów na których właśnie można kształtować kompetencje miękkie. Szkoła idzie za bardzo w intelekt uczenie się pamięciowe, a za mało w takie kształtowanie pewnych umiejętności, dzięki którym ci uczniowie bez problemu by na rynku pracy się poruszali, znajdowali wiedzę z takiej dziedziny z jakiej ich to interesuje.

[IDI, doradca zawodowy]

Szkoła powinna w pewnym stopniu przygotowywać uczniów do samodzielnego funkcjonowania na rynku pracy. Aby ułatwić młodzieży start w dorosłe życie, powinna zdaniem respondentów odejść od teoretycznego nauczania na rzecz kształtowania umiejętności praktycznych. Młodym ludziom kończącym edukację brakuje umiejętności autoprezentacji, prowadzenia dyskusji oraz umiejętności wystąpień publicznych, dlatego szkoła mogłaby w większym stopniu stosować metody warsztatowe w celu rozwijania tych umiejętności. Konieczność odejścia od modelu nauczania opartego na przekazywaniu wiedzy i jej odtwarzaniu na rzecz kształcenia kompetencji dostrzegają zarówno eksperci uczestniczący w badaniu, jak i władze samorządowe województwa planując strategię rozwoju i programy operacyjne.

Badanie pokazało, że uczniowie nie są zbyt skłonni do podejmowania dodatkowych aktywności, wykraczających poza obowiązki szkolne. Wynika to w dużej mierze z tego, że spędzają w szkołach

wiele godzin, ponieważ program nauczania jest przepelniony. Aby nie generować dodatkowych godzin spędzonych w szkole najlepszym rozwiązaniem byłoby zmodyfikowanie systemu nauczania podczas lekcji, w których obowiązkowo uczestniczą. Zdaniem doradców zawodowych należy skupić się na nauce krytycznego myślenia i wychodzenia poza schematy.

Nie chciałbym generalizować, bo są różne szkoły, natomiast w dużej części niestety studenci, którzy przychodzą na pierwszy rok mają myślenie bardzo zamknięte tzn. są skoncentrowani na tym, że ktoś im powie, co macie zrobić, tak jak w szkole macie odrobić zadanie domowe, macie przygotować się na klasówkę, która będzie z tego i tego zakresu, macie przygotować taką i taką prezentacji.

[IDI, IOB]

Natomiast miękkie rzeczy są bolączką. Są osoby, które lepiej sobie z tym radzą, ale najczęściej zdobywają to tak jak powiedziałem poza szkołą, dzięki temu, że są aktywne. Tą aktywność też poniekąd wynosi się z domu, bo w jednych rodzinach zachęca się od razu, żeby iść do harcerstwa, na jakiś wolontariat, udzielać się w różnych miejscach, też czasami rodzice się udzielają, więc te dzieci automatycznie to przejmują i wtedy ten start myślę, że jest łatwiejszy, te kompetencje naturalnie się budują.

[IDI, IOB]

Postrzeganie przedsiębiorczości i przedsiębiorców

- o doświadczenia rodzinne oraz rówieśnicze są bazą wyjściową, stanowiącą podstawę w edukacji na poziomie szkolnym
- o małopolscy uczniowie rzadko kojarzą działania przedsiębiorcze jako zachowania, które można podejmować w ramach swojego przyszłego miejsca pracy, którego nie jest się właścicielem, społeczności lokalnej, organizacjach społecznych, a nawet szkoły, domu rodzinnego czy czasu wolnego
- o wśród dzieci i młodzieży można zauważyć duże różnice w poziomie przedsiębiorczości i postrzegania przedsiębiorczości, które wynikają z różnych czynników zewnętrznych i wewnętrznych
- o uczniowie szkół podstawowych nie kojarzą przedsiębiorczości w rozumieniu cech i kompetencji przedsiębiorczych
- o młodzież z Małopolski potrafi wskazać szanse i zagrożenia wynikające z prowadzenia własnej działalności gospodarczej

Zdaniem badaczy tematyki przedsiębiorczości dzieci i młodzieży rodzina jest pierwszym i głównym środowiskiem, który kształtuje wiedzę ekonomiczną od najmłodszych lat. Dzieci uczą się postaw przedsiębiorczych obserwując zachowania swoich rodziców. Badania wykazały, że zachowania rodziców, styl wychowania ekonomicznego, wykształcenie rodziców oraz wykonywane przez nich funkcje zawodowe mają bardzo duży wpływ na poziom i jakość wiedzy ekonomicznej dzieci⁴¹. Oznacza to, że dzieci już w młodym wieku mogą kształtować w sobie takie umiejętności jak racjonalne wydawanie pieniędzy, planowanie wydatków czy oszczędzanie. Proces socjalizacji ekonomicznej wpływa na przedsiębiorczość w dorosłym

⁴¹W. Sobieraj, *Socjalizacja ekonomiczna dzieci jako czynnik rozwoju kapitału ludzkiego*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, 2013.

życiu, sposób gospodarowania własnym majątkiem, a także może determinować podejmowanie wyborów dotyczących kariery zawodowej.

Drugim czynnikiem mającym ogromne znaczenie w kształtowaniu postaw przedsiębiorczych jest grupa rówieśnicza, w której funkcjonuje dziecko. Dotyczy to głównie starszych dzieci, na których niejednokrotnie większy wpływ zaczyna mieć grupa rówieśników niż rodzice. To właśnie ich zachowania mogą być traktowane jako wzór postaw konsumenckich lub bodziec do podejmowania decyzji związanych z wydatkowaniem pieniędzy. *Doświadczenia rodzinne oraz rówieśnicze są bazą wyjściową, stanowiącą podstawę w edukacji na poziomie szkolnym.* Grupa rówieśnicza ma duży wpływ na dzieci i młodzież w wieku szkolnym. Zdaniem doradców zawodowych do tego stopnia, że potencjał uczniów jest bardziej widoczny w trakcie zajęć indywidualnych. Zdarza się, że uczniowie w trakcie zajęć grupowych wstydzą się mówić o swoich zainteresowaniach, planach i wartościach, obawiając się, że zostaną skrytykowani przez rówieśników.

W literaturze można odnaleźć wiele badań nad przedsiębiorczością dzieci i młodzieży, z których wynika, że przedsiębiorczość kojarzona jest przede wszystkim z zakładaniem własnej firmy⁴². Przedsiębiorczość jest postrzegana przez pryzmat prowadzenia działalności gospodarczej, zarabiania pieniędzy i zarządzania. Potwierdzają to wyniki badań jakościowych przeprowadzonych na potrzeby niniejszego raportu. *Małopolscy uczniowie rzadko kojarzą działania przedsiębiorcze jako zachowania, które można podejmować w ramach swojego miejsca pracy, którego nie jest się właścicielem, społeczności lokalnej, organizacjach społecznych, a nawet szkoły, domu rodzinnego czy czasu wolnego.*

Z raportu Citi Fundation⁴³ wynika, że postrzeganie przedsiębiorczości różni się w zależności od wykształcenia. Wyniki badań pokazują, że osoby z wykształceniem niższym częściej niż inne wskazywały, że osoba przedsiębiorcza pomaga innym (20%), natomiast zdecydowanie rzadziej wymieniały skłonność do ryzyka (35%) i umiejętność dostrzegania okazji (23%). Osoby z wykształceniem średnim częściej podkreślały skłonność do ryzyka (52%) i poświęcenie dla pracy (44%), a osoby z wykształceniem wyższym najmocniej akcentowały elastyczność – dostosowanie się do zmieniających się warunków (69%) oraz umiejętność dostrzegania okazji (45%)⁴⁴.

Według absolwentów i studentów uczestniczących w badaniu przedsiębiorczość to cechy i umiejętności przede wszystkim nabyte w domu rodzinnym. Dzieci obserwując swoich rodziców, naśladują ich zachowania i przenoszą wyuczone wzorce w swoje dorosłe życie, dlatego ich zdaniem jest większe prawdopodobieństwo, że dzieci przedsiębiorców również założą własne firmy. Niektórzy ze studentów/absolwentów uważają, że przedsiębiorczość może być również cechą wrodzoną niezależną od środowiska, w którym się żyje.

Myślę, że to też może być kwestia tego, że kiedy no, dzieci są mniejsze, no to też patrzą na rodziców i jak rodzice są już, czy właśnie widzą, że rodzice prowadzą jakieś firmy, że właśnie są przedsiębiorczy,

⁴²B. Kalita, *Przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa w procesie uczenia się przez całe życie*, Zespół Szkół Nr 17 w Zabrze, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej, 2014.

⁴³*Młodzi a przedsiębiorczość. Możliwości, wyzwania, bariery (COVID), oczekiwania i potrzeby młodych raport z badania.* Fundacja Citi Handlowy, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy „Think”, IQS, 2021.

⁴⁴ *Ibidem.*

no to dziecko też podpatruje te różne zachowania, więc też może się od tego nauczyć. Od swoich rodziców może się nauczyć.

[FGI, studenci/absolwenci]

Myślę, że to po części to są jakieś cechy wrodzone.

[FGI, studenci/absolwenci]

Doradcy zawodowi zauważają duże różnice w poziomie przedsiębiorczości i postrzegania przedsiębiorczości, które wynikają z różnych czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Jednym z czynników jest wiek dziecka. Zdaniem doradców z wiekiem wzrasta możliwość bycia przedsiębiorczym, a także świadomość swoich możliwości i potencjalnych ścieżek rozwoju.

Na pewno jest różnica ze względu na wiek rozwojowy. Młodsze dzieci, ja uczę 4–8, czwartoklasiści są bardzo chętni do działania, natomiast ósmoklasiści patrzą tylko na zysk, ale jak najniższym kosztem. To jest bardzo charakterystyczne dla obecnej młodzieży, że oni niewiele chcą wnosić, nie chcą się rozwijać, nie chcą nic zrobić tylko zarobić pieniądze.

[IDI, doradca zawodowy]

Kolejnym z czynników jest pochodzenie danego dziecka. Zdaniem jednego z doradców miejsce zamieszkania determinuje poziom przedsiębiorczości, można zaobserwować różnice pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi. Uczniowie z większych miast mają większe możliwości uczestnictwa w dodatkowych zajęciach, warsztatach czy kursach. Z drugiej jednak strony dzieci i młodzież mieszkająca w mniejszych miejscowościach lub na terenach wiejskich musi zmagać się z wieloma obowiązkami oraz przeciwstawiać się liczniejszym trudnościom (np. mniejsza liczba organizacji, mniejsza oferta edukacyjna, rozrywkowa i kulturalna niż w większych miastach), co może pobudzać ich kreatywność i przedsiębiorczość.

Dzieciaki, które gdzieś tam mieszkają na wsiach, no to one są mniej przedsiębiorcze. One chyba nawet nie wiedzą, jakie mają możliwości tak naprawdę. I mniej tej przedsiębiorczości widzą w okolicy swojej, niż te dzieci z większych miast, czy jakichś tam miast powiedzmy powyżej trzydziestu tysięcy mieszkańców.

[IDI, doradca zawodowy]

M: Czy w Pani opinii występuje różnica w poziomie przedsiębiorczości dzieci i młodzieży w zależności na przykład od miejsca zamieszkania?

R: Tak jak najbardziej. Na przykład ja pochodzę z województwa świętokrzyskiego, [...] ale na przykład pracując tutaj w szkole w Krakowie jest ta różnica, jest ta mentalność też pomiędzy województwem, widać tą mentalność i w szkołach też.

[IDI, doradca zawodowy]

Jeżeli chodzi o zamożność rodziny, z której pochodzi dziecko, to nie można jednoznacznie określić, że dzieci z bogatszych domów są bardziej przedsiębiorcze. Zdarza się, że dzieci zamożnych rodziców osiągają sukces w biznesie w dorosłym życiu, jednakże osoby, które pochodzą z mniej zamożnych rodzin, dzięki swojej determinacji również spełniają się w prowadzeniu firmy. Znaczenie ma natomiast wykształcenie rodziców i fakt prowadzenia przez nich własnego biznesu. Dzieci, które są z zamożnych domów to czują się takie pewniejsze, że mogą coś więcej osiągnąć.

[IDI, doradca zawodowy]

Rodzina ma tutaj ogromne znaczenie. I tak jak wcześniej powiedziałem: wykształceni rodzice, przedsiębiorczy rodzice ciągną dzieci w tym kierunku.

[IDI, doradca zawodowy]

Jeżeli ta młoda osoba widzi od młodych lat swoich rodziców, czy znajomych, którzy mają działalność i jaka płynie z tego korzyść no to też jest taki syndrom naśladowania, że też chcą taki być, też chcą to mieć, więc myślę, że ma to duży wpływ.

[IDI, inne instytucje]

Na poziom przedsiębiorczości i decyzje o założeniu własnej firmy mniejszy wpływ mają wyniki w nauce. Zdaniem doradców zawodowych uczeń, który osiąga słabsze wyniki edukacyjne w szkole może osiągnąć większy sukces w biznesie niż najlepsi uczniowie, ponieważ liczy się kreatywność, pomysłowość i zaangażowanie. Według ekspertów uczestniczących w badaniu wpływ na poziom przedsiębiorczości dzieci i młodzieży ma również uczestnictwo w zajęciach dodatkowych, które rozwijają u uczniów pewność siebie, kreatywność, przebojowość i przedsiębiorczość.

Dzieci o dziwo są bardzo przedsiębiorcze. One są bardzo kreatywne. Mają taką dużą motywację władzy i osiągnięcia swojego celu.

[IDI, doradca zawodowy]

To są dzieci takie, które rzeczywiście myślą tak przyszłościowo. Chcą się realizować w tych swoich zainteresowaniach i tworzyć coś więcej.

[IDI, doradca zawodowy]

Skojarzenia z przedsiębiorczością

Jednym z elementów przeprowadzonych warsztatów z uczniami, studentami i absolwentami była tzw. gra w skojarzenia. Uczniowie szkoły podstawowej i średniej wskazywali na pierwsze skojarzenia ze słowem przedsiębiorczość, a najczęściej pojawiające się odpowiedzi przedstawiono w formie poniższego schematu.

Rysunek 2.

Skojarzenia uczniów związane z pojęciem przedsiębiorczość

Źródło: Opracowane własne na podstawie FGI

Dla najmłodszych uczestników badania przedsiębiorczość okazała się trudnym pojęciem, z którym nie spotkali się wcześniej zarówno w domu, jak i w szkole. Wśród skojarzeń pojawiły się takie hasła jak zarabianie i bogactwo. Zdecydowanie lepiej poradzili sobie ze scharakteryzowaniem pojęć firma i pieniądze – firma kojarzyła im się z: pracą, pracownikami, zakładem, sprzedażą towaru, dostawą, tworzeniem, zarabianiem i zyskiem, natomiast pieniądze z: pracą, bankiem, wypłatą, kartą, płaceniem monetami i papierkami. Uczniowie klas 4–7 szkoły podstawowej mieli styczność z pojęciem przedsiębiorczości w trakcie lekcji w szkole, w czasie spotkania z doradcą zawodowym oraz w życiu codziennym. Pojęcie kojarzy im się głównie

z zarządzaniem. Podobnie jak ich młodszy koledzy, więcej skojarzeń mieli ze słowem firma – praca, pracownicy, zarobek, usługi.

Uczniowie klas 8 szkoły podstawowej mieli do czynienia z przedsiębiorczością w szkole. Ich główne skojarzenia to pieniądze, zysk, zarządzanie, biznes i dokumenty. *Wśród uczniów szkół podstawowych nie pojawiły się skojarzenia odnoszące się do cech charakteru i kompetencji przedsiębiorczych.*

Studentom i absolwentom przedsiębiorczość kojarzy się przede wszystkim z zarabianiem pieniędzy, zarządzaniem nimi, planowaniem wydatków oraz oszczędzaniem. Dodatkowo grupa ta wskazywała na prowadzenie firmy, zarządzanie biznesem. *Absolwenci i studenci w niewielkim stopniu kojarzyli przedsiębiorczość z cechami osobowościowymi.* Tylko jedna osoba zwróciła uwagę, że przedsiębiorczość to ogólna postawa życiowa.

Moim zdaniem to się łączy bardzo z realizowaniem celów ogólnie życiowych. Ktoś kto ma przedsiębiorczość, to jak do niej podchodzimy, tak jak to było wspomniane, to zdeterminowane jest przez to co lubimy i czym się chcemy zajmować. Jeśli wiemy jak dobrze to ogarnąć i zabrać za temat, to prawdopodobnie możemy wyciągnąć z tego korzyści.

[FGI, studenci/absolwenci]

Co ciekawe, wśród skojarzeń z przedsiębiorczością wskazywanych przez nauczycieli pojawiły się wyłącznie odniesienia do cech osobowościowych. Nauczyciele wskazywali na takie skojarzenia z przedsiębiorczością jak: elastyczność, zaradność, umiejętność radzenia sobie w trudnych/skrajnych sytuacjach, kreatywność, innowacyjność, pomysłowość, odwaga. Tylko jeden z uczestników wskazał na skojarzenia z kompetencjami ekonomicznymi.

Zainteresowanie własną działalnością gospodarczą

Uczniowie klas 1–3 w większości zadeklarowali, że chcieliby mieć w przyszłości własną firmę. Chęć prowadzenia swojego biznesu wynikała m.in. z faktu prowadzenia działalności przez rodziców. Uczniowie nie potrafili sprecyzować, czym zajmowałaby się ich firma i wielokrotnie mieli problem z wybraniem głównej działalności, którą chcieliby się zająć. Wśród uczniów klas 4–7 również zaobserwowano duże zainteresowanie prowadzeniem własnej firmy, jednak młodzież miała trudności w dokładnym określeniu, czym chcieliby się zajmować. Prowadzenie swojego biznesu określili jako trudne zadanie, wymagające dużego zaangażowania i pieniędzy na start, ale kojarzyło im się z osiąganiem dużych zysków, dlatego chcieliby w przyszłości podjąć się tego wysiłku.

Jednym z zadań dedykowanych uczniom klas 1–3 i 4–7 szkół podstawowych w trakcie warsztatów było narysowanie firmy, którą chcieliby prowadzić w przyszłości. Zadanie spotkało się w dużym

entuzjazmem szczególnie najmłodszych uczestników, którzy mieli dużo pomysłów na własny biznes. Wśród uczniów klas 8 również pojawili się zwolennicy prowadzenia własnej firmy, jednak nie potrafili wskazać konkretnych obszarów działalności, jakie chcieliby podjąć. Podobnie było w przypadku uczniów szkół średnich, którzy pomimo tego, że nie wiedzą, czym chcieliby się zająć, dostrzegają potrzebę zarządzania ludźmi, poczucia większej niezależności i decydowania o sobie. Niektórzy uczniowie chcieliby rozpocząć swoją ścieżkę zawodową pracując dla kogoś, aby móc zdobyć doświadczenie. Prowadzenie działalności to dla nich niepewne dochody, dlatego uważają, że swój biznes można traktować jako pracę dorywczą.

Ja osobiście myślę, że łatwiej jest zacząć pracować u kogoś i na przykład w tym samym czasie też powoli rozwijać jakąś własną działalność i dojść do takiego etapu swojego życia, że możemy się utrzymywać z tej własnej działalności.

[FGI, szkoła średnia]

Wśród studentów były osoby, które myślały o własnej działalności, jednak po rozpoczęciu studiów postanowili skupić się na nauce.

Aktualnie jestem na takim etapie, że chciałabym mieć kiedyś taką pracę, żeby iść do pracy i w momencie, kiedy wychodzę z pracy, odcinam się od niej. Nic mnie nie interesuje, co się dzieje w tamtym budynku, bo nie wyobrażam sobie, że nie wiem, kiedyś wrócę do domu, otrzymuję milion telefonów, cały czas wiszę na telefonie, że muszę to załatwić, tamto załatwić, tu sobie myślę, że muszę to, muszę temu zapłacić, tamtemu zapłacić, to jakieś tam zlecenie zrealizować itd. To jest milion rzeczy, które się ma na głowie, a jednak też zaczęłam po jakimś czasie właśnie doceniać, że aktualnie mam taką pracę, że wchodzę tam, robię swoje, wychodzę, nic mnie nie interesuje, co się tam dzieje dalej.

[FGI, studenci/absolwenci]

Zagrożenia wynikające z własnej działalności gospodarczej

Według uczestników ŚTPwM główną barierą w zakładaniu własnej działalności gospodarczej jest brak środków finansowych – największa bariera według badań przeprowadzonych w 2017 roku, 2018 roku i 2019 roku. W następnej kolejności wskazywano brak wiedzy na temat prowadzenia firmy i jej rozwoju oraz obawę przed porażką⁴⁵.

⁴⁵Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2017, Raport z badania ewaluacyjnego; Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2018, Raport z badania ewaluacyjnego; Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2019, Raport z badania ewaluacyjnego.

Uczniowie szkół średnich dostrzegają wiele zagrożeń wynikających z prowadzenia własnego biznesu. Najczęściej pojawiającą się negatywną stroną własnej działalności było **duże zaangażowanie, mało wolnego czasu i dyspozycyjność**. Zdaniem młodzieży prowadzenie firmy wiąże się z dużym poświęceniem, stresem, odpowiedzialnością i presją konkurencji. Uczniowie dostrzegają również ryzyko poniesienia porażki i utraty kapitału, a także trudności w prowadzeniu firmy wynikające ze skomplikowanych przepisów prawnych i podatkowych.

Dla studentów i absolwentów jedną ze złych stron prowadzenia działalności jest **nielimitowany czas pracy**, w wyniku czego przedsiębiorcy nie mogą rozdzielić czasu pracy od czasu wolnego. Prowadzenie własnego biznesu wymaga ich zdaniem dużej odwagi, której im brakuje. Uczestnicy warsztatu przyznali, że dominuje u nich obawa przed porażką i utratą pieniędzy, które zainwestowałiby we własny biznes.

Brakowałoby mi takiej odwagi, żeby zrobić coś takiego nieszablonowego też, bo ja lubię mieć narzucone coś tak z góry. Jak ktoś mi określa jakieś obowiązki.

[FGI, studenci/absolwenci]

Miałem dwa podejścia [do założeni własnej firmy], ale skończyły się oba fiaskiem i zauważyłem, że nie lubię wychodzić poza swoją strefę komfortu zbyt.

[FGI, studenci/absolwenci]

Z jednej strony prowadzenie biznesu to dla nich doskonała alternatywa dla pracy na etacie, która ich zdaniem jest monotonna i mało rozwojowa. Uważają, że prowadzenie biznesu to ciekawy sposób na życie, umożliwiający podejmowanie kreatywnych działań i samodzielne decydowanie o sobie. W związku z tym studenci i absolwenci nie wykluczają, że w przyszłości podejmą się prowadzenia własnej firmy, jednakże potrzebują wsparcia w tym zakresie. W badaniach wynika, że byliby skłonni podjąć ryzyko własnego biznesu, jednakże brakuje im środków finansowych na rozpoczęcie działalności. Młodych ludzi zniechęca również nadmiar biurokracji związany z prowadzeniem firmy, który dostrzegają u znajomych przedsiębiorców, a także często zmieniające się przepisy prawne.

Pomysłów mam dużo i wiedziałabym jak to ugryźć i jak się rozreklamować, jakby to wyglądało, ale po prostu nie mam środków, żeby to zrealizować, ale też, nawet jeżeli bym miała, to bałabym się w to włożyć, bo bałabym się, że po prostu to mi potem upadnie i nie będę miała klientów, czy coś w tym stylu. Więc to jest takie: chciałabym, ale jednak tak mam z tyłu głowy, że lepiej nie ryzykować. W sensie może w tym wieku, kiedy jeszcze nie mam takiej stabilności finansowej, żeby mogła to jakoś sobie odbić w jakiś sposób.

[FGI, studenci/absolwenci]

Ja jak chciałem założyć tę swoją pierwszą działalność, to wziąłem sobie te wszystkie papierki, popatrzyłem, no i wtedy uznałem, że nie, że jednak mi się nie chce.

[FGI, studenci/absolwenci]

Ja na przykład mogłabym być stroną kreatywną z ideami, ale na przykład nie mogłabym się zajmować tą całą księgowością, stresem prowadzenia firmy. Jakby ja mogłabym się tą różową częścią zajmować tego wszystkiego.

[FGI, studenci, absolwenci]

Kolejnym zagrożeniem wynikającym z prowadzenia własnej działalności jest niepewność uzyskiwanych dochodów. Zdaniem studentów i absolwentów praca na etacie zapewnia większe bezpieczeństwo finansowe niż własna firma. To jeden z czynników, oprócz ośmiogodzinnego dnia pracy, który skłania młodych ludzi do takiej pracy. Z badania wynika również, że część studentów i absolwentów chciałoby rozpocząć pracę dla kogoś, aby nabyć doświadczenia i w przyszłości móc rozpocząć własną działalność.

Z badania wynika, że młodym ludziom brakuje wiedzy ekonomicznej, umiejętności stworzenia biznesplanu, przez co narażeni są na niepowodzenie. Zdaniem doradców zawodowych młodzież nie do końca zdaje sobie sprawę, że prowadząc własny biznes nieraz pracuje się więcej i ciężiej niż pracując na etacie. Według nich młodzi ludzie kojarzą biznes z dużymi zyskami i jest to główny czynnik zachęcający ich do myślenia o własnej firmie. Jednym z czynników negatywnie wpływających na decyzje o prowadzeniu działalności gospodarczej jest biurokracja oraz niestabilne prawo.

Prawo, które zmienia się non stop i jest bardzo słabej jakości. Z tego, co ja obserwuję, to mnie się tak wydaje, że w Polsce prawo zmienia się zbyt często, zbyt szybko, jest niedopracowane. Urzędy Skarbowe na przykład mogą interpretować w różny sposób. Przedsiębiorca najpierw musi się dowiedzieć, jak unikać zagrożeń, żeby móc swobodnie działać. A to nie o to chodzi. Staliśmy się państwem opresyjnym w kwestii przedsiębiorczości, a niewspomagającym. Ja jestem liberalny, uważam, że człowiek powinien mieć wolność, a prawa powinny tylko umożliwiać działanie.

[IDI, doradca zawodowy]

Biurokracja, wielu z nich po prostu się poddaje, bo już ma dosyć. Bo nie rozumie, bo nie wie, o co chodzi, bo jakieś wezwania przychodzą z pogrózkami. Więc biurokracja jest zagrożeniem, wiele osób nie podejmuje działalności, bo się boi, że gdzieś wtopi.

[IDI, inne instytucje]

Zagrożeniem dla zakładanych przez młodych przedsiębiorców firm może stanowić również duża konkurencja na rynku. Warto również podkreślić, że młodzi ludzie nie zawsze potrafią podejść krytycznie do swoich planów, przeceniają własne możliwości i nie oceniają realnie swoich szans. Według ekspertów braki w edukacji finansowej na poziomie szkoły rzutują na niepowodzenie w biznesie. Młodzi przedsiębiorcy mają problemy ze zrozumieniem pojęć ekonomicznych, systemu podatkowego i sposobów pozyskiwania środków finansowych. Czynnikiem, który może wpływać

na sukces w biznesie jest powtarzalność, czyli cierpliwość w dążeniu do celu i niepoddawanie się po pierwszych niepowodzeniach. Warto również podkreślić wpływ pandemii na decyzje o rozpoczęciu działalności. Zdaniem ekspertów obecna sytuacja epidemiczna wywołuje niepewność i obawy młodych ludzi, przez co niejednokrotnie rezygnują z prowadzenia firmy.

Pandemia, to jest moim zdaniem główne zagrożenie, bo nie wiemy co będzie za miesiąc, co będzie za pół roku, więc myślę, że w tym momencie jeżeli ktoś myśli o działalności to myśli o tym, że otworzę jakąś działalność i mi ją zamkną, chyba, że to będzie e-commerce i wszystko co w sieci no to może bardziej odważnie. Ale też zauważamy, że większość firm się przekształciła, więc tego też jest już bardzo dużo, więc ja myślę, że tutaj pandemia wygrywa w tym momencie jeżeli chodzi o lęki i strachy.

[IDI, IOB]

Tabela 2.

Plusy i minusy prowadzenia własnej działalności gospodarczej według uczniów

plusy	minusy
o możliwość poznawania nowych ludzi	o duża biurokracja
o posiadanie licznych kontaktów i znajomości	o wypłacanie pracownikom wynagrodzenia
o większa satysfakcja	o nieprzewidywalność rynku
o mniej pracy i obowiązków	o konkurencja
o większa niezależność finansowa	o brak stałych zarobków
o elastyczny tryb pracy	o większa dyspozycyjność
o brak rutyny	o opłacanie licznych podatków
o brak przełożonego	o duża odpowiedzialność
o zbieranie doświadczenia	o ryzyko niepowodzenia, upadku
o budowanie kapitału dla przyszłych pokoleń	o stres
o niezależność	o presja
o możliwość oferowania komuś zatrudnienia	o mało wolnego czasu
o wyższa samoocena	o trudności ze znalezieniem pracowników
o spełnianie marzeń	o zmienność prawa
o większa stabilność finansowa	o skomplikowane prawo
o realizacja własnych pasji	o brak klientów
o wyższy status społeczny	o przemęczenie
o większe zarobki	o niełojalność pracowników
o wspieranie polskiej gospodarki	
o możliwość współpracy	
o możliwość rozwoju	
o zarządzanie	
o wolność	

Źródło: Opracowane własne na podstawie FGI

Doświadczenia przedsiębiorcze dzieci i młodzieży

- najmłodszy uczniowie deklarują, że temat pieniędzy mógłby być bardziej obecny w domu i w szkole
- w żadnym przypadku na decyzję o podjęciu się prowadzenia własnego biznesu przez studentów i absolwentów nie miały wpływu lekcje z przedsiębiorczości, w których uczestniczyli w szkole
- w większości badanych szkół w roku szkolnym 2018/2019 nie były prowadzone dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości
- dodatkowe zajęcia przedsiębiorczości najczęściej odbywały się w szkołach z podregionu miasta Krakowa i w podregionie krakowskim
- niezależnie od typu szkoły dodatkowe zajęcia najczęściej prowadzili nauczyciele ze szkoły
- akcje promujące postawy przedsiębiorcze zdecydowanie częściej odbywały się w dużych szkołach
- w powiatach takich jak: powiat oświęcimski, proszowicki, limanowski, myślenicki, suski, tatrzański, dąbrowski żadna szkoła nie wzięła udziału w ŚTPwM

Postawa przedsiębiorcza kształtuje się poprzez indywidualny rozwój człowieka oraz przez kontakty z innymi ludźmi. Badania postaw przedsiębiorczych potwierdzają, że czynnikami mającymi wpływ na ich rozwijanie są: dom, rodzina, szkoła i otoczenie społeczne. Literatura specjalistyczna potwierdza, że człowiek nie od razu jest przedsiębiorczy. Staje się taki w toku przyswajania wiedzy i zdobywania określonych umiejętności⁴⁶.

Jak już wielokrotnie wspomniano, przedsiębiorczość należy postrzegać w sposób wieloaspektowy. Do działań, które mają charakter przedsiębiorczy, ponieważ kształtują przedsiębiorczość rozumianą jako cechy osobowościowe, należą takie przedsięwzięcia jak udział w akcjach

⁴⁶ M. Borgiasz-Stepaniuk, *Postawy przedsiębiorcze wśród młodzieży*, Przedsiębiorczość – Edukacja, 2019.

charytatywnych, wolontariacie, zbiórkach, sprzedaż niepotrzebnych rzeczy, uczestnictwo w zajęciach dodatkowych, warsztatach, webinarach, a nawet organizacja wycieczek czy czasu wolnego. O tego typu aktywnościach rozmawiano podczas warsztatów realizowanych w ramach przeprowadzonego badania. Uczniów pytano również o ich rozmowy z rodzicami na tematy związane z finansami.

Doświadczenia wyniesione z domu

Z przeprowadzonego badania wynika, że uczniowie klas 1–3 szkoły podstawowej rozmawiają w swoich domach o pieniądzach i temat ten cieszy się dużym entuzjazmem wśród dzieci. W trakcie warsztatów przeprowadzonych na potrzeby realizacji niniejszego badania jednym z zadań było rozpoznawanie poszczególnych banknotów oraz próba wskazania przez uczniów co za daną kwotę można kupić. Dzieci bez problemów rozpoznały wszystkie nominały, jednak nie zawsze były w stanie prawidłowo określić, co mogłyby zakupić za daną sumę pieniędzy. Podobnie było w przypadku eksperymentu, w którym moderator pokazywał zdjęcia przedmiotów – tylko niektórzy uczestnicy potrafili prawidłowo oszacować ich wartość. Warsztaty z uczniami klas 1–3 szkoły podstawowej pokazały, że **dzieci są zainteresowane pieniędzmi i ich posiadaniem. Najmłodszy uczniowie zadeklarowali, że chcieliby częściej rozmawiać o nich z rodzicami.** Jako doświadczenia dzieci z przedsiębiorczością można wskazać również zabawy w sprzedaż oraz uczestnictwo w szkolnych festynach i kiermaszach. Takie inicjatywy cieszą się ich zainteresowaniem, pomimo tego, że nie zajmowały się bezpośrednio sprzedażą i liczeniem pieniędzy.

Doświadczenia przedsiębiorcze uczniów klas 4–7 szkoły podstawowej to podobnie jak w przypadku młodszych kolegów, rozmowy prowadzone w domach oraz uczestnictwo w szkolnych wydarzeniach. Dzieci z tej grupy zajmowały się sprzedażą i liczeniem pieniędzy w trakcie szkolnych festynów i kiermaszów i chciałyby mieć więcej okazji do takich aktywności. **Uczniowie zadeklarowali, że temat pieniędzy mógłby być bardziej obecny w domu i szkole.** Warto zauważyć, że dzieci nie do końca wiedzą, czym zajmują się ich rodzice – potrafili wskazać miejsce pracy rodziców, ale tylko nieliczne osoby były w stanie skonkretyzować, co robią w ramach pełnionego stanowiska. Wśród aktywności uczniów klas 4–7 należy również wymienić podejmowanie prac dorywczych w trakcie wakacji np. zbieranie owoców.

Uczniowie klas 8 szkoły podstawowej prezentowali mniej entuzjastyczny stosunek wobec szkolnych wydarzeń typu festyny, kiermasze i zbiórki charytatywne – biorą w nich udział, ale nie są chętni, aby samodzielnie je organizować.

Doświadczenia przedsiębiorcze młodzieży ze szkół średnich są bardziej zróżnicowane. Uczniowie zajmują się sprzedażą podręczników oraz innych rzeczy w Internecie, pracują dorywczo w wakacje, pomagają rodzicom w ich firmach oraz biorą udział w zbiórkach i akcjach charytatywnych. Motywacją do podejmowania ostatniej działalności są względy dobroczynne, ale także chęć pozyskania dodatkowych punktów w szkole. Sytuacja w domach rodzinnych jest zróżnicowana

– część uczniów rozmawia ze swoimi rodzicami o pieniądzach, a część nie podejmuje tego

tematu. *Młdzież zna osobiście przedsiębiorców, ale nie są chętni do podejmowania rozmów na temat ich działalności.*

Studenci oraz absolwenci szkół średnich zdecydowanie częściej wskazywali wśród swoich doświadczeń przedsiębiorczych na uczestnictwo w wolontariacie czy sprzedaż używanych książek i podręczników. Odbywało się to w formie tradycyjnych kiermaszów w szkole, ale także z wykorzystaniem mediów społecznościowych. Sprzedaż książek i podręczników była dla studentów i absolwentów okazją do zarobienia dodatkowych pieniędzy i pozytywnie wspominają to doświadczenie. Jeśli chodzi o działalność wolontaryjną to częściej brali w udział w zbiórkach, kwestach jako uczestnicy, sami nie organizowali tego typu wydarzeń. Absolwenci i studenci najczęściej wymieniali Wielką Orkiestrę Świątecznej Pomocy jako organizację, na rzecz której podejmowali się i podejmują nadal działalność charytatywną. Efektem podejmowanych aktywności było ich zdaniem nauczenie się zarządzania pieniędzmi.

Część uczestników warsztatów zadeklarowała, że podejmuje aktualnie pracę zarobkową, niejednokrotnie godząc ją ze studiami. Z ich wskazań wynika, że jest to aktywność realizowana w celu zarobkowym. Studenci w większości nie odczuwają satysfakcji z wykonywanych obowiązków i nie wiążą swojej przyszłości z obecnym miejscem pracy. Jeżeli chodzi o trudności, z jakimi mierzą się w pracy, to najczęściej jest to stres, presja czasu oraz otoczenia. *Studenci oraz absolwenci zdają sobie sprawę, że przydatną cechą w pracy jest pewność siebie oraz poczucie własnej wartości, czyli jedne z cech osoby przedsiębiorczej.*

Wśród studentów i absolwentów szkół średnich uczestniczących w badaniu wzięły udział osoby, które podjęły się prowadzenia własnego biznesu. Była to zazwyczaj mała działalność jednoosobowa, która polegała np. na sprzedaży kosmetyków, drobnych usługach kosmetycznych, udzielaniu korepetycji. Wszyscy uczestnicy, którzy zadeklarowali prowadzenie działalności, zaznaczyli, że było to zajęcie dorywcze, niepozwalające na otrzymywanie stałych dochodów. *W żadnym przypadku na podjęcie decyzji o prowadzeniu działalności nie miały wpływu zajęcia z przedsiębiorczości, w których studenci i absolwenci uczestniczyli w trakcie zajęć szkolnych.*

Studenci i absolwenci biorący udział w badaniu podkreślali, że temat pieniędzy był obecny w ich domach rodzinnych. Zazwyczaj rozmawiali o nich z rodzicami i rodzeństwem, bądź byli świadkami rozmów dorosłych, jednak mieli niewielki wpływ na planowanie budżetu domowego. Dla dorosłych młodych ludzi pieniądze oraz ich sposób zarabiania to zagadnienia, o których nie boją się rozmawiać, wręcz przeciwnie, są one dla nich czymś bliskim i naturalnym.

Prawda jest taka, że to jest rzecz [zarabianie pieniędzy], którą człowiek robi praktycznie codziennie. Pracuje, praktycznie codziennie, cały czas wydaje te pieniądze. Tak naprawdę nasze życie się wokół tego obraca, więc ciężko, żeby o tym nie rozmawiać.

[FGI, studenci/absolwenci]

Ja też staram się tak z większością znajomych mówić otwarcie o zarobkach, bo nie wiem, nie rozumiem dlaczego np. pieniądze są w Polsce takim tematem tabu, że ludzie, nie wiem, boją się o nich mówić, że coś tam, więc ja staram się, żeby to była właśnie taka luźna rozmowa, ale szczerą, otwartą itd. Żeby po prostu nie bać się o tym mówić.

[FGI, studenci/absolwenci]

Często młodzież, dzieci nie wiedzą czym zajmują się rodzice. Albo wiedzą, że pracuje w ZUS-ie, ale co robi, to już nie. Albo pracuje gdzieś, ale też nie wie co robi, jakie szkoły kończyła. Ja bardzo często robię na zajęciach coś takiego, że mówię to teraz zróbcie wywiad z mamą, tatą, wujkiem, babcią kim są, co robią, jakie szkoły skończyli, czy skończyli jakieś kursy albo jeszcze jakieś szkoły, żeby robić to co robią. Bo też próbuje wykazać, że się kończy szkołę, a później się wykonuje zawód zupełnie inny niż się skończyło szkołę i jeszcze była droga przekwalifikowania się.

[IDI, doradca zawodowy]

Badania pokazują, że uczniowie są różnie postrzegani przez nauczycieli, doradców i przedstawicieli innych instytucji zaangażowanych w nauczanie przedsiębiorczości. Zdaniem części doradców zawodowych młodzież przejawia liczne zainteresowania i pasje oraz potrafi zmobilizować się do działania i podejmować inicjatywy przedsiębiorcze. Najwięcej negatywnych opinii o uczniach pojawiło się podczas rozmów z doradcami zawodowymi pracującymi ze starszymi uczniami, którzy postrzegają dzieci i młodzież jako osoby niechętne do podejmowania aktywności i inicjatyw wykraczających poza obowiązki szkolne. Ich zdaniem odpowiedzialność za to spoczywa m.in. na rodzicach, którzy nie są świadomi, w jaki sposób mogą kształtować cechy i kompetencje swoich dzieci.

U dzieci [dominują] pasje sportowe, pasje takie plastyczne, i takie zainteresowania tańcem, muzyką, bardzo różnorodna aktywność, którą można przełożyć na aktywność artystyczną. Natomiast niestety w 7,8 klasie raczej te pasje zanikają i przechodzą w pasje komputerowe, że jakbym tak zapytała w klasie kto czym się interesuje, to większość odpowie, że grami. Tak jest w 7,8 klasie. Na takie pytanie czemu poświęcasz czas po południu – gram. W młodszych klasach dzieci rysują, malują, chodzą na różne kółka, chiliderki, takie z aktywnością taką twórczą.

[IDI, doradca zawodowy]

To jest kilkanaście procent tych starszych dzieci rozwija swoje pasje, nie mówiąc o sporcie i o sztuce, bo to zawsze jest podobny poziom. Natomiast ostatnio to zauważyłem, że jest marazm, że rozwijanie pasji jest stosunkowo znikome i jak już, to poprzez Internet najczęściej się rozwijają.

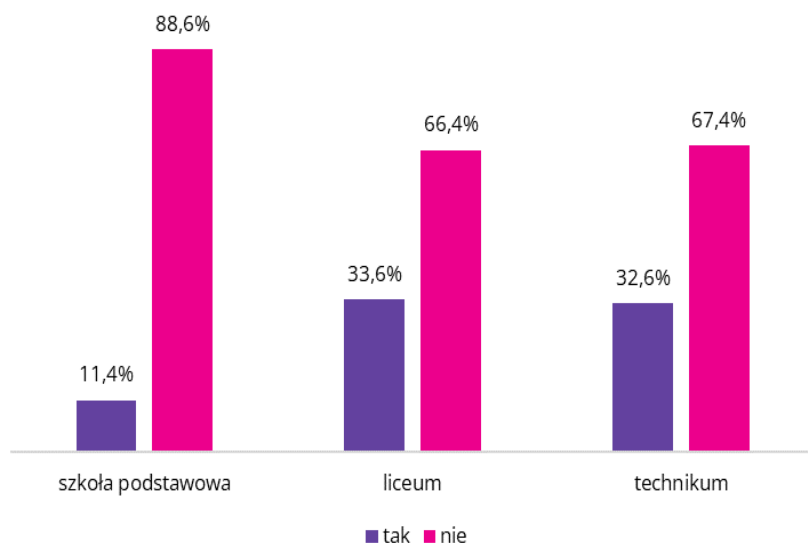
[IDI, doradca zawodowy]

Dodatkowe zajęcia przedsiębiorczości

W większości badanych szkół w roku szkolnym 2018/2019 nie były prowadzone dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości. Wśród szkół średnich około 33% organizowało takie zajęcia, a w przypadku szkół podstawowych odsetek ten wyniósł zaledwie 11,4%.

Wykres 1.

Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? (typ szkoły)

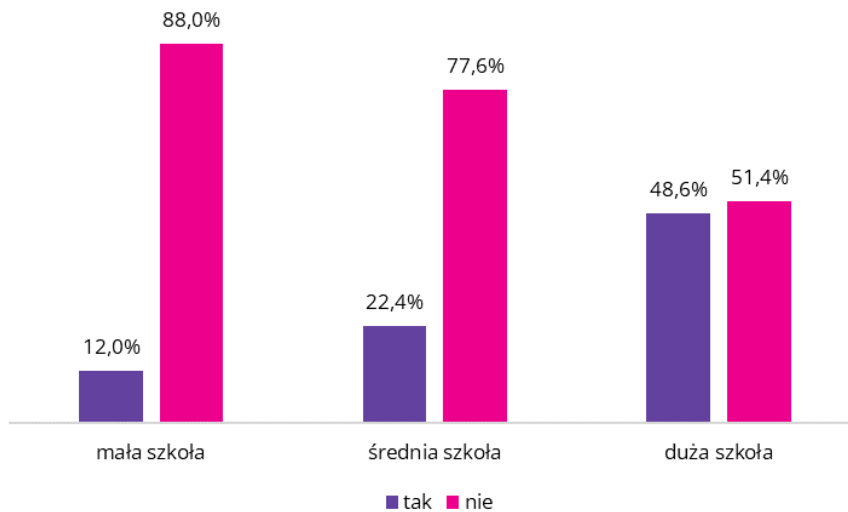

Źródło: badanie CAWI

Dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych zdecydowanie częściej były prowadzone w dużych (liczących powyżej 700 uczniów) szkołach (48,6%). W średnich szkołach, do których uczęszczało od 301 do 700 dzieci i młodzieży, organizowane były w 22,4% przypadków, a w małych szkołach (do maksymalnie 300 uczniów) jedynie w 12%.

Wykres 2.

Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? (wielkość szkoły)

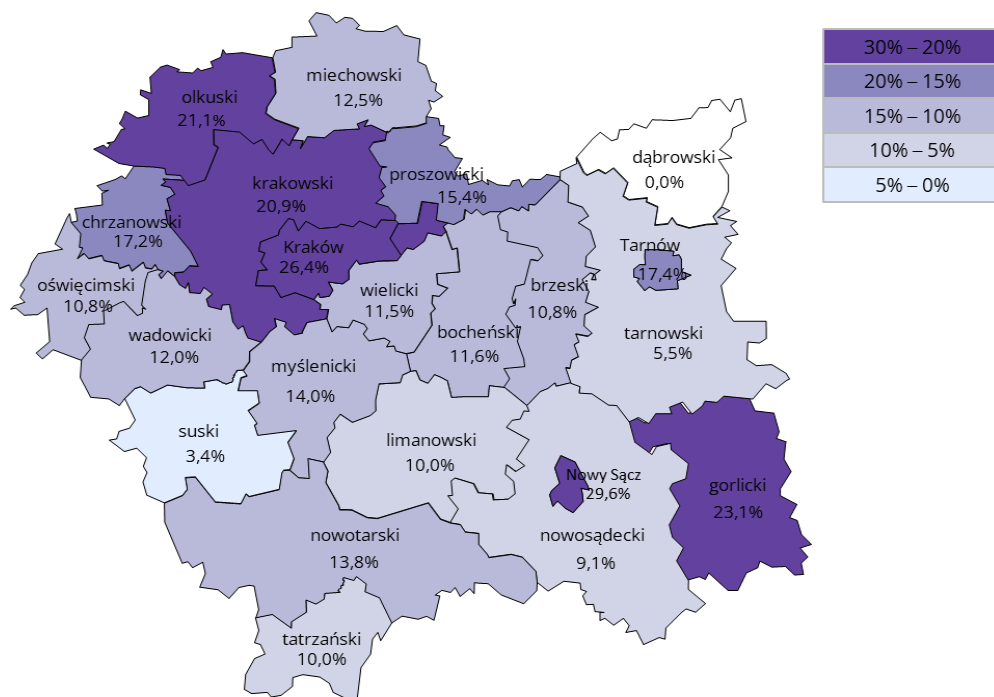

Źródło: badanie CAWI

Najwyższy odsetek szkół, w których prowadzone były dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości znajduje się w powiatach: gorlickim (23,1%), olkuskim (21,1%), krakowskim (20,9%), a także w miastach Nowy Sącz (29,6%) oraz Kraków (26,4%). Powiatami, w których takie zajęcia nie cieszyły się zbyt dużą popularnością jest powiat suski (3,4%) oraz powiat dąbrowski, w którym żadna z badanych szkół nie organizowała takich zajęć.

Mapa 2.

Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)

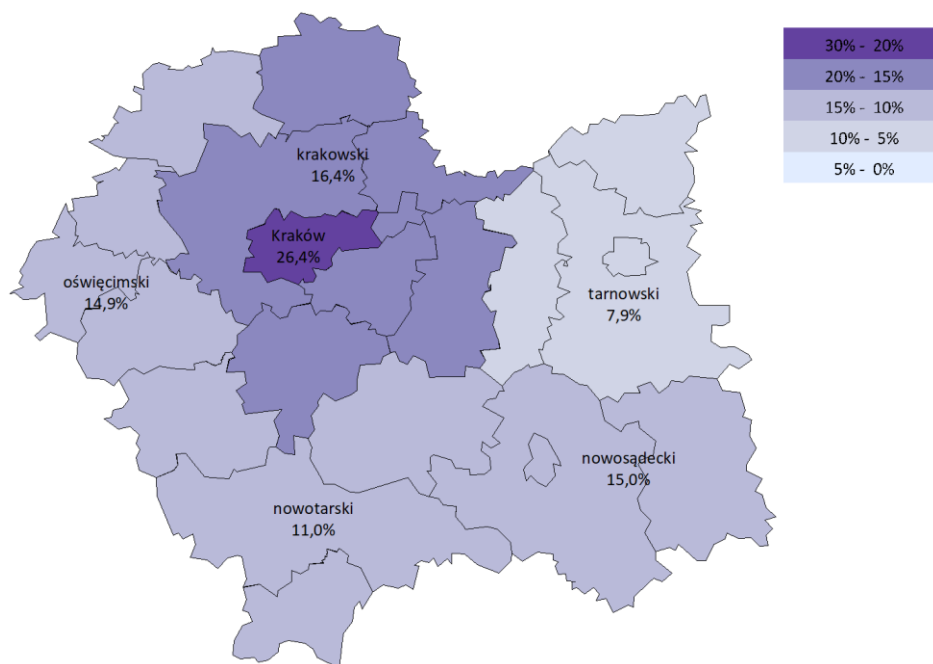

Źródło: badanie CAWI

Dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości najczęściej prowadzone były w podregionie miasta Krakowa (26,4%) oraz podregionie krakowskim (16,4%). Podregiony nowosądecki oraz oświęcimski charakteryzują się odsetkiem na poziomie 15%, natomiast dwoma najgorzej wypadającymi podregionami pod tym względem są podregion nowotarski (11%) oraz tarnowski (7,9%).

Mapa 3.

Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? Odsetek odpowiedzi tak (podregiony)

Źródło: badanie CAWI

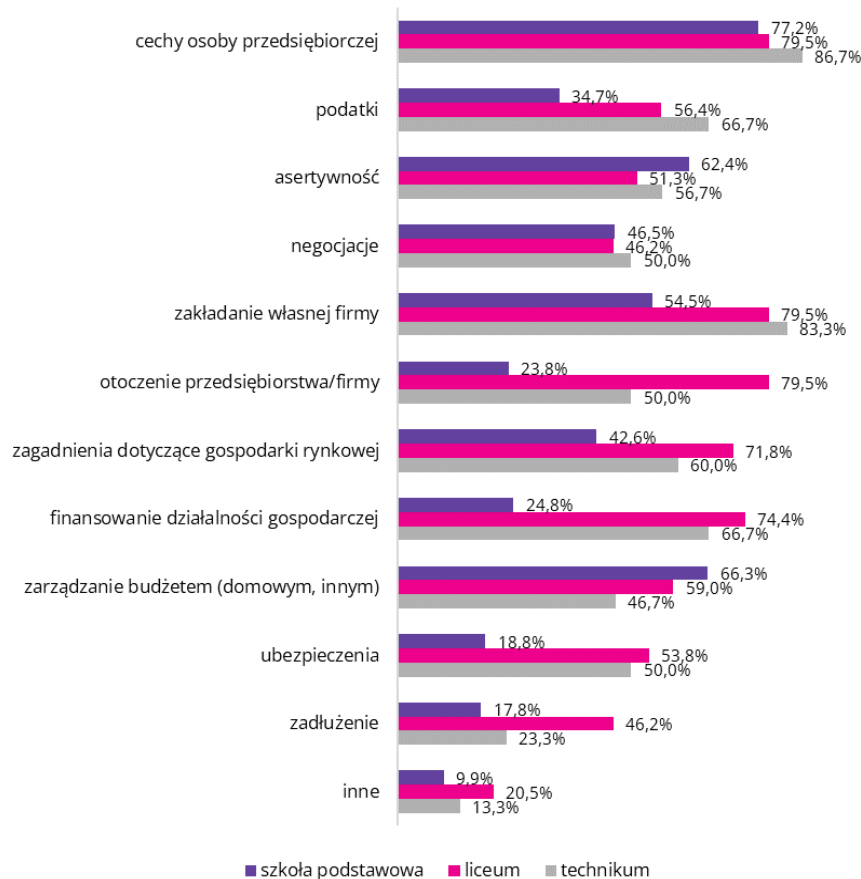
Do najczęściej podejmowanych tematów w trakcie zajęć z przedsiębiorczości we wszystkich typach szkół należały: cechy osoby przedsiębiorczej, zakładanie własnej firmy oraz zarządzanie budżetem. Wśród szkół podstawowych, częściej niż w przypadku innych szkół, podejmowano temat asertywności oraz zarządzania budżetem. Dodatkowo w szkołach podstawowych pojawiały się takie tematy jak: rozpoznawanie predyspozycji zawodowych uczniów, poznawanie specyfiki różnych zawodów, a także zasady funkcjonowania samorządu terytorialnego oraz działalność banków w tym w szczególności rola banków, transakcje bezgotówkowe i rodzaje pieniądza. W niektórych szkołach z trakcie dodatkowych zajęć uczniowie poznawali zasady współpracy grupowej oraz kształtowali umiejętności interpersonalne i autoprezentacji.

Uczniowie liceów, częściej niż uczniowie innych typów szkół, mogli zapoznać się z tematyką otoczenia firmy oraz finansowania działalności gospodarczej. Oprócz wskazanych tematów w trakcie dodatkowych zajęć rozwijano kompetencje społeczne, trenowano wystąpienia publiczne, a także podejmowano takie tematy jak: marketing, inwestowanie, zatrudnienie pracowników, rozwój firmy, analiza popytu i podaży, potrzeby i dobra ekonomiczne, proces gospodarowania, samodzielność w załatwianiu spraw w urzędach, realizacja uprawnień wynikających z samorządności i demokracji.

W trakcie dodatkowych zajęć z przedsiębiorczości prowadzonych w technikach, najczęściej poruszano tematykę cech osoby przedsiębiorczej oraz zakładania własnej firmy. Inne tematy poruszane w tym typie szkół to m.in.: społeczna odpowiedzialność biznesu, rozwijanie kompetencji społecznych, marketing, inwestowanie, zatrudnianie pracowników, rozwój firmy, analiza popytu i podaży, kodeks pracy oraz instytucje finansowe.

Wykres 3.

Jakie tematy były podejmowane w trakcie zajęć? (typ szkoły)

Źródło: badanie CAWI

W przypadku wszystkich typów szkół przygotowanie dodatkowych zajęć z przedsiębiorczości najczęściej stanowiło projekt wewnętrzny szkoły, w którym brali udział nauczyciele, uczniowie oraz dyrekcja. W 1/3 przypadków w realizację zajęć zaangażowana była szkoła, a także inna instytucja publiczna (rządowa, samorządowa).

Tabela 3.

Zajęcia z przedsiębiorczości – kto je przygotował i kto brał udział w realizacji? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
był to projekt wewnętrzny szkoły (dyrekcja, nauczyciele, uczniowie)	45,5%	38,5%	33,3%
były to lekcje rodzicielskie	2,0%	0,0%	0,0%
szkoła oraz inna instytucja publiczna (rządowa, samorządowa)	34,7%	33,3%	36,7%
szkoła oraz organizacja pozarządowa	2,0%	7,7%	3,3%
szkoła oraz przedsiębiorca/przedsiębiorcy	5,0%	12,8%	16,7%
inne (jakie?)	10,9%	7,7%	10,0%

Źródło: badanie CAWI

W szkołach podstawowych częściej w zajęciach uczestniczyli uczniowie starszych klas. W klasach 1-wszych jedynie 14,9% uczniów szkół podstawowych brało udział w tych zajęciach, a w klasach 7 i 8 odpowiednio 70,3% oraz 84,2%. W zajęciach z przedsiębiorczości w liceach i technikum najczęściej uczestniczyli uczniowie 2-gich klas (79,5% i 76,7%). W przypadku obu typów szkół najrzadziej w zajęciach z przedsiębiorczości uczestniczyli uczniowie klas maturalnych.

Tabela 4.

Zajęcia z przedsiębiorczości – uczniowie których klas uczestniczyli w tych zajęciach? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
klasa/y 1	14,9%	43,6%	46,7%
klasa/y 2	16,8%	79,5%	76,7%
klasa/y 3	20,8%	61,5%	63,3%
klasa/y 4	22,8%	-	43,3%
klasa/y 5	24,8%	-	-
klasa/y 6	37,6%	-	-
klasa/y 7	70,3%	-	-
klasa/y 8	84,2%	-	-

Źródło: badanie CAWI

Wśród szkół podstawowych zajęcia najczęściej odbyły się więcej niż 5 razy w całym roku szkolnym (45,5%), wśród liceów zajęcia najczęściej odbyły się 2 razy, ale nie więcej niż 5 razy w trakcie całego roku szkolnego (33,3%). Badani reprezentujący technika wskazali, iż zajęcia najczęściej były jednorazowe lub odbywały się z inną częstotliwością (26,7%).

Tabela 5.

Jak często odbywały się zajęcia z przedsiębiorczości? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
były to zajęcia jednorazowe	8,9%	17,9%	26,7%
odbyły się przynajmniej 2 razy, ale nie więcej niż 5 w całym roku szkolnym	27,7%	33,3%	23,3%
odbyły się więcej niż 5 razy w całym roku szkolnym	45,5%	20,5%	23,3%
z inną częstotliwością	17,8%	28,2%	26,7%

Źródło: badanie CAWI

Zajęcia z przedsiębiorczości niezależnie od typu szkoły najczęściej prowadzili nauczyciele z danej szkoły. Szkoły średnie skupiające starszą młodzież częściej niż szkoły podstawowe decydowały się na prowadzenie zajęć przez ekspertów zewnętrznych oraz przedsiębiorców. Najrzadziej w przypadku każdego z rodzajów szkół zajęcia takie prowadzone były przez rodziców uczniów. Wśród innych osób zaangażowanych w prowadzenie zajęć w szkole podstawowej byli: doradca zawodowy oraz przedstawiciel banku, w liceum: absolwent szkoły, laureat olimpiady, przedstawiciel instytucji publicznej, pracownicy firm i pracownicy uczelni, w technikum: absolwent szkoły.

Tabela 6.

Kto prowadził zajęcia z przedsiębiorczości? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
nauczyciel(e) ze szkoły	91,1%	84,6%	70,0%
rodzic(e)	8,9%	5,1%	0,0%
przedsiębiorca/y	19,8%	23,1%	40,0%
ekspert zewnętrzny / eksperci zewnętrzni	17,8%	46,2%	46,7%
inna osoba	5,9%	15,4%	10,0%

Źródło: badanie CAWI

Prowadzone w szkołach **dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości najczęściej miały charakter warsztatowy** (ponad 80% wszystkich zajęć). W szkołach decydowano się również na prowadzenie zajęć w formie wykładowej (49% – 53%), a także z wykorzystaniem nowoczesnych technologii (53% – 59%). Jeżeli chodzi o tryb prowadzonych lekcji to dominowały zajęcia w formule stacjonarnej (43% – 58%). Charakter prowadzonych zajęć był bardzo podobny we wszystkich typach szkół. Znaczącą różnicę można zauważyć jedynie w wykorzystaniu case study⁴⁷, które zdecydowanie częściej niż w przypadku innych szkół wykorzystywano w liceach.

⁴⁷ Case study (Studium przypadku) jest metodą nauczania, która polega na analizowaniu opisów wybranych, konkretnych zdarzeń lub zjawisk z konkretnej dziedziny. Kompleksowa i wieloaspektowa analiza określonego przypadku pozwala

Tabela 7.

Jaki charakter miały prowadzone zajęcia z przedsiębiorczości? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
warsztatowy	88,1%	97,4%	80,0%
wykładowy	48,5%	51,3%	53,3%
z wykorzystaniem nowoczesnych technologii	54,5%	59,0%	53,3%
zdalny	20,8%	30,8%	33,3%
stacjonarny	58,4%	46,2%	43,3%
z wykorzystaniem metody PBL – Problem Based Learning	4,0%	7,7%	3,3%
z wykorzystaniem case study	2,0%	30,8%	10,0%
inny (jaki?)	4,0%	5,1%	3,3%

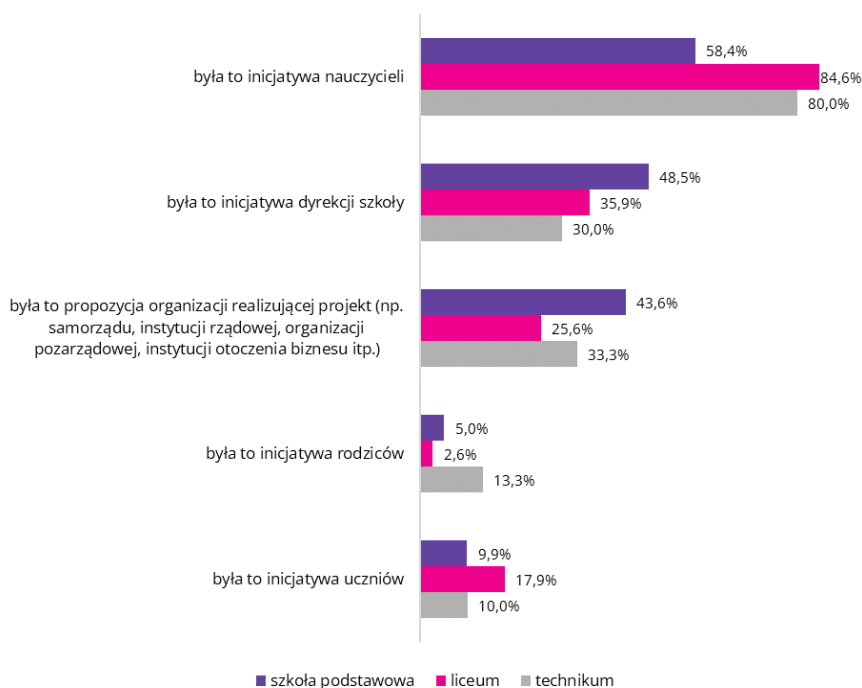
Źródło: badanie CAWI

Wśród wszystkich typów szkół najczęściej inicjatorem zorganizowania zajęć z przedsiębiorczości byli nauczyciele. W przypadku szkół podstawowych było to 58,4%, wśród liceów 84,6%, a wśród techników 80%. Nieco rzadziej z inicjatywą przeprowadzenia zajęć wychodziła dyrekcja szkoły, czy organizacje realizujące projekt, natomiast najrzadziej zajęcia inicjowali rodzice oraz uczniowie.

na rozumienie zjawisk analogicznych do zjawiska badanego, kształtowaniu doświadczenia i w efekcie do wypracowania zdolności do realnych działań w podobnych okolicznościach. Źródło: A. Zelek, *Case study – nieocenione narzędzie dydaktyczne*, „Okno pedagogii” nr 2/2021.

Wykres 4.

Kto był inicjatorem organizacji takich zajęć? (typ szkoły)

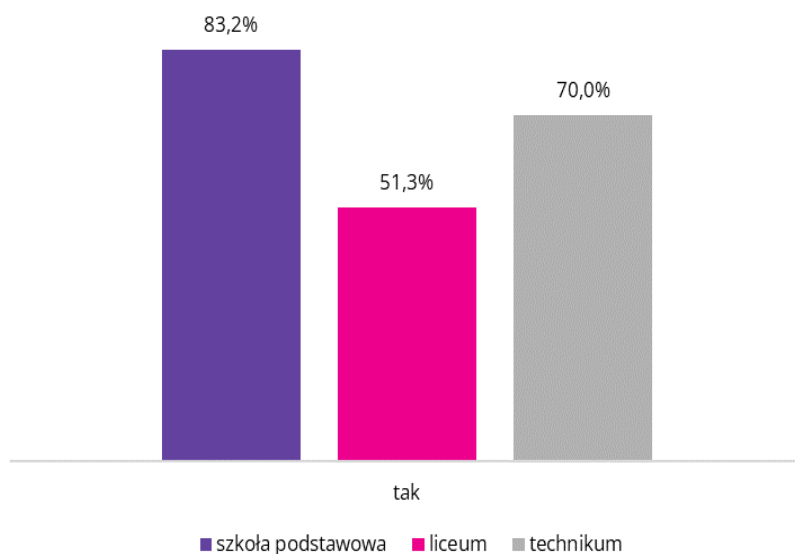

Źródło: badanie CAWI

Ewaluacja jest bardzo ważną częścią każdego projektu, ponieważ pozwala ocenić, czy został on przeprowadzony w sposób prawidłowy i optymalny. Ewaluacja po przeprowadzeniu zajęć w każdym z typów badanych szkół w większości przypadków została przeprowadzona – najczęściej w szkołach podstawowych (83,2%) oraz technikach (70%). W liceach projekt realizacji zajęć poddano ewaluacji jedynie w 51,3% przypadków.

Wykres 5.

Czy po zakończeniu zajęć była przeprowadzona ewaluacja? Odsetek odpowiedzi tak (typ szkoły)

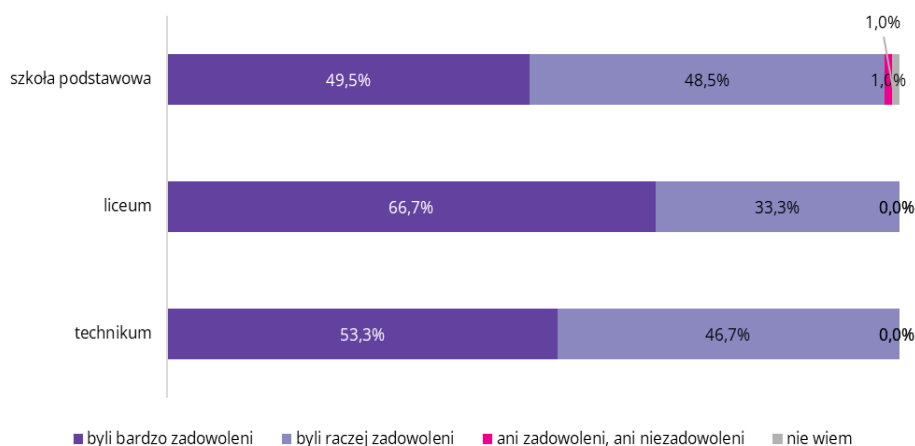

Źródło: badanie CAWI

Uczniowie wszystkich typów szkół w większości byli bardzo zadowoleni lub raczej zadowoleni ze zrealizowanych zajęć dodatkowych z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych. Największy odsetek bardzo zadowolonych uczniów dotyczy liceów (66,7%) oraz techników (53,3%).

Wykres 6.

Czy uczniowie byli zadowoleni ze zrealizowanych zajęć dodatkowych z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? (typ szkoły)

Źródło: badanie CAWI

Realizowanie zajęć z przedsiębiorczości niezależnie od typu szkoły, w której były one przeprowadzone, skutkowało przede wszystkim wzrostem kompetencji uczniów. Realizacja zajęć wpłynęła również korzystnie na wzrost kompetencji nauczycieli, przyniosła korzyści szkołom

związane z otrzymaniem dodatkowych materiałów edukacyjnych oraz podręczników, a także podniosła prestiż placówki. Żadnych korzyści z przeprowadzenia zajęć nie dostrzega jedynie 2% przedstawicieli szkół podstawowych. Wśród innych korzyści, na które wskazywali respondenci znalazło się m.in. przygotowanie do wyboru szkoły ponadpodstawowej (szkoła podstawowa), kształtowanie odpowiedzialności i radzenia sobie w życiu codziennym, realizacja zajęć zgodnie z potrzebami uczniów, nawiązanie współpracy z przedsiębiorcami i instytucjami (szkoły średnie).

Tabela 8.

Czy występują, Pana/Pani zdaniem, korzyści z organizacji zajęć z przedsiębiorczości? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
tak – wzrost kompetencji uczniów	96,0%	97,4%	100,0%
tak – wzrost kompetencji nauczycieli	49,5%	41,0%	60,0%
tak – korzyści dla szkoły (materiały edukacyjne, podręczniki itp.)	45,5%	28,2%	33,3%
tak – podniesienie prestiżu szkoły	41,6%	46,2%	53,3%
inne korzyści (jakie?)	2,0%	10,3%	10,0%
nie – żadnych korzyści nie widzę	2,0%	0,0%	0,0%

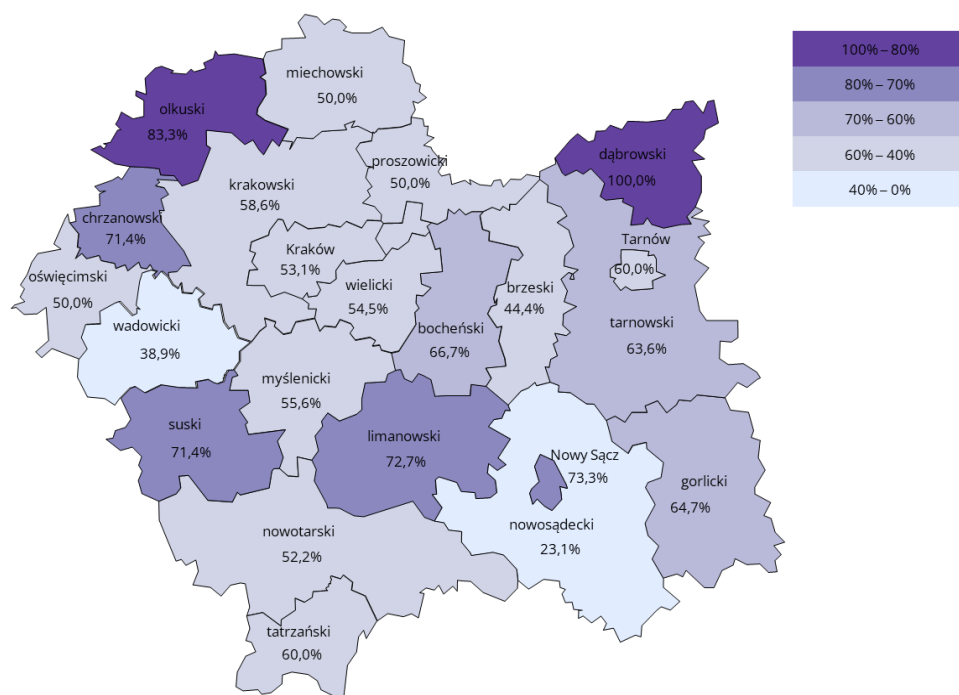
Źródło: badanie CAWI

Największy odsetek badanych szkół, które zorganizowały w roku szkolnym 2018/2019⁴⁸ przynajmniej pięciokrotnie akcje z zaresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze znalazł się w powiatach dąbrowskim (100%), olkuskim (83,3%), limanowskim (72,7%), chrzanowskim (71,4%), suskim (71,4%) oraz w mieście Nowy Sącz (73,3%). Najmniejszy odsetek szkół organizujących takie inicjatywy wystąpił w powiecie nowosądeckim (23,1%).

⁴⁸Rok szkolny 2018/2019 był ostatnim rokiem, w którym wszystkie lekcje odbywały się w formule stacjonarnej.

Mapa 4.

Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze? Odsetek odpowiedzi *tak* (powiaty)

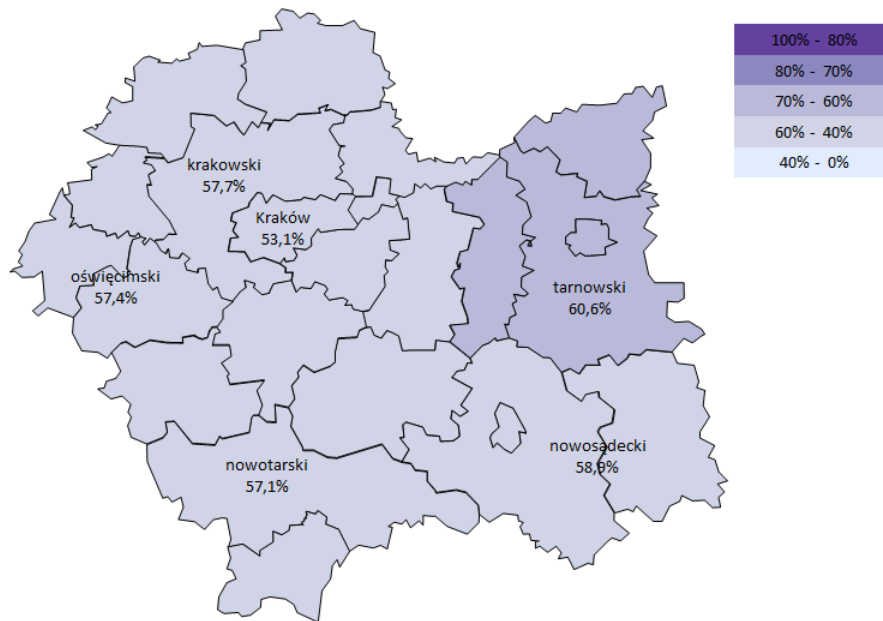

Źródło: badanie CAWI

Odsetek badanych szkół, które zorganizowały w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze nie różni się znacząco pomiędzy poszczególnymi podregionami i oscyluje w okolicach 60%. Jedynym podregionem, w którym odsetek takich szkół przekracza 60% to podregion tarnowski (60,6%).

Mapa 5.

Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze? Odsetek odpowiedzi *tak* (podregiony)

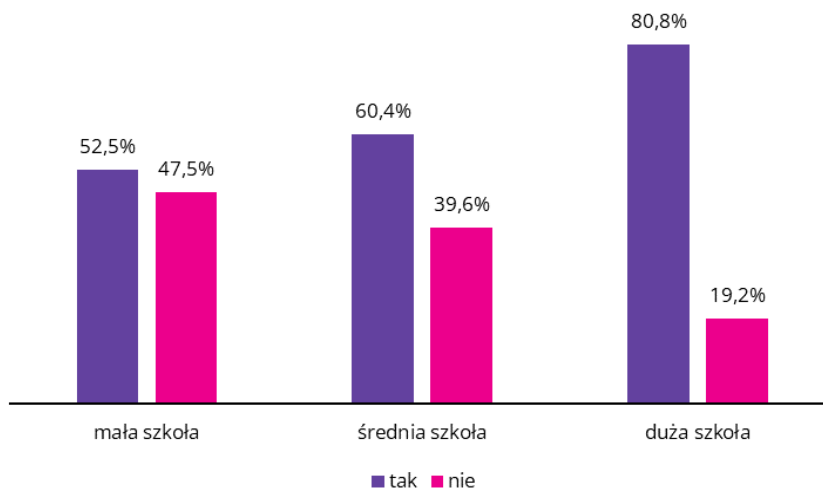

Źródło: badanie CAWI

Analizując odpowiedzi respondentów zapytanych o to, czy ich szkoła w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie zorganizowała akcje promujące postawy przedsiębiorcze można zauważyć tendencję wskazującą, że w **większych szkołach zdecydowanie częściej przeprowadzane są takie projekty**. Wśród małych szkół jedynie 52,5% przynajmniej pięciokrotnie w badanym okresie zorganizowało akcje promujące postawy przedsiębiorcze, podczas gdy wśród dużych szkół odsetek ten wyniósł aż 80,8%.

Wykres 7.

Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze? (wielkość szkoły)

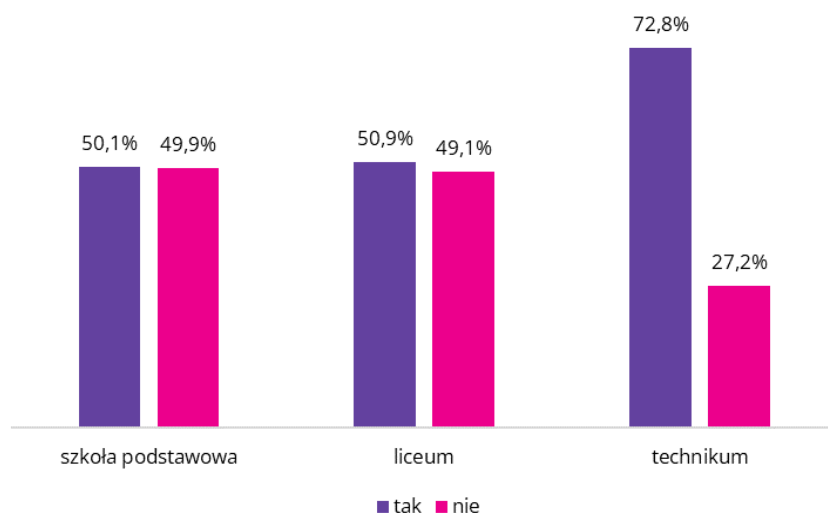

Źródło: badanie CAWI

Pod względem typów szkół najczęściej akcje/projekty promujące postawy przedsiębiorcze w roku szkolnym 2018/2019 organizowane były w technikach, gdzie aż 72,8% szkół zorganizowała takie przedsięwzięcia co najmniej pięciokrotnie. Spośród badanych szkół podstawowych oraz liceów odsetek oscylował w granicach 50%.

Wykres 8.

Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze? (typ szkoły)

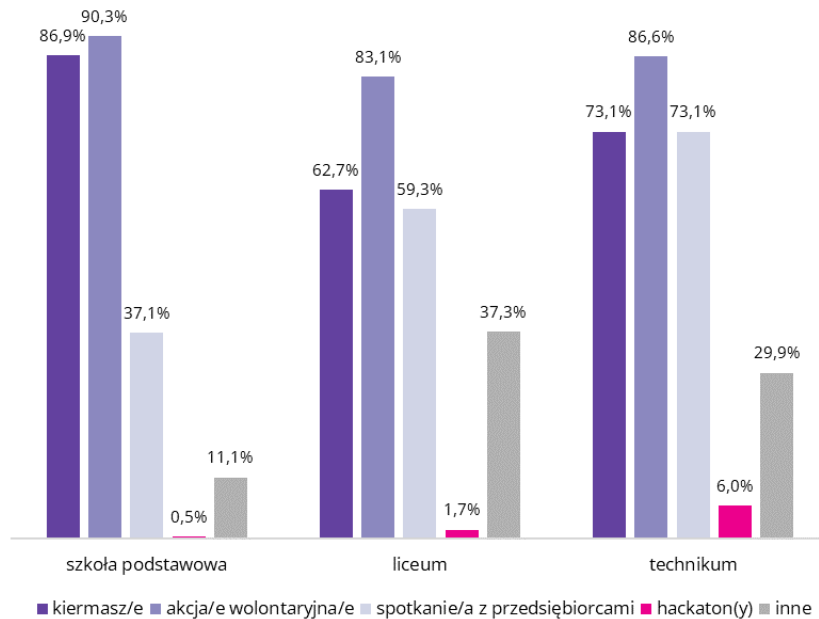

Źródło: badanie CAWI

Najczęściej realizowanymi projektami wśród szkół podstawowych były akcje wolontaryjne (90,3%) oraz kiermasze (86,9%). Najrzadziej realizowanymi akcjami były hackatony, który odbył się jedynie w 0,5% szkół podstawowych. Wśród innych akcji/projektów organizowanych w szkołach podstawowych warto wymienić np. prowadzenie sklepiku uczniowskiego, szkolne kasy oszczędnościowe, wycieczki do zakładów pracy, spotkania z doradcami zawodowymi, różnego rodzaju konkursy oraz projekty edukacyjne. W liceach, podobnie jak w przypadku szkół podstawowych, najpopularniejszymi akcjami były akcje wolontaryjne oraz kiermasze. Popularne okazało się organizowanie spotkań z przedsiębiorcami – przeprowadziło je 59,3% liceów. Akcje wolontaryjne były również bardzo popularne w technikach. Kiermasze oraz spotkania z przedsiębiorcami również cieszyły się dużym zainteresowaniem i zorganizowane były w 73,1% przypadków. Wśród techników, najczęściej spośród wszystkich typów szkół organizowane były hackatony (6%). W szkołach średnich organizowano również takie przedsięwzięcia jak: lekcje z Zakładem Ubezpieczeń Społecznych, Urzędem Skarbowym, urzędem pracy, spotkania z absolwentami, przedstawicielami samorządu, a także konkursy, projekty oraz gry edukacyjne.

Wykres 9.

Jakiego rodzaju były to akcje/projekty? (typ szkoły)

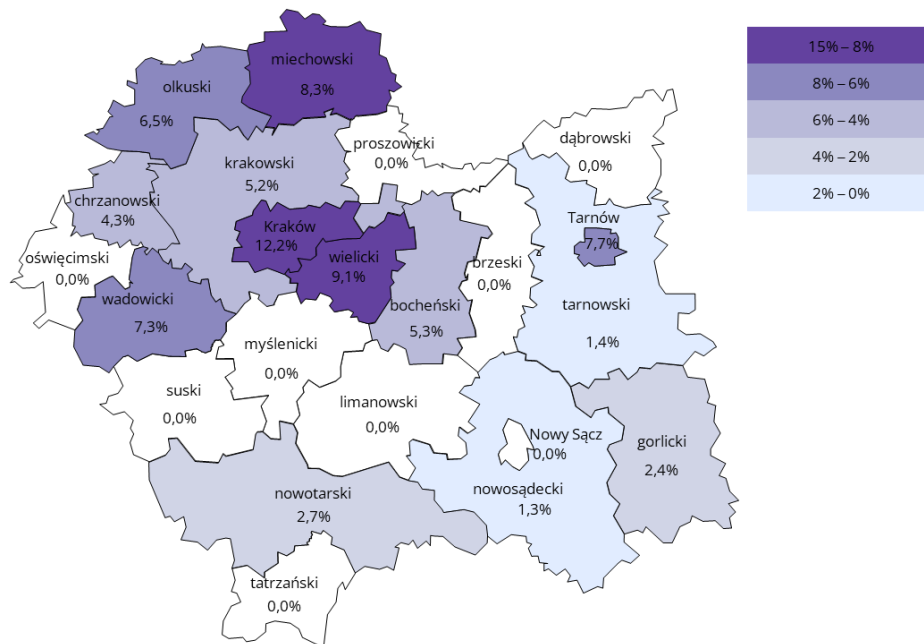

Źródło: badanie CAWI

Spośród wszystkich szkół uczestniczących w badaniu, najwięcej tych, które kiedykolwiek włączyły się w inicjatywę *Światowy Tydzień Przedsiębiorczości* znajduje się w powiatach ulokowanych w północno-zachodniej części województwa małopolskiego. Do takich powiatów należą powiat miasto Kraków (12,2%), powiat wielicki (9,1%), powiat miechowski (8,3%), olkuski (6,5%), powiat wadowicki (7,3%), a także zlokalizowany w innej części województwa powiat miasto Tarnów (7,7%). W powiatach takich jak: powiat oświęcimski, proszowicki, limanowski, myślenicki, suski, tatrzański, dąbrowski żadna szkoła nie wzięła udziału w inicjatywie.

Mapa 6.

Czy Państwa szkoła włączyła się kiedykolwiek w inicjatywę "Światowy tydzień przedsiębiorczości"? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)

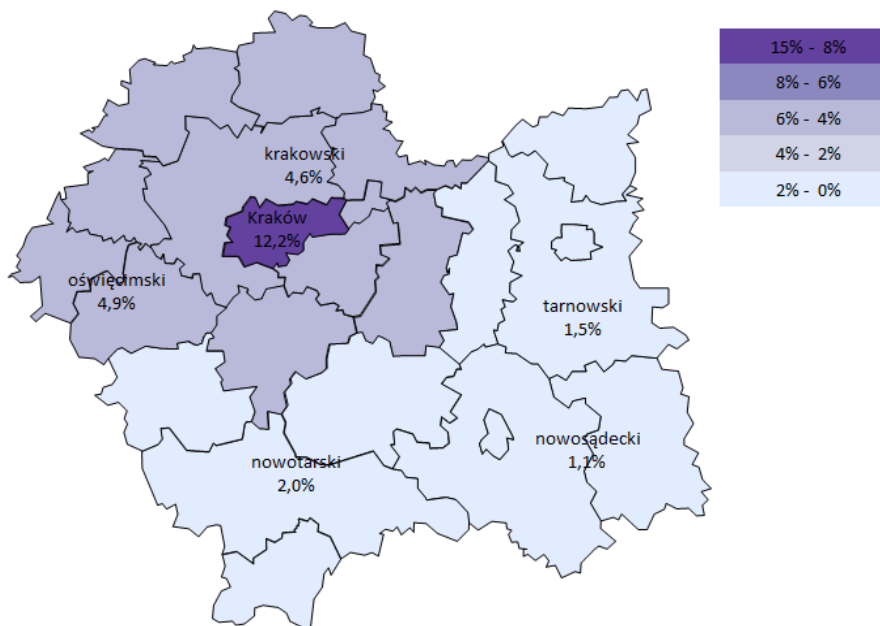

Źródło: badanie CAWI

Podobnie największy odsetek szkół uczestniczących w Światowym Tygodniu Przedsiębiorczości ulokowany jest w podregionach znajdujących się na północnym zachodzie województwa. Podregiony, w których najwięcej szkół włączyło się w tę inicjatywę, to podregion miasto Kraków (12,2%), podregion oświęcimski (4,9%) oraz podregion krakowski (4,6%).

Mapa 7.

Czy Państwa szkoła włączyła się kiedykolwiek w inicjatywę "Światowy Tydzień Przedsiębiorczości"? Odsetek odpowiedzi tak (podregiony)

Źródło: badanie CAWI

Obecny system kształcenia i proponowane zmiany w nauczaniu przedsiębiorczości

- o nauczanie przedsiębiorczości należy traktować jako proces inspirowania uczniów do kształtowania w sobie kompetencji osoby przedsiębiorczej. Kształtowanie przedsiębiorczości powinno odbywać się w ramach wszystkich przedmiotów szkolnych
- o szkoła powinna uczyć młode osoby samodzielnego i krytycznego myślenia oraz prowadzenia dyskusji
- o dzieci z klas 1-3 szkoły podstawowej są zainteresowane tematem pieniędzy i chciałyby, aby był on obecny w ramach edukacji wczesnoszkolnej
- o uczniowie klas 4-7 zadeklarowali, że chcieliby, aby w szkole odbywały się lekcje, podczas których będą mogli dowiedzieć się więcej na temat prowadzenia biznesu
- o podstawowym problemem nauczania przedsiębiorczości jest obowiązująca podstawa programowa, która stwarza sztywne ramy lekcji nie pozwalając na modyfikacje
- o lekcje przedsiębiorczości nie mają żadnego wpływu na uczniów i gdyby zrezygnowano z ich prowadzenia, nie miałyby to żadnego wpływu na ich przyszłość zawodową
- o aspekt praktyczny nauczania przedsiębiorczości powinien być bardziej zaakcentowany na poziomie podstawy programowej
- o uczniowie traktują lekcje przedsiębiorczości jako zajęcia nieciekawe i niepotrzebne

- o jedynie w Krakowie odsetek badanych traktujących przedsiębiorczość jako priorytet polityki edukacyjnej wynosi ponad 50%
- o nauczyciele nie otrzymują wystarczających materiałów do prowadzenia lekcji przedsiębiorczości i zmuszeni są do samodzielnego ich pozyskania
- o szkoły najbardziej potrzebują wsparcia finansowego oraz wsparcia zewnętrznego w celu organizacji dodatkowych zajęć z przedsiębiorczości
- o wśród pomysłów na poprawę sytuacji w nauczaniu przedsiębiorczości dominują wskazania na większe zastosowanie zajęć praktycznych (warsztatowych)
- o wszystkie grupy uczestniczące w badaniu zwracają uwagę na potrzebę zaangażowania przedsiębiorców w proces nauczania przedsiębiorczości
- o doradcy zawodowi chcieliby być w większym stopniu zaangażowani w proces nauczania przedsiębiorczości

Proces nauczania przedsiębiorczości to w dużej mierze kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych u dzieci i młodzieży, co może być trudne do wyuczenia w warunkach szkolnych. Należy zatem traktować nauczanie przedsiębiorczości jako proces inspirowania uczniów do kształtowania w sobie kompetencji osoby przedsiębiorczej. Warto również pamiętać, że kształtowanie przedsiębiorczości powinno odbywać się w ramach wszystkich przedmiotów szkolnych.

Z badania wynika, że szkoła ma narzędzia do nauczania przedsiębiorczości, kształtowania w młodych ludziach cech osoby przedsiębiorczej, jednak konieczne jest większe zaangażowanie ze strony uczniów, nauczycieli oraz dyrekcji. Zdaniem studentów i absolwentów szkoła powinna uczyć w ten sposób, aby pobudzać do działania, a nie traktować przedsiębiorczość stricte podręcznikowo. Szkoła może wspomagać ten proces, jednak nie może być jedynym miejscem, gdzie dzieci i młodzież uczą się przedsiębiorczości. Według nich szkoła powinna przede wszystkim uczyć młode osoby samodzielnego i krytycznego myślenia oraz prowadzenia dyskusji.

Dobrze, żeby to były takie zajęcia z takich dyskusji, że jest stawiany jakiś problem i w jakiejś grupie się dyskutuje nad właśnie sposobem rozwiązania. I to nie jest tak, że jest narzucona jedna odpowiedź, że w ten sposób należy rozwiązać ten problem, tylko no każdy inaczej będzie widział i jak to rozwiązać, no i też będzie to rozwijać takie, taką pomysłowość, która się właśnie też przydaje przy inwestowaniu, czy zakładaniu firmy.

[FGI, studenci/absolwenci]

Należy podkreślić, że czynnikiem, który może przyczyniać się do niszczenia kompetencji przedsiębiorczych u dzieci i młodzieży, jest system nauczania oparty głównie na przekazywaniu teorii i utartych schematów oraz niewykorzystywanie w procesie kształcenia pracy w grupach, metod warsztatowych i projektowych. Dotyczy to nie tylko *Podstaw przedsiębiorczości*, ale wszystkich lekcji prowadzonych w szkołach. Tematyka przedsiębiorczości wchodzi w zakres wielu przedmiotów, dlatego stosowanie form nauczania dostosowanych do uczniów powinno stać się praktyką obowiązującą na wszystkich etapach kształcenia.

System nauczania przedsiębiorczości z różnych perspektyw

Podstawa programowa nie przewiduje oddzielnych lekcji przedsiębiorczości dla uczniów klas 1–3 szkoły podstawowej. Z badania wynika jednak, że *dzieci są zainteresowane tematem pieniędzy i chciałyby, aby był on obecny w ramach edukacji wczesnoszkolnej*. Uczniowie klas 4–7 szkoły podstawowej również nie uczestniczą w lekcjach przedsiębiorczości, jednak niektóre elementy z tego obszaru pojawiły się w trakcie innych zajęć. Podczas prowadzonych warsztatów uczniowie deklarowali, że podczas lekcji zajmowali się tworzeniem swojej firmy, w tym wymyśleniem nazwy oraz sposobu promocji. Uczniowie mieli do czynienia z tematyką przedsiębiorczości podczas spotkania z doradcą zawodowym, z którym rozmawiali na temat przyszłości zawodowej. W trakcie zajęć uczniowie wypełniali specjalnie przygotowane w tym celu ankiety. *Zadeklarowali, że chcieliby, aby w szkole odbywały się lekcje, podczas których będą mogli dowiedzieć się więcej na temat prowadzenia biznesu.*

W klasach 7 i 8 szkoły podstawowej realizowany jest przedmiot *Doradztwo zawodowe*, na którym uczniowie rozmawiają na temat swojej przyszłej pracy i zawodów, jakie chcieliby wykonywać. Dodatkowo uczniowie uczestniczyli w indywidualnych spotkaniach z doradcą zawodowym. Na lekcjach *Wiedzy o społeczeństwie* nie pojawiał się temat zakładania swojego biznesu.

W szkołach średnich uczniowie uczestniczą w obowiązkowych lekcjach *Podstawy przedsiębiorczości*, w trakcie których poruszane są takie tematy jak: podatki, ubezpieczenia, zakładanie firmy, biznesplan, zatrudnianie pracowników, popyt i podaż czy inflacja. Według uczniów lekcje na temat zakładania i prowadzenia biznesu odbywały się w formie wykładu nauczyciela, w wyniku czego zapamiętali tylko szcątkowe informacje. W innej grupie klas ze szkoły średniej lekcje przedsiębiorczości odbywały się w formie prezentacji, jednak również było to przekazywanie wiedzy teoretycznej, którą uczniowie musieli przyswoić, aby zaliczyć przedmiot. *Młodzież nie określała lekcji, w których uczestniczyli, jako ciekawych.*

Słabe strony lekcji przedsiębiorczości według uczniów:

- o zbyt dużo teorii
- o brak wykwalifikowanych nauczycieli prowadzących zajęcia, prowadzenie przedmiotu przez osoby z nim niepowiązane
- o brak praktycznych ćwiczeń
- o nierozwijanie ważnych zagadnień
- o brak dobrego pomysłu na przeprowadzenie zajęć
- o przedmiot podlega ocenie
- o poruszanie tematów, którymi uczniowie nie są zainteresowani
- o powtarzalny format zajęć
- o zakres materiału zbyt obszerny, niezgłębiony dostatecznie
- o tematy realizowane w sposób ogólny, za mało konkretnych informacji
- o przeświadczenie, że przedsiębiorczość jest przedmiotem-zapychaczem
- o większe skupienie na zaliczeniu zadań, niż na zdobyciu praktycznej wiedzy
- o brak zaangażowania w zainteresowanie całej grupy, tylko sztywne realizowanie materiału
- o kierowanie się schematami, testami, kierunkami narzuconymi z góry
- o brak rozmów/spotkań z osobami prowadzącymi firmy

Pani prowadzi je [Podstawy przedsiębiorczości] w nieciekawy sposób po prostu.

[FGI, szkoła średnia]

Był to raczej monolog, na którym nikt nie uważał.

[FGI, szkoła średnia]

Zdaniem studentów i absolwentów podstawowym problemem nauczania przedsiębiorczości jest obowiązująca podstawa programowa, która stwarza sztywne ramy lekcji nie pozwalając na modyfikacje wprowadzane przez nauczyciela. Powoduje to, że większość lekcji polega na przekazywaniu uczniom zagadnień teoretycznych, które wydają im się nieciekawe i nieprzydatne. Z ich doświadczeń wynika, że zaangażowanie nauczycieli, którzy mieli własne

pomysły prowadzenia lekcji przedsiębiorczości nie było wykorzystane, ponieważ byli zobligowani do zrealizowania programu. Obowiązująca podstawa programowa jest dość obszerna, dlatego nauczyciele nie mają czasu na wprowadzanie dodatkowych treści dostosowanych do danej klasy. Możliwości szkoły byłyby zatem większe, gdyby w większym stopniu wykorzystywano metody warsztatowe, umożliwiające nauczanie praktyczne. Ich zdaniem *lekcje przedsiębiorczości nie mają żadnego wpływu na uczniów i gdyby zrezygnowano z ich prowadzenia, nie miałyby to żadnego wpływu na ich przyszłość zawodową.*

Wśród pomysłów studentów i absolwentów na poprawę w obszarze nauczania przedsiębiorczości w szkołach dominuje pogląd, że należy zapoznać uczniów z praktyką funkcjonowania przedsiębiorstw i zakładów pracy. Ich zdaniem większość dzieci nie ma świadomości, co robi się w ramach wykonywania różnych zawodów lub mają stereotypowe podejście do różnych profesji.

Powinny być na tych jakieś warsztaty, na których tak naprawdę powie się nam, co nam da jakiś zawód. Bo osoba, która jest w szkole, ma wrażenie, że ludzie właśnie, którzy pracują w biurze cały dzień nie robią nic, a jeżeli faktycznie by poznały zastosowania co idzie za tymi cyferkami, które my wpisujemy, co tak naprawdę się z tym dzieje później i dlaczego to ma sens, dlaczego wykonywana praca ma sens dla gospodarki, dla ekonomii, dla wszystkiego, to może fakt, że my widzimy w czymś sens, by w nas wytworzył jakąś nutkę tej przedsiębiorczości.

[FGI, studenci/absolwenci]

W trakcie spotkań z nauczycielami zapytano o ich skojarzenia z nauczaniem przedsiębiorczości. Nauczyciele w zdecydowanej większości nie wskazywali na przekazywanie uczniom wiedzy ekonomicznej lub wiedzy z zakresu zakładania czy prowadzenia swojej firmy. Najczęściej pojawiały się odpowiedzi, że *nauczanie przedsiębiorczości to dla nich przygotowanie dzieci i młodzieży do dorosłego życia, podejmowania decyzji ekonomicznych i społecznych.* Nauczyciele zwracali uwagę, że *nauczanie przedsiębiorczości to praca z uczniami, której celem powinno być pokazanie im, jak podejmować decyzje, radzić sobie z konsekwencjami oraz jak wykorzystywać swoje możliwości.*

Nauczanie przedsiębiorczości to według mnie jest po prostu przygotowanie młodego człowieka do funkcjonowania w społeczeństwie.

[FGI, nauczyciele]

Nauczanie radzenia sobie w życiu.

[FGI, nauczyciele]

Nauczyciele rozumieją wieloznaczność pojęcia przedsiębiorczości, a co za tym idzie chcą przekazywać swoim uczniom nie tylko wiedzę z zakresu finansów, ale także kształtować w nich

cechy osoby przedsiębiorczej oraz przygotowywać ich do dorosłego życia. Lekcje przedsiębiorczości odbywają się jednak według ogólnie obowiązującej podstawy programowej, do której zrealizowania są zobligowani. W podstawie programowej znajdują się zagadnienia dotyczące podstawowych pojęć związanych z przedsiębiorczością rozumianą jako ekonomia, finanse, nauczanie o pieniądzu. *Nauczyciele odnosili się dość krytycznie do obowiązującej podstawy programowej, zwracając uwagę na fakt, że materiał, który muszą zrealizować, jest bardzo obszerny i stricte teoretyczny.*

Ale ona nie jest wcale zła [podstawa programowa]. To jest po prostu przekrój całego życia dorosłego, społeczno-ekonomicznego.

[FGI, nauczyciele]

Podstawa programowa jest dosyć dużo napakowana, jeśli ktoś chce zrealizować całą podstawę to godzina tygodniowo to zdecydowanie za mało, ponieważ nie ma wtedy czasu na zrobienie jakiś warsztatów.

[FGI, nauczyciele]

Główne tematy poruszane w trakcie lekcji przedsiębiorczości to m.in. obszar funkcjonowania gospodarki państwa, instytucji rynku finansowego, podatki, ubezpieczenia, rynek pracy, a także zarządzanie przedsiębiorstwem. Nauczyciele zwracali uwagę, że po omówieniu np. teorii związanej z rozliczeniem podatku, nie wystarcza im czasu na wytłumaczenie uczniom sposobu wypełnienia formularza PIT. Niektórzy z nich samodzielnie tworzą scenariusze lekcji praktycznych, w trakcie których uczniowie np. porównując oferty banków muszą wskazać tę, która najbardziej się opłaca lub w młodszych klasach np. muszą zorganizować wycieczkę uwzględniając wszystkie koszty i wyliczenia. Zdaniem nauczycieli *aspekt praktyczny nauczania przedsiębiorczości powinien być bardziej zaakcentowany na poziomie podstawy programowej.*

My na przykład taki prosty projekt robimy z młodzieżą, to właściwie młodzież. Kiermasz podręczników. Ale muszą zrobić wszystko, od ustalania ceny, liczenia marży, sprzedaży, czy się to opłaci, czy nie, komu, gdzie, kiedy. I to po prostu robi tylko młodzież, specjalną aplikację do tego napisali.

[FGI, nauczyciele]

Jednym z problemów, który odbija się na nauczaniu przedsiębiorczości jest zbyt duża liczba godzin lekcyjnych w szkołach. Zdaniem nauczycieli dotyczy to w szczególności uczniów szkół średnich, którzy spędzają w szkole zbyt dużo czasu, a dodatkowo niemal ze wszystkich przedmiotów muszą odrabiać zadania w domu. Odbija się to m.in. na takich zajęciach jak *przedsiębiorczość, która nie jest traktowana jako ważny przedmiot*, tym bardziej, że nie jest przedmiotem maturalnym.

Przedsiębiorczość w szkole średniej traktowana jest jako coś mało ważnego, bo nie pisze się z niej matury.

[FGI, nauczyciele]

Przedsiębiorczość w szkole średniej traktowana [jest] jako coś mało ważnego, bo nie ma [jej] na maturze. Rzadko wprowadzana we wcześniejszych etapach. Brak interakcji międzyprzedmiotowej.

[FGI, nauczyciele]

Kolejny problem stanowi podejście uczniów do przedsiębiorczości, zarówno jako przedmiotu w szkole, jak i postawy życiowej. Według nauczycieli uczniowie traktują lekcje przedsiębiorczości jako zajęcia nieciekawe i niepotrzebne. Spowodowane jest to zarówno brakiem matury z tego przedmiotu, ale także faktem małej liczby godzin zaplanowanej w podstawie programowej. Ponadto (co potwierdzają badania wśród uczniów) nauczyciele są zdania, że dzieci i młodzież nie traktują przedsiębiorczości jako zajęć przydatnych w dorosłym życiu, uczących podejmowania decyzji czy kreatywnego myślenia.

Nauczyciele zwrócili również uwagę na fakt, że nauczanie przedsiębiorczości nie powinno odbywać się wyłącznie na lekcjach *Wiedzy o społeczeństwie* lub *Podstaw przedsiębiorczości*, ale nauczanie to może być obecne na każdym przedmiocie. Zdaniem nauczycieli praca w grupach to forma zajęć, która może aktywizować cechy przedsiębiorcze u dzieci.

Kompetencje przedsiębiorcze, ekonomiczne to jest jedna z podstaw, które w ogóle powinniśmy uczyć, a w zasadzie jest to wrzucone w jeden przedmiot, który jest przez jeden rok w liceum. Przez dwa lata po jednej godzinie.

[FGI, nauczyciele]

Na WOS-ie tego nie ma prawie wcale, to znaczy na WOS-ie są pojedyncze tematy. Ja robię więcej, bo uważam, że trzeba więcej, ale jakby jak ktoś robi tematycznie, to jest jeden temat w podstawówce w WOS-ie, w podręczniku, budżet domowy i ochrona praw konsumenta, tyle.

[FGI, nauczyciele]

Za mało, po macoszemu zdecydowanie. To jest przedmiot, który jest traktowany w tym momencie, jak taki michałek, czyli takie dodatkowe coś, doklejone.

[FGI, nauczyciele]

Ponieważ ograniczono bardzo ilość godzin doradcy zawodowego przynajmniej u nas w szkole. W tym momencie mamy tylko 3 godziny i w związku z tym bardzo dużo tematów po prostu musi realizować właśnie wychowawca. Ale wychowawca wcale nie musi być do tego przygotowany.

[FGI, nauczyciele]

Prowadzę zajęcia z biznesplanu i naprawę biznesplan jest czymś bardzo ważnym, żeby to zrobić i na to jest godzina czasu – nie ma szans w godzinę czasu omówić biznesplan.

[FGI, nauczyciele]

Nie ma tych narzędzi do prowadzenia warsztatu. Bo czasem nauczyciel musiałby to zrobić, ale brak mu takiego wsparcia do prowadzenia tych warsztatów.

[FGI, nauczyciele]

Jeżeli chodzi o dodatkowe inicjatywy, które organizują nauczyciele, aby kształtować w uczniach postawy przedsiębiorcze, to głównie kiermasze i festyny. Dodatkowe projekty lub zadania dla uczniów nie cieszą się dużym zainteresowaniem dzieci i młodzieży, jednakże, gdyby pojawiło się takie zainteresowanie to nauczyciele chcieliby się podjąć ich prowadzenia. Należy jednak mieć na uwadze, że istotny jest czynnik finansowy – dodatkowe wynagrodzenie byłoby dla nich istotną zachętą do podjęcia się dodatkowych lekcji, zajęć czy projektów z obszaru przedsiębiorczości dla uczniów.

Ja myślę, że ta zachęta finansowa jest ważna, ale to też byłaby taka przestrzeń właśnie do realizowania tych projektów, warsztatów, więc ja bym była czymś takim zainteresowana. To byłby taki czas poza lekcjami, że na lekcji możemy się bardziej skupić na teorii, a na przykład na takich zajęciach bardziej praktycznych.

[FGI, nauczyciele]

Słabe strony lekcji przedsiębiorczości według nauczycieli:

- mała liczba godzin
- zbyt teoretyczne podejście
- obszerny materiał do zrealizowania
- brak zajęć warsztatowych
- brak odpowiedniego przygotowania
- brak współpracy z doradcą zawodowym
- podręcznik napisany trudnym językiem
- brak materiałów dydaktycznych i metodycznych dla nauczycieli
- brak współpracy z przedsiębiorcami
- małe zainteresowanie uczniów tematyką przedsiębiorczości

Zdaniem przedstawicieli Instytucji Otoczenia Biznesu (IOB) szkoły w Polsce potrzebują wprowadzenia licznych zmian w funkcjonowaniu. **Głównym problemem jest sposób nauczania oparty o przekazywanie teorii, a nie kształcenie umiejętności praktycznych.** Problem ten dostrzegają niemal wszystkie grupy uczestników badania, sugerując zaangażowanie przedsiębiorców w proces kształcenia dzieci i młodzieży. Dodatkowo zdaniem IOB **nauczyciele nie dostosowują sposobu nauczania do współczesnej szkoły i nie korzystają z nowoczesnych form przekazywania wiedzy np. popularnych za granicą gier.**

Uczeń się trochę zmienił, uczeń się zmienił pod względem charakterologicznym, on ma inne potrzeby niż były te potrzeby, nie wiem, 30 lat temu i szkoła, ponieważ jest taka skostniała i niezmienna od dziesiątek lat, nie wychodzi naprzeciw temu młodemu człowiekowi, program nauczania jak sama pani wie jak jest skonstruowany, od lat się nic nie zmienia, zauważyłam, że bardzo często uczniowie potrzebują przekazania wiedzy w inny sposób niż sztamowy.

[IDI, IOB]

Współcześni uczniowie nie odnajdują się w takim systemie i odbierają lekcje, w których uczestniczą, jako nudne i nieprzydatne. Nauczanie oparte na przekazywaniu wiedzy teoretycznej, którą uczniowie muszą zapamiętać, ogranicza ich kreatywne myślenie i wychodzenie poza schematy, czyli jedno z najważniejszych cech osób przedsiębiorczych. Zdaniem respondentów polska szkoła bardzo dobrze kształtuje tzw. umiejętności twarde (np. języki obce), jednak nie kształtuje tzw. umiejętności miękkich.

Nauczyciel bardzo często mówi czego masz się nauczyć, a przedsiębiorczość bardzo często to odwraca, to młody człowiek poszukuje tego, czego chce, ma się nauczyć właśnie np. na rynek pracy i to rozwija.

[IDI, IOB]

Obecnie szkoły ograniczają się do kształcenia przedsiębiorczości w ramach lekcji *Wiedzy o społeczeństwie* i *Podstaw przedsiębiorczości*, podczas gdy specyfika tego obszaru wymusza, by wprowadzać przedsiębiorczość w ramach wszystkich przedmiotów szkolnych. Można w tym celu wykorzystywać metody pracy projektowej i pracy w grupie⁴⁹.

Przygotowanie nauczycieli

Jednym z elementów, który poddano analizie w ramach realizacji badania było zagadnienie stopnia przygotowania nauczycieli do kształcenia przedsiębiorczości. Oprócz wykształcenia, ważne jest uczestnictwo w dodatkowych szkoleniach i kursach doskonalących. Wydają się one szczególnie ważne w przypadku nauczycieli przedmiotów innych niż *Podstawy przedsiębiorczości*, aby mieli świadomość potrzeb i umiejętność rozwijania kompetencji przedsiębiorczych uczniów w ramach różnych przedmiotów, lekcji wychowawczych i innych zajęć w szkole⁵⁰.

Nauczyciele prowadzący przedmiot *Wiedza o społeczeństwie* w liceach i technikach najczęściej charakteryzują się wykształceniem obejmującym ukończone studia podyplomowe z zakresu przedsiębiorczości (około 77%). Nauczyciele z wykształceniem wyższym z zakresu przedsiębiorczości (posiadający dyplom ukończenia studiów licencjackich lub magisterskich na kierunku Przedsiębiorczość) największy odsetek stanowią w liceach (26,1%), najniższy natomiast w szkołach podstawowych (4,5%). Dydaktycy prowadzący przedmiot *Wiedza o społeczeństwie* w szkołach podstawowych w 70,4% przypadków charakteryzują się wykształceniem innym niż ukończone studia wyższe lub podyplomowe z zakresu przedsiębiorczości – najczęściej posiadają oni wykształcenie z zakresu historii i wiedzy o społeczeństwie.

⁴⁹ Szkoły mogą skorzystać z gier opracowanych przez Małopolski Instytut Kultury w Krakowie: *Chłopska Szkoła Biznesu* oraz *Oil City*.

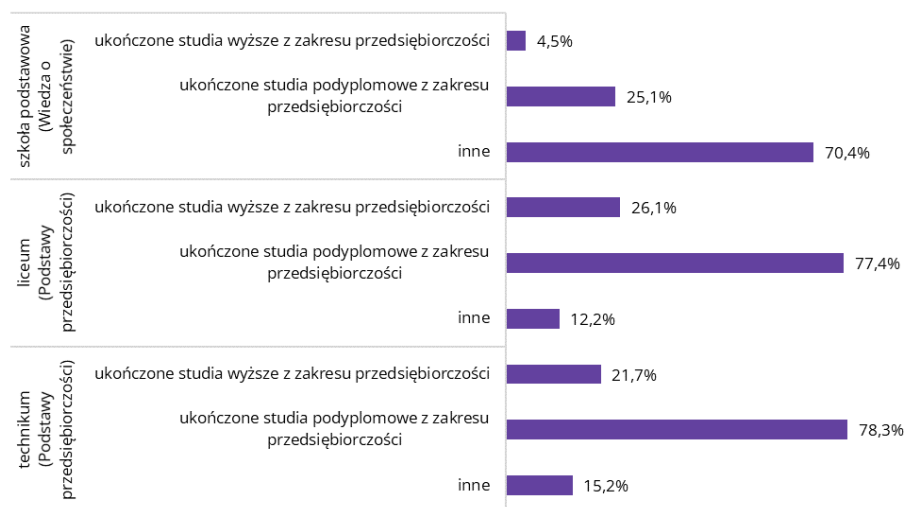
Chłopska Szkoła Biznesu to planszowa gra ekonomiczna dedykowana dla dzieci w wieku 12+. Gra jest prostą symulacją mechanizmów wolnego rynku. W jej trakcie można obserwować takie zjawiska jak podaż, popyt, spółka handlowa, cena, koszty produkcji, negocjacje handlowe i wiele innych. Nawiązuje ona do działalności produkcyjnej i handlowej rzemieślników z tkackiego ośrodka andrychowskiego w XVIII wieku. W grze może uczestniczyć do 30 osób, a czas jej trwania nie przekracza 45 minut dlatego może stanowić dobrą alternatywę dla tradycyjnych lekcji w szkole (więcej informacji na stronie internetowej projektu: <http://csb.mik.krakow.pl/>).

Oil City to planszowa ekonomiczna gra symulacyjna o początkach przemysłu naftowego w Galicji. Gracze wcielają się w postaci autentycznych dziewiętnastowiecznych przedsiębiorców. Historyczna fabuła gry nawiązuje do działań, które podejmowali galicyjscy pionierzy przemysłu naftowego. Gra skierowana jest do graczy w wieku 13+, a liczba uczestników może wynosić od 9 do 30 osób (więcej informacji na stronie internetowej projektu <https://oilcity.mik.krakow.pl/>).

⁵⁰ *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2019.

Wykres 10.

Wykształcenie nauczyciela/nauczycieli prowadzących przedmiot *Wiedza o społeczeństwie* lub *Podstawy przedsiębiorczości* (typ szkoły)

Źródło: badanie CAWI

Nauczyciele uczący *Podstaw przedsiębiorczości* to w większości osoby, które ukończyły studia podyplomowe w tym zakresie. Trudno jednoznacznie określić, czy ukończenie studiów podyplomowych z przedsiębiorczości jest wystarczające do prowadzenia lekcji w szkołach, ponieważ zdania nauczycieli były w tej kwestii podzielone. Dla niektórych uczestników badania jest to wystarczające do prowadzenia lekcji przedsiębiorczości z uczniami w zakresie, jaki przewiduje podstawa programowa, natomiast dla pozostałej grupy, studia podyplomowe to za mało. Ich zdaniem takie studia nie dają wystarczających kwalifikacji do nauczania tego przedmiotu, a ponadto pogłębia to problem traktowania przedsiębiorczości jako przedmiotu mniej ważnego. Niektórzy nauczyciele uważają, że studia podyplomowe z przedsiębiorczości ukończone przez nauczyciela, który uczy innego przedmiotu, przyczyniają się do tego, że prowadzący lekcje mają ograniczoną wiedzę w tym obszarze, zajęcia prowadzone są stricte w oparciu o podręcznik i nie wprowadza się do programu lekcji żadnych dodatkowych elementów.

Bardzo często nauczyciele uczący przedsiębiorczości – przepraszam, że to powiem – to są osoby, które zrobiły sobie podyplomówkę, która im nic nie dała i nie mają pojęcia o ekonomii, o funkcjonowaniu rynku, o tym co to jest działalność gospodarcza, co to jest przedsiębiorca.

[FGI, nauczyciele]

Uważam, że mam pełne kompetencje, bo mam skończone studia ekonomiczne i dodatkowo mam jeszcze również podyplomowe studia przedsiębiorczości, bo niestety po studiach ekonomicznych bez tego papierka przedsiębiorczości nie można było uczyć. Prowadziłam też własną działalność

gospodarczą, więc rzeczywiście wiem, jak to działa. Ale studia przede wszystkim i praktyki z tym związane dały najwięcej do tego przedmiotu, ponieważ to jest ta pełna baza wiedzy.

[FGI, nauczyciele]

Ja z wykształcenia jestem historykiem, skończyłam historię z elementami wiedzy społeczeństwie. Ja nie uczę przedsiębiorczości, tylko uczę WOS-u i na WOS-e są te elementy przedsiębiorczości.

[FGI, nauczyciele]

Ja z wykształcenia jestem politologiem, także mam pełne kwalifikacje do nauczania WOS-u. Ale na studiach jak miałam ekonomię też i także do przedsiębiorczości to też pokrywa się.

[FGI, nauczyciele]

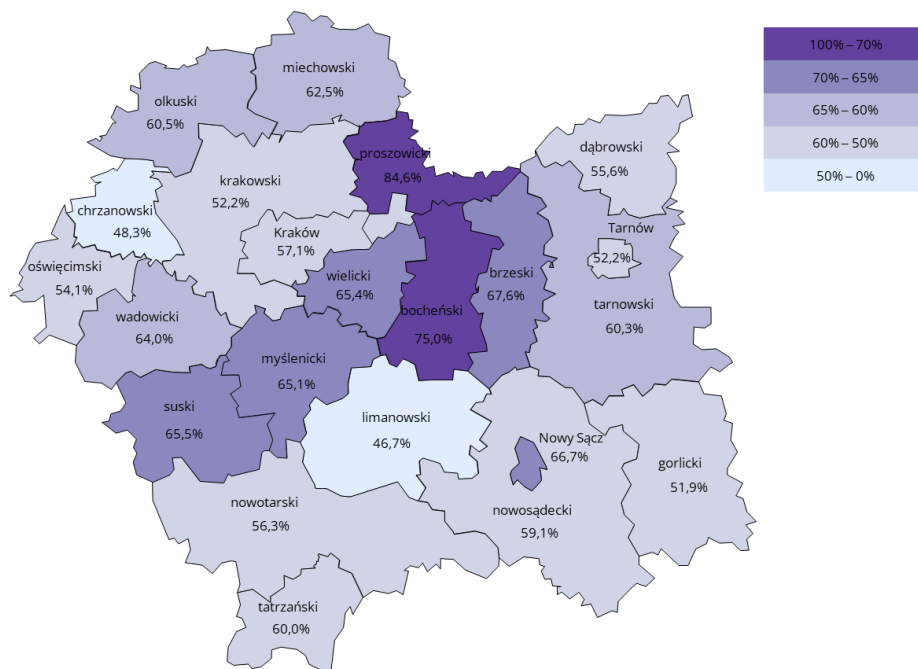
Warto podkreślić, że nauczyciele, którzy przyznali, że nie mają wystarczających kompetencji do prowadzenia lekcji przedsiębiorczości w ramach tego przedmiotu lub w ramach lekcji wychowawczych, chcieliby uczestniczyć w szkoleniach podnoszących ich kwalifikacje. Zwracali również uwagę na praktyczny wymiar tych szkoleń, aby mogli uzupełnić treści teoretyczne przekazywane uczniom o rozwiązania praktyczne. Z przeprowadzonych badań wśród nauczycieli wynika także, że nie otrzymują wystarczających materiałów do prowadzenia lekcji przedsiębiorczości i zmuszeni są do samodzielnego ich pozyskania. Kilko uczestników badania korzysta ze scenariuszy udostępnianych przez Uniwersytet Dzieci. Nauczyciele we własnym zakresie opracowują sposoby prowadzenia lekcji oraz metody.

Oprócz posiadanych kwalifikacji zawodowych i wykształcenia w kontekście nauczania przedsiębiorczości i kształtowania postaw przedsiębiorczych szczególnie wśród najmłodszych dzieci istotne jest, aby nauczyciel był osobą pomysłową i kreatywną. Edukacja wczesnoszkolna wymaga poszukiwania nietuzinkowych metod nauczania dostosowanych do wieku i predyspozycji dzieci. Dla dzieci w młodszym wieku, nauczyciel niejednokrotnie jest autorytetem, dlatego powinien pobudzać uczniów do myślenia, poszerzania swoich umiejętności i realizowania pasji.

Potrzeba objęcia wsparciem nauczycieli w celu podniesienia ich kompetencji w zakresie nauczania przedsiębiorczości i wykorzystywania nowoczesnych metod nauczania w tym zakresie najczęściej zauważana jest w powiatach proszowickim (84,6%), bocheńskim (75%), a także suskim (65,5%), wielickim (65,4%) oraz myślenickim (65,1%) (opinia przedstawicieli szkół). Potrzeba ta najrzadziej dostrzegana jest w powiecie chrzanowskim (48,3%) oraz limanowskim (46,7%).

Mapa 8.

Czy widzi Pan/Pani potrzebę objęcia wsparciem nauczycieli w celu podniesienia ich kompetencji w zakresie nauczania przedsiębiorczości i wykorzystywania nowoczesnych metod nauczania w tym zakresie? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)

Źródło: badanie CAWI

Wsparcie nauczycieli w celu podniesienia ich kompetencji w zakresie nauczania przedsiębiorczości i wykorzystywania nowoczesnych metod nauczania zdaniem respondentów reprezentujących szkoły podstawowe powinno się odbywać przede wszystkim poprzez finansowanie szkoleń dla nauczycieli z zakresu przedsiębiorczości (65,1%) oraz motywację finansową (57,6%). Wśród liceów najczęściej wymienianym wsparciem jest nawiązanie przez szkołę współpracy z przedsiębiorstwami (73,4%), finansowanie szkoleń (67,2%) oraz umożliwienie wykorzystania platform zajmujących się prowadzeniem wirtualnej firmy (64,1%). Pośród techników najczęściej wymienianym rodzajem wsparcia było finansowanie szkoleń dla nauczycieli, które wskazało 76,8% respondentów.

Tabela 9.

Jakiego zakresu wsparcie powinno dotyczyć nauczycieli przedsiębiorczości? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
finansowanie studiów podyplomowych z zakresu przedsiębiorczości dla nauczycieli	46,8%	10,9%	19,6%
finansowanie szkoleń dla nauczycieli przedmiotu <i>Przedsiębiorczość/ Podstawy przedsiębiorczości</i>	65,1%	67,2%	76,8%
nawiązanie przez szkołę współpracy z przedsiębiorstwami/ otoczeniem biznesowym, w jakim działa szkoła	46,4%	73,4%	58,9%
nawiązanie przez szkołę współpracy z uczelniami wyższymi prowadzącymi zajęcia z obszaru przedsiębiorczości	38,3%	62,5%	41,1%
umożliwienie wykorzystania platform zajmujących się prowadzeniem wirtualnej firmy	38,3%	64,1%	58,9%
motywacja finansowa (dodatek motywacyjny/inne)	57,6%	62,5%	60,7%
inne (jakie)?	2,3%	0,0%	0,0%

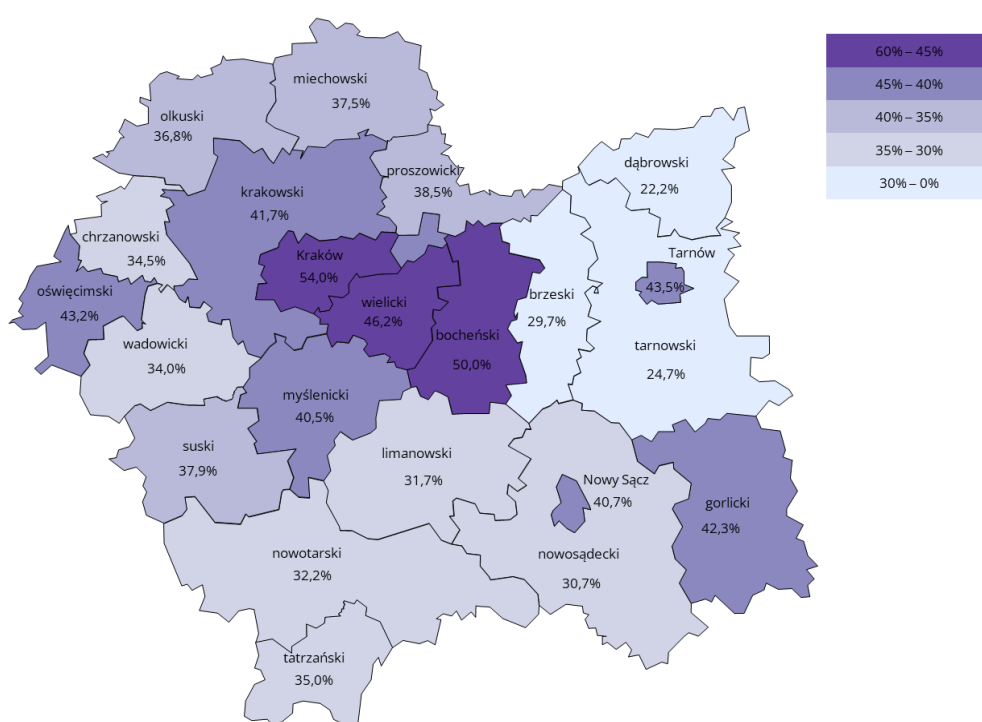
Źródło: badanie CAWI.

Proponowane zmiany w nauczaniu przedsiębiorczości

Opinie dotyczące tego, czy kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno być jednym z priorytetów polskiej polityki edukacyjnej, są dosyć podzielone. **Jedynie w mieście Kraków odsetek badanych uważających przedsiębiorczość za priorytet polityki edukacyjnej wynosi ponad 50%**. Podobnym odsetkiem takich odpowiedzi charakteryzuje się sąsiadujący powiat wielicki (46,2%) oraz powiat bocheński (50%). Badani z powiatów tarnowskiego, brzeskiego oraz dąbrowskiego najrzadziej wskazują na to, iż to właśnie przedsiębiorczość powinna być jednym z takich priorytetów.

Mapa 9.

Czy uważa Pan/Pani, że kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno być jednym z priorytetów polskiej polityki edukacyjnej? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)

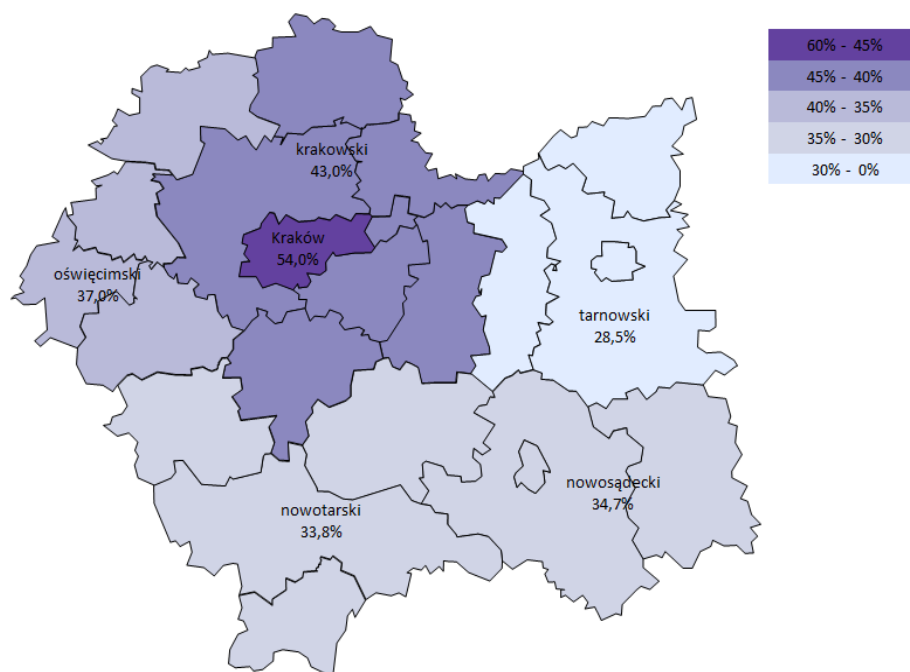

Źródło: badanie CAWI

Najwyższym odsetkiem osób uważających, że kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno być jednym z priorytetów polskiej polityki edukacyjnej cechuje się podregion miasto Kraków (54%) oraz podregion krakowski (43%), najmniejszym zaś podregion tarnowski, gdzie jedynie 28,5% respondentów jest tego zdania.

Mapa 10.

Czy uważa Pan/Pani, że kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno być jednym z priorytetów polityki edukacyjnej?
Odsetek odpowiedzi tak (podregiony)

Źródło: badanie CAWI

Każda szkoła, niezależnie od jej typu, w celu organizacji dodatkowych zajęć z przedsiębiorczości najczęściej potrzebuje wsparcia zewnętrznego polegającego na dostarczeniu m.in. materiałów do prowadzenia zajęć (70% – 74%), wsparcia finansowego (61% – 80%) oraz zaangażowania ze strony uczniów (32% – 55%). Rzadziej szkoła potrzebuje zaangażowania ze strony nauczycieli (15% – 20%) czy dyrekcji.

Tabela 10.

Jakiego wsparcia potrzebuje szkoła, żeby organizować dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości i rozwijania postaw przedsiębiorczych? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
wsparcia zewnętrznego (tematyka, prowadzący, materiały szkoleniowe)	73,3%	69,8%	73,9%
zaangażowania ze strony dyrekcji	2,1%	7,8%	7,6%
zaangażowania ze strony nauczycieli	16,5%	19,0%	15,2%
zaangażowania ze strony uczniów	31,8%	49,1%	55,4%
wsparcia finansowego	79,9%	61,2%	70,7%
inne potrzeby (jakie?)	3,1%	2,6%	2,2%

Źródło: badanie CAWI

Rodzaj najpotrzebniejszego wsparcia w celu organizacji dodatkowych zajęć z zakresu przedsiębiorczości nie zmienia się znacząco w zależności od miejsca, w którym funkcjonuje szkoła. **Szkoły niezmiennie najbardziej potrzebują w tym celu wsparcia finansowego oraz wsparcia zewnętrznego.** Potrzeba większego wsparcia finansowego najbardziej widoczna jest w przypadku szkół z obszarów wiejskich – 80,3%. Szkoły te w największym zakresie oczekują również wsparcia zewnętrznego – 74,9%. Jeżeli chodzi o zaangażowanie ze strony nauczycieli, to na taką potrzebę wskazuje co piąta szkoła funkcjonująca w miastach powyżej 50 tys. mieszkańców.

Tabela 11.

Jakiego wsparcia potrzebuje szkoła, żeby organizować dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości i rozwijania postaw przedsiębiorczych? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła)

	gmina wiejska	gmina miejska do 50 tys. m.	gmina miejsko-wiejska	gmina miejska powyżej 50 tys. m.
wsparcia zewnętrznego	74,9%	66,4%	73,7%	70,4%
zaangażowania ze strony dyrekcji	2,8%	0,93%	3,4%	5,2%
zaangażowania ze strony nauczycieli	16,5%	14,0%	15,4%	20,2%
zaangażowania ze strony uczniów	31,7%	42,1%	35,0%	42,7%
wsparcia finansowego	80,3%	72,9%	78,6%	69,5%
inne potrzeby	1,6%	4,7%	3,4%	4,7%

Źródło: badanie CAWI

Najczęściej wymieniany powód nieorganizowania dodatkowych zajęć z zakresu przedsiębiorczości stanowił deficyt środków finansowych (66,2%) oraz problemy natury logistycznej i organizacyjnej, na które wskazuje 41,1% badanych szkół. Nieco rzadziej jako powód nieorganizowania tych zajęć wskazywano: brak ofert organizacji tego typu zajęć przez instytucje (38,9%) oraz brak zainteresowania tematyką wśród uczniów (32,5%). Najrzadziej wymienianym powodem był brak zainteresowania tematyką przedsiębiorczości wśród nauczycieli oraz dyrekcji szkoły. Wśród innych powodów przedstawiciele szkół wymieniali m.in. brak obowiązku organizowania dodatkowych zajęć oraz funkcjonowanie jako placówka specjalna.

Wykres 11.

Dlaczego szkoła nie organizowała dodatkowych zajęć z zakresu przedsiębiorczości?

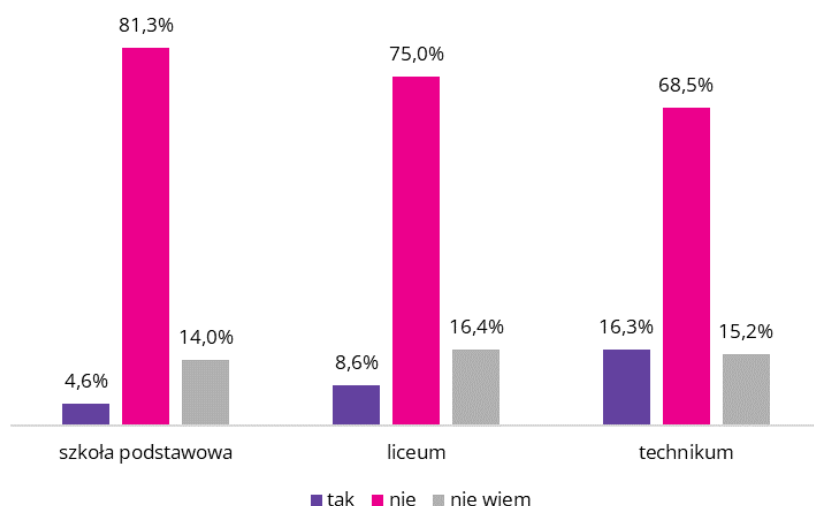

Źródło: badanie CAWI

Reprezentowane w badaniu szkoły w zdecydowanej większości nie podejmują/ nie podejmowały współpracy z innymi szkołami w ramach projektów z zakresu przedsiębiorczości. Jedynie 4,6% szkół podstawowych, 8,6% liceów oraz 16,3% techników zdecydowało się na podjęcie takiej współpracy. W przypadku każdego z typów szkół około 15% badanych nie wie, czy podejmowało taką współpracę.

Wykres 12.

Czy szkoła współpracuje/współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości? (typ szkoły)

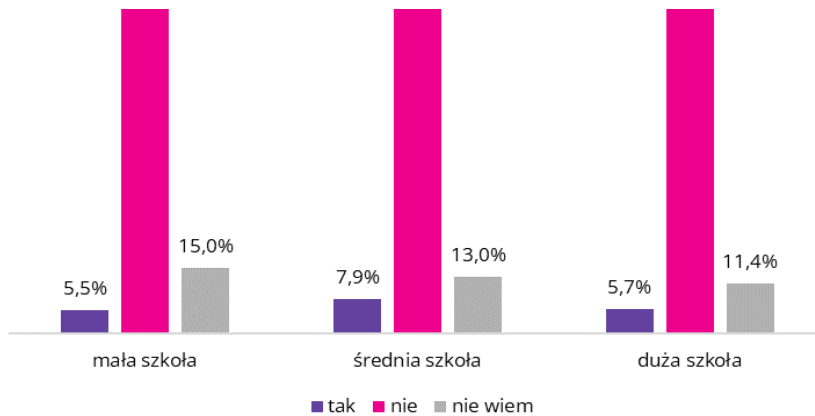

Źródło: badanie CAWI

Wielkość szkoły nie ma wpływu na częstotliwość podejmowania współpracy z innymi szkołami w zakresie realizacji wspólnych projektów w zakresie przedsiębiorczości. W około 80% przypadków odpowiadano, że szkoła nie podejmowała takiej współpracy.

Wykres 13.

Czy szkoła współpracuje/współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości? (wielkość szkoły)

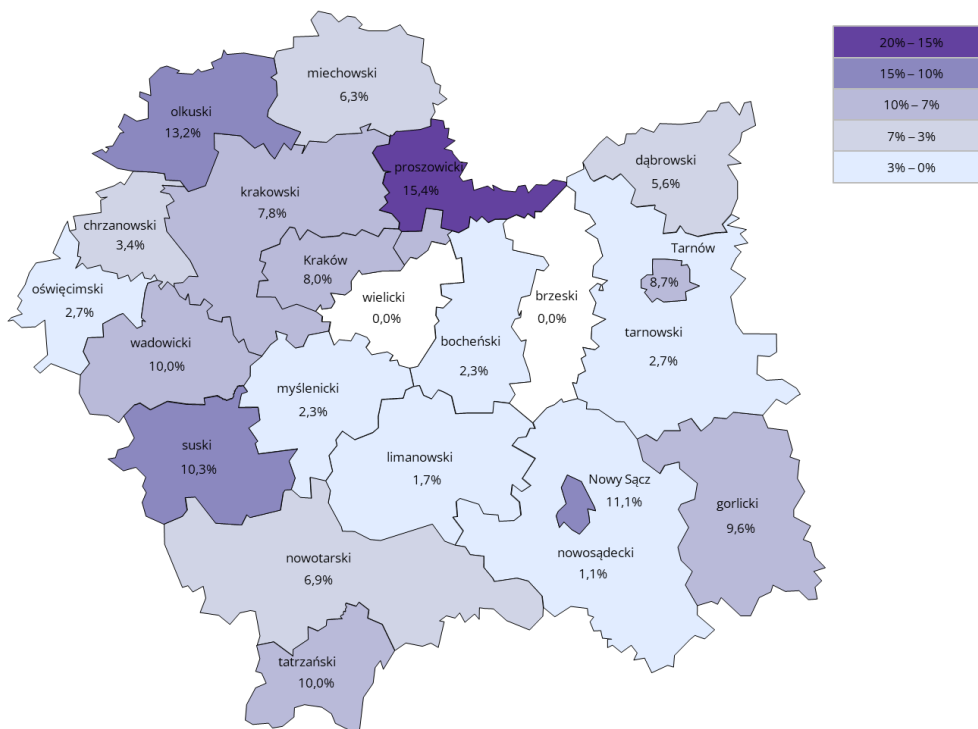

Źródło: badanie CAWI

Najwyższy odsetek szkół współpracujących z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości znajduje się w powiecie proszowickim, gdzie wyniósł on 15,4% oraz powiecie olkuskim (13,2%). Powiatami, w których żadna ze szkół nie podjęła się takiej współpracy są powiaty wielicki oraz brzeski.

Mapa 11.

Czy szkoła współpracuje/współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)

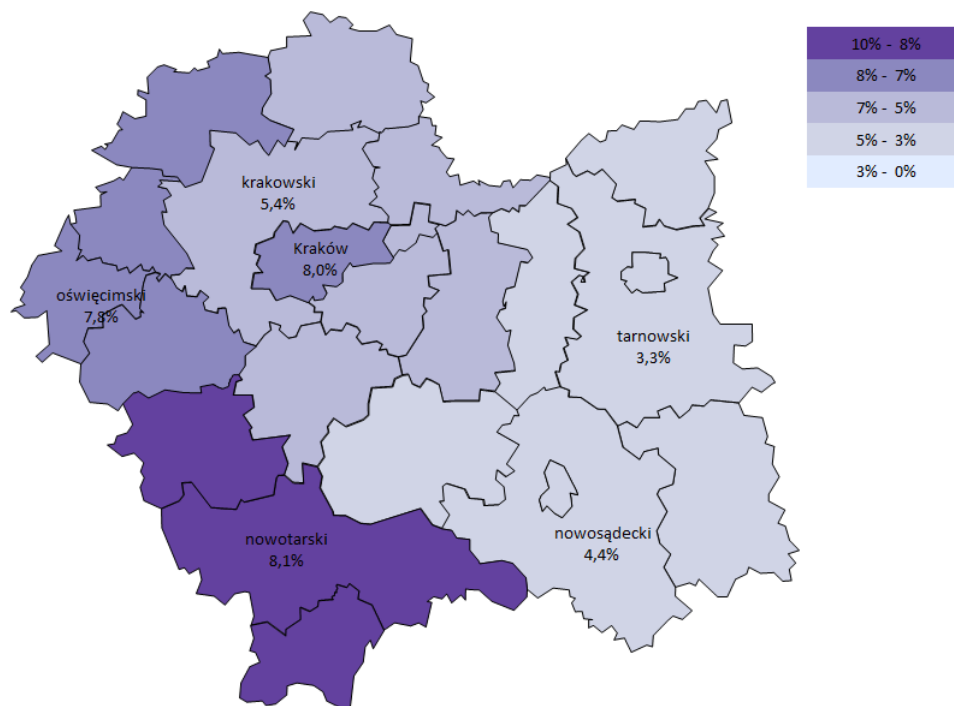
Źródło: badanie CAWI

Najwyższy odsetek szkół współpracujących z innymi szkołami w ramach wyżej wymienionych projektów znajduje się w podregionach południowo-zachodnich województwa małopolskiego:

podregionie nowotarskim (8,1%) oraz oświęcimskim (7,8%), a także w mieście Kraków, w którym wyniósł on 8%. Najniższym odsetkiem takich szkół charakteryzują się podregiony: tarnowski (3,3%) oraz nowosądecki (4,4%).

Mapa 12.

Czy szkoła współpracuje/współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości?
Odsetek odpowiedzi *tak* (podregiony)

Źródło: badanie CAWI

Wśród prezentowanych przez nauczycieli pomysłów na poprawę sytuacji w nauczaniu przedsiębiorczości dominują wskazania na większe zastosowanie zajęć praktycznych (warsztatowych). Zdaniem nauczycieli dzięki zastosowaniu takich metod uczniowie są bardziej zaangażowani i lepiej zapamiętują przekazane treści. Nauczyciele uważają, że uczenie się na pamięć zniechęca uczniów i nie przynosi żadnych efektów, bo uczniowie szybko zapominają, czego się nauczyli. Dodatkowo **chcieliby większej swobody w prowadzeniu lekcji przedsiębiorczości, która dawałaby im możliwość dostosowania scenariusza lekcji do poszczególnych klas, zaangażowania uczniów i ich możliwości.**

Nauczyciele zwracali również uwagę na **potrzebę zaangażowania przedsiębiorców w proces nauczania przedsiębiorczości.** Ich zdaniem pozwoli to z jednej strony na zapoznanie uczniów z praktyką funkcjonowania jakiejś firmy, które może być uzupełnieniem zajęć teoretycznych, a z drugiej może wpłynąć na przyszłe decyzje uczniów dotyczące kierunku ich drogi zawodowej. Na taką potrzebę zwracali również uwagę uczniowie, którzy chcieliby poznać, na czym w praktyce polega wykonywanie danego zawodu, aby móc wybrać swoją ścieżkę edukacyjną i zawodową.

Oprócz wycieczek do przedsiębiorstw nauczyciele proponują także, aby lekcje przedsiębiorczości w szkołach prowadzone były przez praktyków. Umożliwi to przekazanie uczniom wiedzy o tym, jak założyć firmę, z jakimi problemami zmagają się przedsiębiorcy i jak w praktyce prowadzi się

biznes. Dla uczniów, którzy nie są zainteresowani prowadzeniem własnej działalności, spotkanie z przedsiębiorcą może być okazją do zorientowania się, jak wyglądają relacje pracownik–pracodawca. Jeżeli chodzi o pomoce dydaktyczne, których brakuje nauczycielom przedsiębiorczości, to ich zdaniem przydatne byłoby udostępnienie im scenariuszy zajęć warsztatowych, gier ekonomicznych, a także internetowego portalu/ kompendium wiedzy, z którego mogliby korzystać.

Nauczyciele są chętni, tylko trzeba dać im możliwości, czyli dać im bazę tych materiałów, trzeba zachęcić przedsiębiorców, żeby współpracowali ze szkołami, według mnie to jest priorytet w tym momencie.

[FGI, nauczyciele]

Przedsiębiorczość tak dumnie nazwana w szkole po prostu ich kompletnie do tego nie przygotowuje albo może niekompletnie, ale nie przygotowuje ich do tego. Nie znam badań, ale moim zdaniem jest to kwestia po pierwsze osoby, która prowadzi ten przedmiot, bo jest to pewnie osoba, która jest teoretykiem a nie praktykiem, a to powinien być praktyk, który to prowadzi, a po drugie pewnie niewystarczająca ilość godzin.

[IDI, inne instytucje]

Doradcy zawodowi chcieliby być w większym stopniu zaangażowani w proces nauczania przedsiębiorczości. Jednym ze sposobów mogłoby być zwiększenie liczby godzin zajęć z doradcą w szkołach podstawowych i średnich. W trakcie spotkań uczniowie nie pozyskiwaliby wiedzy teoretycznej, tylko skupiali uwagę na aspekcie wyboru dalszej ścieżki edukacyjnej i przyszłego zawodu. W obecnym systemie doradca nie ma możliwości, aby lepiej poznać problemy poszczególnych uczniów. Doradcy zawodowi zdają sobie sprawę, że dodanie zajęć lekcyjnych do obowiązującego napiętego grafiku uczniów byłoby trudne, dlatego proponują, aby skupić się na jakości lekcji przedsiębiorczości. Przede wszystkim należałoby zmienić sposób przekazywania wiedzy i skorzystać z nowoczesnych metod takich jak gry, aplikacje lub konkursy. Zdaniem doradców przydatne w kształceniu przedsiębiorczości byłyby wizyty w przedsiębiorstwach lub odbywanie praktyk przez uczniów.

Na pewno to musi być jakaś lekcja ciekawa, to musi być na pewno nie mini wykład, na pewno nie prezentacja, na pewno nie suche gadanie, nie taka rozmowa sucha, to musi być coś stworzone przez samych młodych albo poprzez realizację w różne jakieś projekty.

[IDI, doradca zawodowy]

Wśród tematów teoretycznych poruszanych na lekcjach przedsiębiorczości powinny się znaleźć zagadnienia: konta bankowe, plusy i minusy bycia przedsiębiorcą, zawody przyszłości i branże

przyszłości. Z doświadczenia doradców zawodowych wynika, że należy położyć większy nacisk na kształtowanie u dzieci i młodzieży takich cech osobowościowych jak: radzenie sobie ze stresem, odporność na porażkę, umiejętność autoprezentacji, pracy w grupie, pewność siebie i cierpliwość. Ćwiczenia ze wskazanych powyżej cech mogłyby być np. tematem lekcji wychowawczych odbywających się w szkole.

Powinny być zajęcia z samej przedsiębiorczości, ale praktycznej, bo teoria nawet na WOS-ie jest podawana. Uczeń powinien wiedzieć z WOS-u już na czym polega działanie przedsiębiorcy, jakie są spółki, skąd wziąć pieniądze, co to jest kredyt i tak dalej. To powinno być już na lekcji WOS-u.

[IDI, doradca zawodowy]

Lekcje przedsiębiorczości powinny być realizowane od początku szkoły średniej. Zdaniem przedstawiciela IOB realizacja lekcji przedsiębiorczości w ostatniej klasie spotyka się z mniejszym zainteresowaniem uczniów, ponieważ skupiają się oni na przygotowaniu do egzaminów końcowych. Ponadto uczniowie mieliby więcej czasu na podjęcie decyzji na temat dalszej edukacji lub pracy zawodowej. Wśród propozycji zmian w systemie edukacji pojawił się również pomysł, aby uczniom młodszych klas zaproponować Wprowadzenie do przedsiębiorczości (jako przedmiot w ramach realizowanego programu nauczania), które w prosty sposób wyjaśni dzieciom podstawowe pojęcia, z którymi spotykają się na co dzień. Przedstawiciele IOB także zwracają uwagę na brak u uczniów umiejętności pracy w grupie oraz nieszablonowego myślenia, które może być kształtowane w ramach edukacji w szkole. Obok zajęć dla uczniów, powinno się zorganizować dodatkowe szkolenia z zakresu prowadzenia lekcji przedsiębiorczości dla nauczycieli.

Na pewno powinna tutaj być sieć współpracy przedsiębiorca – uczelnia wyższa i szkoła. Czyli te wszystkie elementy gdzie tam się powinny uzupełniać. Na pewno w formie warsztatowej, na pewno w formie studyjnej – wyjść poza szkołę.

[IDI, IOB]

Modelowe lekcje przedsiębiorczości to według przedstawicieli IOB zajęcia oparte o współpracę z przedsiębiorcami i uczelniami. Dominującą formą prowadzenia lekcji powinny być zajęcia warsztatowe w szkole lub studyjne poza szkołą. Jeśli chodzi o osobę prowadzącą lekcje przedsiębiorczości, to najlepszym rozwiązaniem według IOB byłoby, aby lekcje prowadził praktyk z doświadczeniem. Uczniowie, aby otrzymać ocenę z przedmiotu, nie powinni być odpytywani z definicji, ale powinni realizować projekty w mniejszych grupach.

Cenne jest takie jakby odmitologizowanie przedsiębiorczości. Że przedsiębiorczość nie jest tylko o pieniądzech, przedsiębiorczość jest rozmową, albo inaczej myśleniem o sobie, o swoich kompetencjach, umiejętnościach, umiejętnościach określenia swoich braków, umiejętnościach

określenia swoich dobrych stron, a co za tym idzie znalezienia ścieżki w jaki sposób to mogą albo wykorzystać albo gdzie mogą się udać, żeby podnieść swoje kompetencje zawodowe.

[IDI, IOB]

Zajęcia z przedsiębiorczości mogłyby się również odbywać w formule *dual learning*, czyli część lekcji mogłaby odbywać się w szkole, a część na zasadzie wyjść studyjnych odbywałaby się w przedsiębiorstwach lub IOB. Tematyka poruszana w trakcie lekcji przedsiębiorczości powinna koncentrować się na wyjaśnieniu uczniom, czym jest przedsiębiorczość, w jaki sposób wykorzystywać swoje umiejętności, jakie kompetencje są oczekiwane przez pracodawców, w jaki sposób można rozwijać swoje kompetencje. Zdaniem ekspertów należy przygotować konkretne materiały dla nauczycieli przedsiębiorczości, określające, w jaki sposób powinni realizować przedmiot. Materiały szkoleniowe mogłyby również być skierowane do nauczycieli innych przedmiotów, aby kształtowanie postaw przedsiębiorczych odbywało się w trakcie wszystkich realizowanych przedmiotów szkolnych.

Zmiany proponowane przez uczniów:

- o zastąpienie wiedzy teoretycznej praktyką
- o organizowanie spotkań z przedsiębiorcami
- o organizowanie wizyt w przedsiębiorstwach
- o wprowadzenie zajęć w formie warsztatowej
- o zajęcia powinny być prowadzone możliwie najpóźniej najlepiej od 8 klasy
- o zajęcia powinny być prowadzone przez nauczyciela specjalizującego się w obszarze przedsiębiorczości
- o zajęcia powinny być prowadzone w taki sposób, aby zainteresować uczniów tematyką przedsiębiorczości
- o lekcje powinny budować świadomość finansową oraz rozumienie świata
- o wykorzystanie gier edukacyjnych, debat
- o zaznajomienie uczniów z lokalnym rynkiem pracy
- o lekcje mogą być obowiązkowe, ale nie powinny podlegać ocenie

Rola podmiotów zewnętrznych w kształtowaniu przedsiębiorczości wśród dzieci i młodzieży

- o większość małopolskich szkół podstawowych (65%) nie współpracuje z organizacjami zewnętrznymi w zakresie edukacji przedsiębiorczości, ale wykazuje zainteresowanie podjęciem takiej współpracy
- o instytucje, które mogłyby się zaangażować w nauczanie przedsiębiorczości to przede wszystkim przedsiębiorcy, izby gospodarcze, klastry, stowarzyszenia, fundacje, lokalne samorządy
- o liczba godzin przewidziana na pracę doradcy zawodowego z uczniami jest niewystarczająca
- o zdaniem doradców problemem jest zbyt małe wsparcie rodziców w procesie wyboru ścieżki zawodowej ich dzieci

Na istotną rolę, jaką pełnią IOB w kształtowaniu przedsiębiorczości, zwraca się uwagę w Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”. Zdaniem jej autorów, bez ich wsparcia rozwój innowacyjności i przedsiębiorczości w regionie byłby utrudniony⁵¹. Rolę IOB w systemie nauczania przedsiębiorczości można określić jako pomocniczą. Z jednej strony zajmują się organizowaniem dodatkowych zajęć z przedsiębiorczości, a z drugiej wspieraniem szkół poprzez budowanie kompetencji u nauczycieli przedsiębiorczości, pokazywanie dobrych praktyk w zakresie scenariuszy lekcji i stosowanych metod nauczania. IOB jest instytucją, która do nauczania przedsiębiorczości włącza aspekt praktyczny. Przygotowują w tym celu szkolenia i warsztaty dostosowane do wieku odbiorców, na których część teoretyczna jest tylko tłem służącym uporządkowaniu najważniejszych pojęć. Głównym zadaniem prowadzonych zajęć jest pobudzenie kreatywności uczniów oraz wyjaśnienie im, na czym polega przedsiębiorczość. Oprócz zajęć skierowanych do dzieci i młodzieży IOB (np. inkubatory przedsiębiorczości) zajmują się wsparciem osób, które planują założenie firmy.

Inkubatory przedsiębiorczości docelowo wspierają właśnie tego typu pomysły na swoją działalność, na swój biznes, na przetestowanie jakiejś działalności w obszarze biznesowym, i wtedy dochodzi

⁵¹ Strategia Rozwoju Województwa *Małopolska 2030*, Kraków 2021.

ta druga część, czyli właśnie pomoc takiemu młodemu człowiekowi, nie chce powiedzieć prowadzenie za rękę, ale coś takiego, pokazanie jak to wygląda w praktyce, kwestie wszelkie, z którymi się spotka, na początku ZUS, księgowość, pomoc prawna pewnego rodzaju mentoring.

[IDI, IOB]

Rolą właśnie otoczenia biznesowego jest to, żeby później to wszystko, co młody człowiek dostaje i w szkole, i w rodzinie, pokazać, jak to można już faktycznie wykorzystać, w swojej pracy, w podejściu do tworzenia jakichś nowych rozwiązań, pomysłów, i pokazać konkretne drogi, dać konkretne narzędzia.

[IDI, IOB]

Wśród form promowania przedsiębiorczości wykorzystywanych przez IOB oprócz szkoleń i warsztatów występują spotkania z przedsiębiorcami, czyli praktykami, którzy odnieśli sukces. Jedną z takich inicjatyw była Letnia Akademia Przedsiębiorczości, która stanowiła cykl webinarów – spotkań z przedsiębiorcami w formule online. Innym wydarzeniem organizowanym przez IOB był projekt Mój Pierwszy Biznes – konkurs dla uczniów szkół średnich na napisanie najlepszego biznesplanu⁵². Zdaniem przedstawicieli IOB instytucje, które mogłyby się zaangażować w nauczanie przedsiębiorczości, to przede wszystkim przedsiębiorcy, izby gospodarcze, klastry, stowarzyszenia, fundacje, lokalne samorządy, w tym rady dzielnic.

Obok IOB ważną rolę w kształtowaniu cech przedsiębiorczych pełnią doradcy zawodowi, których rolą jest motywowanie dzieci i młodzieży do odkrywania swoich umiejętności i nakierowania, w jaki sposób mogą je wykorzystać. Doradcy zawodowi przedstawiają uczniom różne możliwości i warianty wyboru drogi edukacyjnej lub zawodowej, pomagają dzieciom/młodzieży lepiej poznać swoje kwalifikacje, predyspozycje i preferencje zawodowe. Poprzedza to diagnoza ucznia pod kątem tego, jakie cechy posiada, jakie są jego mocne i słabsze strony. Doradca wykorzystuje w tym celu różne testy osobowości i ankiety, których wyniki dostarczają informacji o posiadanych kompetencjach do wykonywania poszczególnych zawodów. Spotkania z taką osobą są niejednokrotnie jedyną okazją dla uczniów do rozmowy na temat swoich predyspozycji, zdolności oraz planów rozwoju i dalszej drogi kształcenia.

To jest decyzja dziecka, ja mogę tylko wskazać drogę, ja nie mogę dziecku powiedzieć, że na przykład to czy to masz robić, to dziecko wybiera jaką drogą, jaką ścieżką ma dalej pójść.

[IDI, doradca zawodowy]

⁵²Konkurs odbywał się we wrześniu i październiku 2021 roku. Głównym organizatorem była Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie, we współpracy z Gminą Miejską Kraków i ABSL. Nagroda główna w konkursie wynosiła 5500,00 zł.

Ja mogę mu pomóc i co musi zrobić, na jakie pytania musi sobie odpowiedzieć, aby móc działać dalej w życiu i żeby mu było dobrze. Czyli taki można powiedzieć nawet analiza SWOT samego siebie, żeby zrobić uczeń.

[IDI, doradca zawodowy]

Doradcy sami przyznają, że liczba godzin przewidziana na ich pracę w szkole jest niewystarczająca, aby poznać dane dziecko i pomóc w podjęciu decyzji o dalszej ścieżce rozwoju. Z doświadczenia doradców wynika, że młodzież najczęściej zgłasza się po pomoc dość późno, kończąc edukację, w 8 klasie szkoły podstawowej. Uczniowie stają wtedy przed wyborem szkoły średniej i szukają wsparcia w podjęciu właściwej decyzji. Zdaniem doradców problemem jest zbyt małe wsparcie rodziców w proces wyboru ścieżki zawodowej ich dzieci.

Jak pytam o wybór szkoły średniej to uczniowie mówią, że rodzice mówią: „Rób co chcesz, bo ja to akceptuję”. Ale nie pomagają, więc jeżeli tak naprawdę szkoła nie zachęci, nie pokaże ścieżki rozwoju i jak dochodzi do przedsiębiorczości, jakie są zalety, wady czy wszystkie cechy tych działań, to dzieci nie będą miały wiedzy, same nie zdobędą takiej wiedzy.

[IDI, doradca zawodowy]

[Rolą doradcy jest] *po prostu zastąpić rodziców w kwestii doradzania, czyli dowiedzieć się wszystkiego o tym dziecku, czym się interesuje, jakie ma predyspozycje i doradzić tak, żeby jak najlepiej to pasowało do niego.*

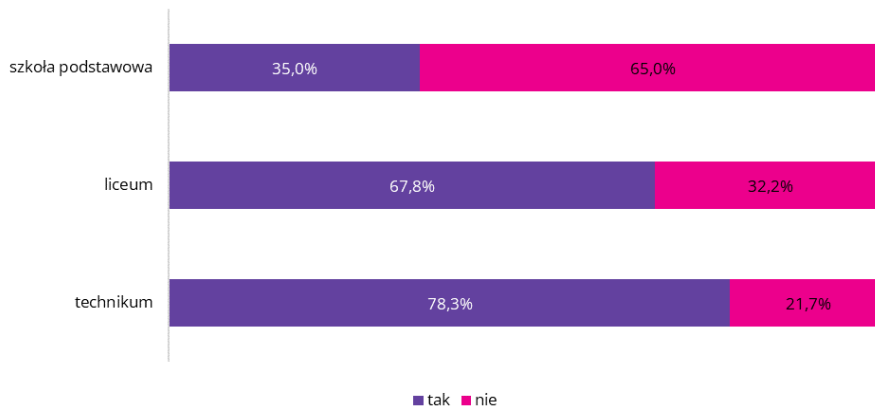
[IDI, doradca zawodowy]

Doradcy zawodowi dostrzegają pozytywne efekty swojej pracy z młodzieżą. Uważają, że uczniowie, którzy mają możliwość odbycia spotkań z doradcami, dużo świadomiej wybierają szkołę średnią, czy to zawodową czy ogólną, a następnie potem studia, a także mają świadomość tego, z czym wiąże się wykonanie konkretnego zawodu, w tym zawodu przedsiębiorca.

Pomimo tego, że instytucje zewnętrzne pełnią istotną rolę w systemie kształcenia przedsiębiorczości, to większość małopolskich szkół podstawowych (65%) nie współpracuje z nimi w zakresie edukacji przedsiębiorczości. Szkoły średnie dużo chętniej korzystają z takiej możliwości, – 67,8% reprezentowanych liceów oraz 78,3% techników deklaruje, że korzysta ze współpracy.

Wykres 14.

Czy Państwa szkoła współpracuje z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości? (typ szkoły)

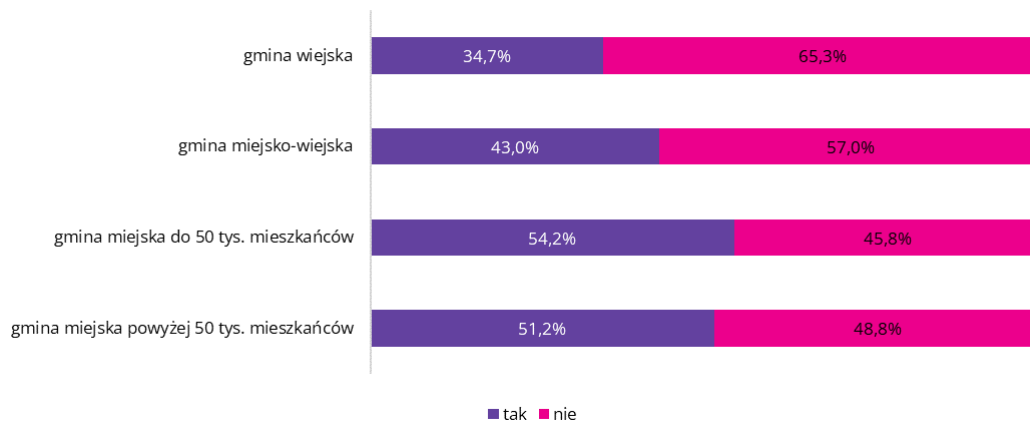
Źródło: badanie CAWI

Poniższy wykres prezentuje zależność miejsca, w którym funkcjonuje szkoła, od tego, czy współpracuje z zewnętrznymi organizacjami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości.

Z danych wynika, że współpracę z zewnętrznymi podmiotami najczęściej podejmują szkoły z gmin miejskich (ponad 50% szkół z takich gmin), w mniejszym stopniu – z gmin miejsko-wiejskich (43%), najmniej – z gmin wiejskich (jedynie 34,7%).

Wykres 15.

Czy Państwa szkoła współpracuje z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła)

Źródło: badanie CAWI

W celu realizowania edukacji z zakresu przedsiębiorczości szkoły współpracują z różnymi zewnętrznymi organizacjami, ekspertami oraz instytucjami otoczenia biznesu. To, z kim szkoły współpracują, zależy od typu szkoły – szkoły podstawowe najczęściej działają wspólnie z samorządem (63,8%), z osobami prowadzącymi własną działalność gospodarczą (63,4%) oraz firmami z otoczenia szkoły (62,5%). Licea uczące starszą młodzież najczęściej współpracują z uczelnią wyższą (74,7%), technika natomiast z osobami prowadzącymi własną działalność

gospodarczą (72,2%). Wśród innych podmiotów, z którymi współpracują szkoły podstawowe i średnie należy wymienić np. stowarzyszenia, fundacje, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, banki, PZU, urzędy pracy oraz Urząd Skarbowy.

Tabela 12.

Z jakimi zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu szkoła współpracuje? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
z ekspertami	11,0%	41,8%	37,5%
z osobami prowadzącymi własną działalność gospodarczą	63,4%	43,0%	72,2%
z firmami z otoczenia szkoły	62,5%	46,8%	70,8%
z uczelnią wyższą	21,7%	74,7%	63,9%
z samorządem	63,8%	50,6%	40,3%
inne (jakie)?	8,1%	17,7%	11,1%

Źródło: badanie CAWI

To, z jakimi zewnętrznymi organizacjami/instytucjami szkoła najczęściej współpracuje, zmienia się w zależności od miejsca, w którym funkcjonuje. Szkoły zlokalizowane w gminach wiejskich najczęściej współpracują z samorządem (64,9%) oraz z osobami prowadzącymi własną działalność gospodarczą (65,5%). Szkoły funkcjonujące w gminach miejsko-wiejskich podejmują współpracę z firmami z otoczenia szkoły (75,7%). W przypadku szkół z gmin miejskich do 50 tys. mieszkańców do współpracy również najczęściej zapraszane są firmy z otoczenia szkoły (60,3%). Sytuacja w gminach powyżej 50 tys. mieszkańców jest zupełnie inna – szkoły najczęściej wskazują na kooperację z uczelniami wyższymi – 60,6%.

Tabela 13.

Z jakimi zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu szkoła współpracuje? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła)

	gmina wiejska	gmina miejsko-wiejska	gmina miejska do 50 tys. m.	gmina miejska powyżej 50 tys. m.
z ekspertami	9,2%	13,9%	31,0%	38,5%
z osobami prowadzącymi własną działalność gospodarczą	65,5%	67,8%	58,6%	49,5%
z firmami z otoczenia szkoły	62,1%	75,7%	60,3%	45,9%
z uczelnią wyższą	23,0%	27,8%	55,2%	60,6%
z samorządem	64,9%	62,6%	56,9%	42,2%
inne	6,9%	7,0%	8,6%	18,3%

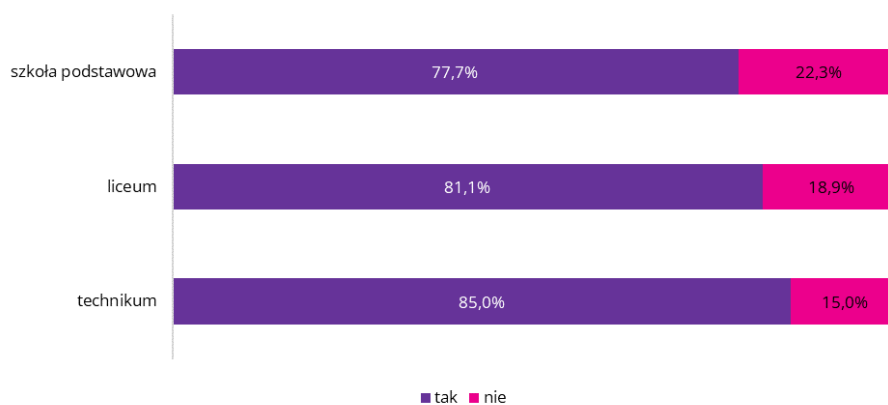
Źródło: badanie CAWI

Z przeprowadzonego badania jakościowego wynika, że nauczyciele, którzy uczestniczyli w wywiadzie grupowym, podejmowali współpracę z różnymi podmiotami zewnętrznymi w celu zorganizowania zajęć z przedsiębiorczości. Ich szkoły organizowały spotkania z przedsiębiorcami lub osobami zatrudnionymi w lokalnych zakładach pracy, którzy opowiadali uczniom o praktyce wykonywanego zawodu. Innym przedsięwzięciem była wizyta absolwentów szkoły, którzy opowiadali młodszym kolegom o swojej ścieżce edukacyjnej i zawodowej. Wśród absolwentów były także osoby, które założyły własną firmę. Wśród instytucji, z którymi podejmowano współpracę, znalazły się także: Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Giełda Papierów Wartościowych, Narodowy Bank Polski oraz Izba Obrachunkowa. Nauczyciele deklarowali, że nawiązują również kontakty ze szkołami wyższymi, m.in. Uniwersytetem Jagiellońskim czy Uniwersytetem Ekonomicznym. Nauczyciele zapytani o to, jakie ich zdaniem instytucje mogłyby włączyć się w nauczanie przedsiębiorczości, wskazywali na potrzebę większego zaangażowania lokalnych urzędów i instytucji państwowych. Podkreślano również rolę lokalnych stowarzyszeń, organizacji, banków oraz inkubatorów przedsiębiorczości. Według nich największy nacisk należałoby jednak położyć na zwiększenie zaangażowania przedsiębiorców w procesie edukacji. Nauczyciele chcieliby, aby władze samorządowe zapraszały do współpracy ze szkołami i młodzieżą firmy, których przedstawiciele opowiedzieliby uczniom, jak wygląda prowadzenie biznesu w praktyce.

Reprezentowane w badaniu szkoły zdecydowanie są zainteresowane przyszłą współpracą z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu czy przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości. Chęć takiej kooperacji wyraziło 77,7% badanych szkół podstawowych, 81,1% liceów oraz 85% techników.

Wykres 16.

Czy Państwa szkoła jest zainteresowana współpracą z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości w przyszłości? (typ szkoły)

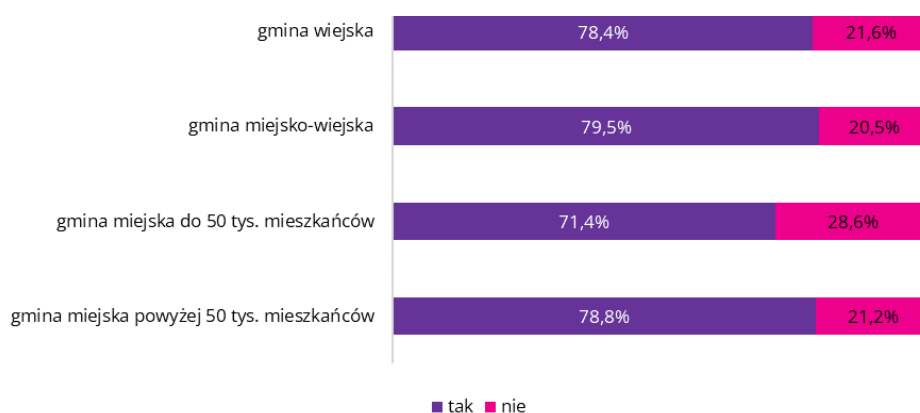

Źródło: badanie CAWI

Z danych wynika, że niezależnie od miejsca, w którym funkcjonuje szkoła wyraża ona zainteresowanie podjęciem współpracy z organizacjami zewnętrznymi – 71% – 80%. Najwyższy odsetek szkół deklaruujących chęć podjęcia kooperacji odnotowano w gminach miejsko-wiejskich (79,5%).

Wykres 17.

Czy Państwa szkoła jest zainteresowana współpracą z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości w przyszłości? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła)

Źródło: badanie CAWI

Respondenci zapytani o to, jakie instytucje powinny angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu przedsiębiorczości oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych i kreatywnych wśród uczniów najczęściej wskazywali instytucje otoczenia biznesu, uczelnie wyższe oraz szkoły. Zdecydowanie rzadziej, niezależnie od typu reprezentowanej szkoły, badani wymieniali poradnie psychologiczno-pedagogiczne, biblioteki oraz domy kultury.

Tabela 14.

Jakie instytucje powinny angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu przedsiębiorczości oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych i kreatywnych wśród uczniów? (typ szkoły)

	szkoła podstawowa	liceum	technikum
instytucje otoczenia biznesu	84,6%	93,9%	94,5%
biblioteki	24,3%	27,3%	23,6%
domy kultury	28,2%	24,2%	20,0%
szkoły	60,7%	48,5%	69,1%
poradnie psychologiczno-pedagogiczne	27,5%	7,6%	14,5%
uczelnie wyższe	57,4%	78,8%	69,1%
samorządy (gmina, powiat)	77,0%	74,2%	81,8%
firmy	76,4%	81,8%	96,4%
inne (jakie?)	3,9%	7,6%	5,5%

Źródło: badanie CAWI

Przedstawiciele szkół z obszarów wiejskich deklarują, że najchętniej podjęliby współpracę z instytucjami otoczenia biznesu (84%) oraz firmami (81,1%). W przypadku szkół z gmin

miejsko-wiejskich najwyższy odsetek odpowiedzi również dotyczył instytucji otoczenia biznesu, jednak na drugim miejscu respondenci wymienili samorząd lokalny (86,1%). W gminach miejskich do 50 tys. mieszkańców i powyżej 50 tys. mieszkańców szkoły najchętniej podjęłyby współpracę z instytucjami otoczenia biznesu (86,4% – 90,8%) oraz firmami (75% – 83,5%).

Tabela 15.

Jakie instytucje powinny angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu przedsiębiorczości oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych i kreatywnych wśród uczniów? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła)

	gmina wiejska	gmina miejsko-wiejska	gmina miejska do 50 tys. m.	gmina miejska powyżej 50 tys. m.
instytucje otoczenia biznesu	84,0%	89,1%	86,4%	90,8%
biblioteki	20,7%	27,7%	27,3%	25,7%
domy kultury	27,8%	29,7%	22,7%	22,9%
szkoły	62,1%	62,4%	63,6%	53,2%
poradnie psychologiczno-pedagogiczne	24,9%	20,8%	20,5%	21,1%
uczelnie wyższe	58,6%	59,4%	63,6%	68,8%
samorządy (gmina, powiat)	77,5%	86,1%	68,2%	71,6%
firmy	81,1%	75,2%	75,0%	83,5%
inne	4,1%	2,0%	6,8%	6,4%

Źródło: badanie CAWI

Zarówno szkoły duże, średnie jak i małe stoją na stanowisku, że, spośród różnych podmiotów, instytucje otoczenia biznesu, firmy oraz samorządy powinny w największym stopniu angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu przedsiębiorczości.

Tabela 16.

Jakie instytucje powinny angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu przedsiębiorczości oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych i kreatywnych wśród uczniów? (wielkość szkoły)

	mała szkoła	średnia szkoła	duża szkoła
instytucje otoczenia biznesu	85,5%	92,7%	90,0%
biblioteki	25,0%	25,7%	15,0%
domy kultury	29,1%	22,0%	10,0%
szkoły	60,8%	62,4%	35,0%
poradnie psychologiczno-pedagogiczne	23,0%	25,7%	5,0%
uczelnie wyższe	58,8%	71,6%	65,0%
samorządy (gmina, powiat)	76,4%	81,7%	65,0%
firmy	78,0%	82,6%	90,0%
inne	4,7%	4,6%	5,0%

Źródło: badanie CAWI

WNIOSKI I REKOMENDACJE

Adresat: samorząd województwa małopolskiego

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Uczniowie w ramach lekcji przedsiębiorczości nie odbywają spotkań z przedsiębiorcami, nie posiadają wiedzy na temat funkcjonowania przedsiębiorstw oraz poszczególnych zawodów.	Umożliwienie zapoznania się uczniów z możliwymi ścieżkami kariery.	<p>Wykorzystanie nowych technologii w nauczaniu przedsiębiorczości np. aplikacja <i>Zaplanuj swoją karierę</i>. Aplikacja mobilna dla uczniów już od klas podstawowych zawierałaby katalog zawodów wraz z opisem zawodu (w tym własne działalności z podziałem na branże).</p> <p>Przy wyborze zawodu aplikacja pokazałaby ścieżkę do osiągnięcia zawodu:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Przedmioty jakie warto kontynuować w szkole, w tym lista szkół (ranking) w województwie małopolskim. 2. Umiejętności miękkie jakie warto nabyć, w tym lista przedmiotów i zajęć dodatkowych oferowanych w województwie małopolskim. 3. Kierunki studiów jakie warto studiować w ramach zawodu, w tym lista uczelni (ranking) w Polsce.

			<p>4. Przykładowe firmy, które zatrudniają osoby w danym zawodzie – lista firm wraz z przeciętnym miesięcznym wynagrodzeniem z uwzględnieniem szczebli kariery, np. junior, mid/regular, senior w branży IT.</p> <p>Aplikacja mogłaby zawierać dodatkowy moduł, podpowiadający jakie zawody można wykonywać w nawiązaniu do zainteresowań uczniów</p>
2	Nauczyciele nie otrzymują dodatkowych materiałów do prowadzenia lekcji przedsiębiorczości.	Założenie i wdrożenie sieci współpracy dla nauczycieli i instytucji wspierających nauczanie przedsiębiorczości w szkołach (uczelnie wyższe, lokalny biznes, IOB).	<p>Stworzenie ogólnodostępnej platformy internetowej z materiałami dla nauczycieli (przy współpracy z uczelnią wyższą, IOB)</p> <p>Stworzenie bazy wiedzy/ kompendium wiedzy o przedsiębiorczości na podstawie materiałów z ŚTPwM</p>
3	W większości badanych szkół w roku szkolnym 2018/2019 nie były prowadzone dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości.	Wspieranie inicjatywności uczniów.	<p>Umożliwienie szkołom skorzystania z gier edukacyjnych stworzonych przez IOB (np. <i>Oil City</i>, <i>Chłopska Szkoła biznesu</i>) lub stworzenie nowej gry dedykowanej małopolskim uczniom.</p> <p>Założenie platformy zrzeszającej szkoły, firmy, IOB oraz uczelnie wyższe służącej wymianie</p>

			doświadczeń/ dobrych praktyk w ramach organizowanych przedsięwzięć z zakresu przedsiębiorczości.
4	Dodatkowe zajęcia przedsiębiorczości częściej odbywały się w szkołach z podregionu miasta Krakowa i podregionie krakowskim. Szkoły z pozostałych podregionów rzadziej organizowały dodatkowe zajęcia.	Stworzenie możliwości uczestnictwa szkół z mniejszych miejscowości w zdalnych spotkaniach w ramach zajęć z przedsiębiorczości.	Organizacja warsztatów dla uczniów z mniejszych gmin przy udziale lokalnych IOB, przedsiębiorców. Stworzenie platformy/domeny/bazy wydarzeń z zakresu przedsiębiorczości w województwie małopolskim.
5	Jedynie w mieście Krakowie odsetek badanych uważających przedsiębiorczość za priorytet polityki edukacyjnej wynosi ponad 50%.	Promocja obszaru przedsiębiorczości w szczególności w mniejszych gminach.	Organizacja konferencji z zakresu przedsiębiorczości, konkursów na najlepsze pomysły na innowacje/biznesy uczniowskie. Dofinansowanie szkoleń dla nauczycieli przedmiotu.
6	W 7 powiatach województwa żadna szkoła nie wzięła udziału w <i>Światowym Tygodniu Przedsiębiorczości</i> w Małopolsce.	Promocja ŚTPwM w mniejszych gminach	Zorganizowanie konkursu dla uczniów i nauczycieli ze szkół, które aktywnie włączą się w ŚTPwM. Sfinansowanie nagród dla szkół np. sprzętu elektronicznego.

			<p>Przekazywanie materiałów edukacyjnych z wydarzenia.</p> <p>Informowanie szkół o wydarzeniu w formie zaproszeń/maili wysyłanych odpowiednio wcześniej.</p>
7	Większość małopolskich szkół podstawowych (65%) nie współpracuje z organizacjami zewnętrznymi w zakresie edukacji przedsiębiorczości, ale wykazuje zainteresowanie podjęciem takiej współpracy.	Wzmocnienie współpracy z instytucjami zewnętrznymi.	<p>Organizacja spotkań w każdym powiecie, w trakcie których możliwa będzie integracja lokalnych podmiotów (szkoły, firmy, IOB, urzędy pracy, podmioty realizujące projekty), które mogłyby się zaangażować w nauczanie przedsiębiorczości.</p> <p>Założenie platformy zrzeszającej szkoły, firmy, instytucje otoczenia biznesu oraz uczelnie wyższe wskazujące na zakres współpracy ze szkołami</p>

Adresat: szkoły podstawowe

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Niedostateczne zrozumienie pojęcia przedsiębiorczości przez uczniów.	Wzmocnienie wiedzy z zakresu przedsiębiorczości i zwiększenie świadomości ekonomicznej najmłodszych uczniów.	Wykorzystanie edukacyjnej misji, jaką prowadzi większość dużych banków: materiałów merytorycznych z zakresu wiedzy ekonomicznej adresowanych do dzieci, nauczycieli i rodziców. Aktywny udział w targach edukacyjnych, dniach przedsiębiorczości.
2	W większości badanych szkół w roku szkolnym 2018/2019 nie były prowadzone dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości. Zaledwie 11% szkół podjęło się organizacji dodatkowych zajęć.	Wspieranie inicjatywności uczniów.	Organizacja imprez szkolnych: festyny, spotkania otwarte dla społeczności lokalnej, w czasie których uczniowie wraz z nauczycielami i rodzicami będą mieli możliwość np. zebrania środków na wybrany przez siebie cel. Organizacja konkursów szkolnych dla uczniów związanych z życiem szkoły, społeczności lokalnej (np. włączenie uczniów w projektowanie przyszłolnego placu zabaw: od plebiscytu pomysłów, poprzez szukanie inwestorów, po festyn otwierający plac zabaw, współdecydowanie o budżecie szkolnym).

3	Większość szkół podstawowych nie podejmuje współpracy z organizacjami zewnętrznymi w ramach nauczania przedsiębiorczości.	Wzmocnienie współpracy z instytucjami zewnętrznymi.	<p>Współpraca z doradcami zawodowymi/ instytucjami publicznymi (m.in. ZUS, urząd skarbowy, urząd pracy, wydział działalności gospodarczej urzędu miasta/gminy, banki, uczelnie wyższe, instytucje otoczenia biznesu: inkubatory przedsiębiorczości).</p> <p>Wycieczki do lokalnych przedsiębiorstw / zakładów pracy – celem wsparcia decyzji edukacyjno-zawodowych młodzieży (działania przedsiębiorcze).</p> <p>Uczestnictwo uczniów (i rodziców) w zajęciach, kursach organizowanych przez uczelnie wyższe, np. Uniwersytet Młodego Odkrywcy (organizator: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Prawa i Ekonomii).</p> <p>Wykorzystanie edukacyjnej misji, jaką prowadzi większość dużych banków: materiałów merytorycznych z zakresu wiedzy ekonomicznej adresowanych do dzieci, nauczycieli i rodziców.</p>
		Wykorzystanie potencjału zawodowego rodziców uczniów (lekcje rodzicielskie).	Organizacja dni kariery/ dni zawodów, w czasie spotkań rodzice przedstawiają swoje zawody, opowiadają o trudnościach oraz możliwościach wynikających z uprawiania zawodu.

Adresat: szkoły średnie

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Niedostateczne zrozumienie pojęcia przedsiębiorczości przez uczniów.	Wzmocnienie z zakresu przedsiębiorczości.	<p>Współpraca z doradcami zawodowymi/ instytucjami publicznymi (m.in. ZUS, urząd skarbowy, urząd pracy, wydział działalności gospodarczej urzędu miasta/gminy, banki, uczelnie wyższe, instytucje otoczenia biznesu: inkubatory przedsiębiorczości).</p> <p>Wycieczki do lokalnych przedsiębiorstw /zakładów pracy – celem wsparcia decyzji edukacyjno-zawodowych młodzieży (działania przedsiębiorcze).</p> <p>Uczestnictwo uczniów (i rodziców) w zajęciach, kursach organizowanych przez uczelnie wyższe, np. Uniwersytet Młodego Odkrywcy (organizator: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, Instytut Prawa i Ekonomii).</p> <p>Wykorzystanie edukacyjnej misji, jaką prowadzi większość dużych banków: materiałów merytorycznych z zakresu wiedzy ekonomicznej adresowanych do dzieci, nauczycieli i rodziców.</p> <p>Współpraca z kancelarią prawną/ wydziałem prawa uczelni wyższej,</p>

			<p>która zapozna uczniów i nauczycieli z prawnymi aspektami przedsiębiorczości i zarządzania swoim budżetem (finansami).</p> <p>Współpraca ze spółdzielniami społecznymi.</p> <p>Aktywny udział w targach edukacyjnych, dniach przedsiębiorczości.</p>
2	Kandydatom do podjęcia zatrudnienia w województwie małopolskim brakuje kompetencji miękkich.	Wzmocnienie i rozbudowanie umiejętności z zakresu komunikacji interpersonalnej.	Warsztaty z pedagogiem/ psychologiem szkolnym/ doradcą zawodowym lub osobą zaproszoną.
		Wspieranie umiejętności autoprezentacji oraz wystąpień publicznych.	Organizacja np. szkolnych/międzyszkolnych spotkań na wzór TedX, w czasie których będą mieli możliwość zaprezentowania swoich pasji.
		Zajęcia z zakresu negocjacji i asertywności.	Warsztaty z pedagogiem/ psychologiem szkolnym/ doradcą zawodowym lub osobą zaproszoną.
		Wzmocnienie i rozbudowanie umiejętności z zakresu kreatywności i innowacyjności.	Włączanie uczniów i nauczycieli w działania m.in. <i>Zwolnieni z teorii</i> , Młody Kraków 2.0, Forum Kreatywności. Współpraca z Politechniką Krakowską, uczelniami wyższymi oraz inkubatorami przedsiębiorczości.
3	W większości badanych szkół w roku szkolnym 2018/2019 nie były prowadzone dodatkowe zajęcia	Wspieranie inicjatywności uczniów.	Organizacja konkursów szkolnych dla uczniów związanych z życiem szkoły, społeczności lokalnej (np. włączenie uczniów w

	z przedsiębiorczości. Organizacji dodatkowych zajęć podjęło się 34% liceów i 33% techników.		projektowanie przyszłolnego placu zabaw: od plebiscytu pomysłów, poprzez szukanie inwestorów, po festyn otwierający plac zabaw, współdecydowanie o budżecie szkolnym).
4	Większość szkół podstawowych nie podejmuje współpracy z organizacjami zewnętrznymi w ramach nauczania przedsiębiorczości.	Wspieranie uczniów w podejmowaniu decyzji zawodowych i umiejętności planowania własnej ścieżki kariery.	Spotkania z przedsiębiorcami z lokalnego rynku pracy (z młodymi przedsiębiorcami, właścicielami start-upów oraz z osobami, które od wielu lat prowadzą firmy). Spotkania z absolwentami szkoły (zawiązanie w szkole stowarzyszenia absolwentów, którzy będą wspierać szkołę po jej ukończeniu).

Adresat: nauczyciele

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Zbyt teoretyczne podejście do nauczania przedsiębiorczości. Nauczyciele rzadko wykorzystują formy warsztatowe w prowadzeniu lekcji.	Zmiana stylu nauczania z podającego na bardziej aktywne formy kształcenia.	<p>Wdrożyć nauczycieli i uczniów do kształcenia wyprzedzającego, skoncentrowanego na aktywności własnej ucznia oraz nauczyciela.</p> <p>Częstsze wykorzystywanie nowych technologii do prowadzenia zajęć z przedsiębiorczości (m.in. gry symulacyjne), rezygnacja z dyktowania notatek, które dominują lekcję. Materiały dydaktyczne w formie elektronicznej można przysyłać uczniom poprzez platformy, z których szkoła korzysta w trakcie edukacji zdalnej).</p> <p>Nauczyciele z Małopolski mogą wykorzystać dostępne gry edukacyjne z zakresu przedsiębiorczości</p> <p>https://www.skef.pl/projekty/projekt-gra-na-start-edukacja-przedsiębiorcza-młodzieży-z-wykorzystaniem-planszowej-gry-edukacyjnej/</p>
		Zastosowania metod aktywizujących w nauczaniu przedsiębiorczości.	<p>Częstsze korzystanie z metod pracy projektowej: zespół uczniów i uczennic może pracować nad problemem przez kilka spotkań.</p> <p>Wykorzystywanie gry planszowych, które mogą być przeznaczone do nauczania przedsiębiorczości</p>

			<p>(z zakresu ekonomii, biznesu czy rozwijające myślenie strategiczne, logiczne).</p> <p>Częstsze zwracanie uwagi uczniów na znaczenie budowania postaw przedsiębiorczych poprzez wskazanie konkretnych zachowań dzieci i młodzieży (m.in. oszczędzanie pieniędzy, wynagrodzenie na drobne prace na rzecz np. sąsiadów, zarządzanie budżetem domowym) oraz podkreślenie przyczyn i skutków swoich zachowań (częstsze korzystanie z tzw. case studies w procesie nauczania).</p> <p>Zapoznavanie uczniów z interaktywnymi programami ekonomicznymi (m.in. program umożliwiający rozliczenie podatku PIT) oraz wprowadzanie/ wzmocnienie zagadnień związanych z posiadaniem własnego konta oszczędnościowego oraz zarządzaniem tymże, kredytami i zobowiązaniami bankowymi, umowami bankowymi oraz zwracanie uwagi na umiejętność czytania umów bankowych/kredytowych.</p>
2	Brak wystarczającego przygotowania nauczycieli do prowadzenia przedmiotu <i>Podstawy przedsiębiorczości</i> .	Samokształcenie nauczycieli.	Rozbudowanie sieci wsparcia dla nauczycieli przedsiębiorczości będącej bazą informacji oraz materiałów tematycznych, kontaktów do firm i instytucji chcących wspierać szkoły, ale również zawierającą informację o aktualnych kursach z zakresu przedsiębiorczości (stacjonarnie i na platformach e-learningowych) (np. kursy na platformie Navoica, w dostępie otwartym, certyfikowane,

			<p>m.in.: <i>Sukces to nie przypadek. Zbuduj swoje kompetencje przedsiębiorcze</i>).</p> <p>Nawiązanie współpracy z uczelnią wyższą w regionie, która w ramach partnerstwa edukacyjnego będzie wspierać nauczycieli w prowadzeniu lekcji oraz umożliwiać uczniom i nauczycielom uczestnictwo w zajęciach oraz wydarzeniach z tego zakresu w siedzibie uczelni.</p> <p>Kursy i szkolenia dla nauczycieli: epale.ec.europa.eu cybernauci.edu.pl</p>
--	--	--	--

Adresat: samorząd lokalny

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Większość szkół nie podejmuje współpracy z organizacjami zewnętrznymi w ramach nauczania przedsiębiorczości.	Wspieranie firm pełniących misję edukacyjną w zakresie przedsiębiorczości.	Wdrożenie programów uprawniających firmy aktywnie wspierające szkoły do specjalnych korzyści (np. preferencyjne warunki najmu lokali pod działalność gospodarczą etc.). Wsparcie w nawiązaniu współpracy z przedsiębiorstwami.
		Wspieranie absolwentów swoich szkół w zakresie działań przedsiębiorczych.	Tworzenie dobrego klimatu dla młodych przedsiębiorców Wspieranie młodych firm w zakresie promocji oraz wdrożenia pomysłu na biznes.
2	Najczęściej wymienianym powodem nieorganizowania dodatkowych zajęć z zakresu przedsiębiorczości był deficyt środków finansowych oraz problemy natury logistycznej i organizacyjnej.	Ścisła współpraca ze szkołami w ramach zajęć oraz imprez związanych z przedsiębiorczością.	Udział pracowników samorządowych w spotkaniach w ramach zajęć z przedsiębiorczości. Wsparcie merytoryczne nauczycieli przedmiotu.
3	Brak wystarczającego przygotowania nauczycieli do prowadzenia przedmiotu <i>Podstawy przedsiębiorczości</i> .	Wspieranie samokształcenia w zakresie przedsiębiorczości.	Zwiększenie funduszy na samokształcenie nauczycieli.

Adresat: IOB

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Większość szkół nie podejmuje współpracy z organizacjami zewnętrznymi w ramach nauczania przedsiębiorczości.	Nawiązanie i utrzymanie współpracy z IOB.	<p>Stworzenie bazy firm zainteresowanych współpracą ze szkołami.</p> <p>Umożliwienie firmom i instytucjom zawiązania partnerstwa ze szkołami (w ramach partnerstwa można współprowadzić badania, klasy patronackie, angażować uczniów do inicjatyw organizowanych przez biznes. W zamian: można zamieścić na stronie firmy/szkoły logo partnerów.</p> <p>Zaangażowanie firm odpowiedzialnych społecznie, które mają w swoją misję wpisana działalność edukacyjną.</p>

 Adresat: doradcy zawodowi

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Potencjał doradców zawodowych nie jest w pełni wykorzystany. Doradcy zawodowi chcieliby być w większym stopniu zaangażowani w proces nauczania przedsiębiorczości.	Współpraca absolwentami i przedsiębiorcami.	Opieka nad Stowarzyszeniem absolwentów szkoły. Wizyty w lokalnych przedsiębiorstwach/ zakładach pracy – celem wsparcia decyzji edukacyjno-zawodowych młodzieży (działania przedsiębiorcze).

Adresat: Ministerstwo Edukacji i Nauki

Lp.	Wniosek z badania	Rekomendacja	Sposób wdrożenia
1	Większość szkół nie podejmuje współpracy z organizacjami zewnętrznymi w ramach nauczania przedsiębiorczości.	Zaangażowanie do zajęć podmiotów związanych z problematyką zajęć.	Wsparcie szkół w nawiązaniu współpracy z instytucjami publicznymi (m.in. ZUS, urząd skarbowy, urząd pracy, wydział działalności gospodarczej urzędu miasta/gminy, banki, uczelnie wyższe, instytucje otoczenia biznesu: inkubatory przedsiębiorczości). Rozwój sieci centrów kształcenie zawodowego.
2	Brak wystarczającego przygotowania nauczycieli do prowadzenia przedmiotu <i>Podstawy przedsiębiorczości</i> .	Wspieranie samokształceniu w zakresie przedsiębiorczości.	Zwiększenie funduszy na samokształcenie nauczycieli. Wzmocnienie przedmiotu <i>Przedsiębiorczość</i> prowadzonego na kierunkach nauczycielskich.
3	Aspekt praktyczny nauczania przedsiębiorczości powinien być bardziej zaakcentowany na poziomie podstawy programowej.	Odejście od tradycyjnego modelu nauczania (teoretycznego) na rzecz kształtowania umiejętności praktycznych.	Edukacja hybrydowa, łącząca zajęcia w klasie szkolnej z zajęciami w firmach.

SPIS TABEL

Tabela 1. Wykaz słabych stron lekcji przedsiębiorczości prowadzonych w szkołach	9
Tabela 2. Plusy i minusy prowadzenia własnej działalności gospodarczej według uczniów	44
Tabela 3. Zajęcia z przedsiębiorczości – kto je przygotował i kto brał udział w realizacji? (typ szkoły)	53
Tabela 4. Zajęcia z przedsiębiorczości – uczniowie których klas uczestniczyli w tych zajęciach? (typ szkoły).....	53
Tabela 5. Jak często odbywały się zajęcia z przedsiębiorczości? (typ szkoły).....	54
Tabela 6. Kto prowadził zajęcia z przedsiębiorczości? (typ szkoły)	54
Tabela 7. Jaki charakter miały prowadzone zajęcia z przedsiębiorczości? (typ szkoły).....	55
Tabela 8. Czy występują, Pana/Pani zdaniem, korzyści z organizacji zajęć z przedsiębiorczości? (typ szkoły).....	58
Tabela 9. Jakiego zakresu wsparcie powinno dotyczyć nauczycieli przedsiębiorczości? (typ szkoły)	77
Tabela 10. Jakiego wsparcia potrzebuje szkoła, żeby organizować dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości i rozwijania postaw przedsiębiorczych? (typ szkoły)	79
Tabela 11. Jakiego wsparcia potrzebuje szkoła, żeby organizować dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości i rozwijania postaw przedsiębiorczych? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła)	80
Tabela 12. Z jakimi zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu szkoła współpracuje? (typ szkoły).....	91
Tabela 13. Z jakimi zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu szkoła współpracuje? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła).....	91
Tabela 14. Jakie instytucje powinny angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu u przedsiębiorczości oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych i kreatywnych wśród uczniów? (typ szkoły)	93
Tabela 15. Jakie instytucje powinny angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu przedsiębiorczości oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych i kreatywnych wśród uczniów? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła).....	94
Tabela 16. Jakie instytucje powinny angażować się w organizację przedsięwzięć i projektów służących promowaniu u przedsiębiorczości oraz rozwijaniu postaw przedsiębiorczych i kreatywnych wśród uczniów? (wielkość szkoły)	95

SPIS MAP

Mapa 1. Liczba szkół, które wzięły udział w badaniu i udział szkół, które wzięły udział w badaniu (responce rate) według powiatów	16
Mapa 2. Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)	50
Mapa 3. Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? Odsetek odpowiedzi tak (podregiony).....	51
Mapa 4. Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu u postaw promujących postawy przedsiębiorcze? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty).....	59
Mapa 5. Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze? Odsetek odpowiedzi tak (podregiony)	60
Mapa 6. Czy Państwa szkoła włączała się kiedykolwiek w inicjatywę "Światowy tydzień przedsiębiorczości"? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)	63
Mapa 7. Czy Państwa szkoła włączała się kiedykolwiek w inicjatywę "Światowy Tydzień Przedsiębiorczości"? Odsetek odpowiedzi tak (podregiony).....	63
Mapa 8. Czy widzi Pan/Pani potrzebę objęcia wsparciem nauczycieli w celu podniesienia ich kompetencji w zakresie nauczania przedsiębiorczości i wykorzystywania nowoczesnych metod nauczania w tym zakresie? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty).....	76
Mapa 9. Czy uważa Pan/Pani, że kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno być jednym z priorytetów polskiej polityki edukacyjnej? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty)	78
Mapa 10. Czy uważa Pan/Pani, że kształcenie w zakresie przedsiębiorczości powinno być jednym z priorytetów polityki edukacyjnej? Odsetek odpowiedzi tak (podregiony)	79
Mapa 11. Czy szkoła współpracuje/współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości? Odsetek odpowiedzi tak (powiaty).....	82
Mapa 12. Czy szkoła współpracuje /współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości? Odsetek odpowiedzi tak (podregiony)	83

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Cechy osoby przedsiębiorczej	26
Rysunek 2. Skojarzenia uczniów związane z pojęciem przedsiębiorczość	38

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? (typ szkoły)	49
Wykres 2. Czy w Państwa szkole były prowadzone w roku szkolnym 2018/2019 dodatkowe zajęcia z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? (wielkość szkoły)	50
Wykres 3. Jakie tematy były podejmowane w trakcie zajęć? (typ szkoły).....	52
Wykres 4. Kto był inicjatorem organizacji takich zajęć? (typ szkoły)	56
Wykres 5. Czy po zakończeniu zajęć była przeprowadzona ewaluacja? Odsetek odpowiedzi tak (typ szkoły)	57
Wykres 6. Czy uczniowie byli zadowoleni ze zrealizowanych zajęć dodatkowych z przedsiębiorczości lub rozwijania postaw przedsiębiorczych? (typ szkoły)	57
Wykres 7. Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze? (wielkość szkoły)	60
Wykres 8. Czy Państwa szkoła organizowała w roku szkolnym 2018/2019 przynajmniej pięciokrotnie akcje z zakresu postaw promujących postawy przedsiębiorcze? (typ szkoły)	61
Wykres 9. Jakiego rodzaju były to akcje/projekty? (typ szkoły)	62
Wykres 10. Wykształcenie nauczyciela/nauczycieli prowadzących przedmiot Wiedza o społeczeństwie lub Podstawy przedsiębiorczości (typ szkoły)	74
Wykres 11. Dlaczego szkoła nie organizowała dodatkowych zajęć z zakresu przedsiębiorczości?.....	81
Wykres 12. Czy szkoła współpracuje/współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości? (typ szkoły).....	81
Wykres 13. Czy szkoła współpracuje/współpracowała z innymi szkołami w ramach wspólnych projektów z zakresu przedsiębiorczości? (wielkość szkoły).....	82
Wykres 14. Czy Państwa szkoła współpracuje z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości? (typ szkoły)	90
Wykres 15. Czy Państwa szkoła współpracuje z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła).....	90
Wykres 16. Czy Państwa szkoła jest zainteresowana współpracą z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości w przyszłości? (typ szkoły)	92
Wykres 17. Czy Państwa szkoła jest zainteresowana współpracą z zewnętrznymi organizacjami, ekspertami, instytucjami otoczenia biznesu (w tym instytucjami publicznymi), przedsiębiorcami w zakresie edukacji z obszaru przedsiębiorczości w przyszłości? (miejsce, w którym funkcjonuje szkoła)	93

BIBLIOGRAFIA

1. Pawlak Agnieszka, *Determinanty intencji przedsiębiorczych młodzieży – studium porównawcze Polski i Finlandii*, 2018.
2. Janas Maria, *Postawy wobec przedsiębiorczości uczniów w młodszym wieku szkolnym*, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie, 2020.
3. Kalita Bogusława, *Przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa w procesie uczenia się przez całe życie*, Zespół Szkół Nr 17 w Zabrze, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej, 2014.
4. Rachwał Tomasz, *Przedsiębiorczość jako kompetencja kluczowa w systemie edukacji*, Zespół Szkół Nr 17 w Zabrze, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej, 2014.
5. *Nauczanie przedsiębiorczości w szkołach w Europie*, Raport Eurydice, Warszawa 2016.
6. *Strategia Rozwoju Województwa Małopolska 2030*, Kraków 2021.
7. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020,
https://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/o-programie/zapoznaj-sie-z-prawem-i-dokumentami/szczegolowy_opisu_osi_priorytetowych_regionalnego_programu_operacyjnego_wojewodztwa_malopolskiego/2022/03/SzOOP_22022022.pdf, [dostęp: 12.02.2022].
8. Sprawozdanie roczne z realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014–2020 (RPO WM) Sprawozdanie roczne za 2020 rok
9. *Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2017*, Raport z badania ewaluacyjnego.
10. *Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2018*, Raport z badania ewaluacyjnego.
11. *Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2019*, Raport z badania ewaluacyjnego.
12. *Światowy Tydzień Przedsiębiorczości w Małopolsce 2021*, Raport z badania ewaluacyjnego.
13. www.tydzienprzedsiębiorczosci.malopolska.pl.
14. Kołodziej S., *Edukacja ekonomiczna dzieci i młodzieży w Polsce* [w:] „Polityka społeczna wobec przemian demograficznych”, red. A. Rączaszek, W. Koczur, Katowice 2014.
15. Raszka R., *Dziecko w środowisku pieniądza: przekonania podzielane przez dzieci w wieku 8–9 lat* [w:] „Problemy wczesnej edukacji”, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, nr 3 (50)/2020.
16. Borgiasz-Stepaniuk Monika, *Postawy przedsiębiorcze wśród młodzieży*, *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 2019.
17. Sobieraj Weronika, *Socjalizacja ekonomiczna dzieci jako czynnik rozwoju kapitału ludzkiego*, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, 2013.
18. *Młodzi a przedsiębiorczość. Możliwości, wyzwania, bariery (COVID), oczekiwania i potrzeby młodych raport z badania*. Fundacja Citi Handlowy, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Wiedzy „Think”, IQS, 2021.
19. *Kształtowanie kompetencji przedsiębiorczych*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2019.

20. *Ewaluacja wsparcia konkurencyjności, innowacyjności i umiędzynarodowienia małopolskich MŚP w ramach 3 osi priorytetowej RPO WM na lata 2014–2020 – etap I Pierwsze Efekty Wdrażania 3 Osi Priorytetowej*, Raport z badań, https://www.ewaluacja.gov.pl/media/52422/RK_RPOWMPOL_INTERMSP.pdf [dostęp: 12.02.2022].
21. *Ewaluacja mid term dotycząca postępu rzeczowego i finansowego RPO WM 2014–2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego*, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania, Raport z badań, 2019, https://www.rpo.malopolska.pl/download/program-regionalny/o-programie/przeczytaj-analazy-aporty-i-podsumowania/ewaluacja/2019/05/raport_koncowy_mid-term_final-WCAG.PDF, [dostęp: 12.02.2022].
22. *Raport z badania Komponent trzeci. Analiza skuteczności i efektywności dotacji na założenie działalności gospodarczej udzielonych w ramach 8 osi priorytetowej RPO WM*, Raport z badań, 2019, https://www.ewaluacja.gov.pl/media/85138/Raport_Koncowy-dotacje_Komponent_III_ostateczny.pdf [dostęp: 12.02.2022].

Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego
Departament Zrównoważonego Rozwoju
ul. Wielicka 72B, 30-552 Kraków

ISBN: 978-83-67243-00-1

Egzemplarz bezpłatny

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejskie Fundusze
Strukturalne i Inwestycyjne

www.obserwatorium.malopolska.pl